

TVORBENI MODEL SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA NAGLASA

Tvorjenje slovenskega knjižnega naglasa ima za osnovo 7 prozodičnih parametrov: kolikost zlogovnikov (—: ∪), naglašenost (ˈ: ˉ), mesto prozodema (˘-: ˘-), tonemskost (˘: ˘), naglasno jakost (2: 1: 0), naglasno krepost (a: ā) in večnaglasnost (˘-: ˘˘). Te prozodijske informacije nosi vsak morfem z ustrezno glasovno strukturo. — Iz podstavne prozodijske podobe besede (redko besedne zveze) dobimo površinsko s pretvorbami (11 po številu), ki si sledijo po čisto določenem zaporedju, v glavnem pa potekajo vzporedno z ustreznimi zgodovinskimi dogajanjem od praslavske kasne dobe do danes. — Tvorbeno je načelno obdelano celotno besedotvorje (izčrpno pa izpeljava), vse oblikotvorje (21 kategorij) ter vse sklanjatve in spregatve.

The generation of standard Slovene accentuation is based on seven prosodic parameters: the quantity of syllabemes (—: ∪), accentedness (ˈ: ˉ), the place of the prosodeme (˘-: ˘-), tonemicity (˘: ˘), the intensity of accent (2: 1: 0), accent strength (a: ā), and polyaccentedness (˘-: ˘˘). Every morpheme that has an adequate phonological structure carries this prosodic information. — The surface-structure prosodic shape of a word (or, rarely, of a word phrase) is derived from its underlying prosodic "base" by transformations. The transformations are eleven in number and ordered in a defined sequence, and largely parallel the corresponding historical phenomena that have taken place since the late Proto-Slavic period until today. — The transformational description is applied, in principle, to the entire word-formation system (and exhaustively to the derivation by suffixation) and to the entire inflection system (all the declensions and conjugations, plus all 21 categories of "the derivation of forms").

I

Prozodične lastnosti

Tvorbenost naglasa pojmujem¹ tako, da na podlagi globinskih (podstavnih*) prozodičnih lastnosti vsakega posameznega morfema vzpostavimo prozodijsko podstavo² tvorjenke, npr. **lip-ic-à*, pa tudi njene oblike, npr. **lip-ò*, s pretvorbami pa nato dospemo do površinske oblike naglasa oz. prozodije sploh, za zgornja primera *lípica*, *lipo*.

¹ Moji poskusi za obvladanie tega vprašanja segajo že v prva leta mojega lektorstva na zagrebški univerzi (1954—1965) (iskanje skupne podstave slov. in sh. naglasa), nakar so zorela v več delih, ki bodo v nadaljevanju navajana na ustreznih mestih, tičejo pa se predvsem t. i. predvidljivosti slovenskega naglasa (glede moje ustrezne literature prim. Bibliografijo Jožeta Toporišča, Ob šestdesetletnici, SR 34 (1986), 451 do 490). Obris prav tvorbenega stališča se pojavljajo že v mojih mislih o brisanju podstavnih naglasov (prim. Razločevalna obremenitev slovenskih prozodičnih parametrov v moji knjigi Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika (dalje GNPSJ), 1978, 300—309, zlasti str. 305 (prvotno referat na zasedanju Komisije za fonetiko pri Mednarodnem slavističnem komiteju v Pragi l. 1977, kar pa je tam izšlo šele l. 1983 z letnico 1978 (Slavica Pragensia 21, 300—309)). Odločilen preobrat v to smer se je zgodil v moji razpravi Besedotvorna teorija (SR 24 (1976), 163—177) ter nato v Teoriji besedotvornega algoritma (SR 28 (1980), 119—123). Predavanje o tvorbenem modelu slovenskega tonemskega naglasa sem imel dec. 1984 v Zagrebu ob 30-letnici Inštituta za fonetiko, l. 1985 na slavističnem zborovanju v Ljubljani in v Lingvističnem krogu prav tam, spomladi 1986 pa tudi na univerzah na Dunaju in v Gradcu.

² Pri tem imamo močno oporo v delih S. Škrabca, deloma npr. že v njegovi razpravi O glasu in naglasu našega jezika v izreki in pisavi (novomeško izvestje za

* (Podstavne oblike besed oz. morfemov ali morfemskih zvez so zaznamovane z zvezdico.)

Pri slovenskih knjižnih prozodemih je treba upoštevati naslednje: (1) kolikost zlogovnika (silabema), (2) njegovo naglašenost, (3) mesto prozodema, (4) tonemskost, (5) naglasno jakost, (6) večnaglasnost, (7) krepkost. — Ponaazorjeno: (1) *i*¹*e*²*a*³*o*⁴*u* so notranje (inherentno) dolgi, *e*¹*o* in *ə* pa kratki; (2) *na*, *sì* proti *-na*; (3) *kosiCè*** proti *kosiCø* (sedanjik 3. os. — velelnik, 2. os.)*; (4) *danø* proti *danø³* ('dies — datus'); (5) *sin₀ -a₀* proti *nož₀ -à* ali *sin₀ -u₂*, (6) *neùmən* proti *něùmən*, (7) *-ač- proti *ār-⁴

l. 1870; izšlo tudi v Škrabčevih Jezikoslovnih spisih I, 1, 1916, 2—59), npr. v primerjavi slovenskih in srbohrvaških naglasov, še bolj pa v Škrabčevi razpravi Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo (Cvetje z vertov sv. Frančiška /dalje CF/ 12 (1893), št. 1 do CF 14 (1895), št. 5), pa takoj za tem v njegovem poskusu oblikoslovja: Valjavčev 'Prinos k naglasu u (novo)slovenskem jeziku' in prihodnja slovenska slovnica (CF 14 (1895), 7—10, 12; 15 (1896), 1). Svojo tonemskost je Škrabec soočil s Pleteršnikovo v sestavku Novi slovar (CF 14 (1895), 11—12). Seveda se lahko opiramo tudi na Valjavčevo pri Škrabcu zgoraj citirano razpravo, zlasti na njen povzetek Glavne točke o naglasu književne slovenštine (Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 132, 1897, 116—213) (katere pa tu citatno ne izčrpujemo; kaj Valjavec naglasno prinaša prim. mojo razpravo Matija Valjavec kot naglasoslovec, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj 18 (1982), 69—88, dostopno tudi v moji knjigi Portreti, razgledi, presejo, 1987, 97—105, v nekaj reducirani obliki pa tudi v Slovenskem biografskem leksikonu, Ljubljana, 1982, 339—342). In še to in ono, npr. Christian S. Stang, Slavonic Accentuation, 1957, 189 str. (ta v svoji literaturi sicer navaja Breznika in Valjavca, ne pa tudi Škrabca). Seveda so mi služili tudi slovarji s tonemskim naglasom (Pleteršnikov Slovenski-nemški slovar, 1894, 1895 in Slovar slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ), 1970, 1975, 1979, 1985); za naš namen pa bi bilo priporočljivo uporabljati tudi, verjetno Breznikove, zapise tonemskosti v slovarju A. Gröbminga, I. Lesice Slovensko-srbohrvaški slovar, I, 1950, VIII + 496 str. Za srbohrvaščino sem se naslanjal na Janka Jurančiča Srbohrvaško-slovenski slovar, Ljubljana, 1955, XXX + 1191 str., deloma pa tudi na t. i. Škerljev slovar slovenskega in srbohrvaškega jezika (Stanko Škerlj, Radomir Aleksić, Vido Latković: Slovensko-srpskohrvatski slovar, 1964).

³ Breznik je v razpravi Naglas v šoli (VI. izvestje knezoškofijske privatne gimnazije o šolskem letu 1910/11, St. Vid nad Ljubljano, 1911, str. 1—25; ponatis v od mene izdanem njegovem delu Jezikoslovne razprave, 1982, 343—364) nakazal vidike razpoznavanja izhodiščnih naglasnih tipov knjižnega jezika v tem smislu, da je med njimi nahajal soodnosnosti. Za naš problem zasluži biti navedeno njegovo mnenje, da so »n/aglasne vrste /.../ posebno važne pri besedotvorju« (357). Iz te razprave si lahko izpišemo npr. za moški spol naslednje tipe: *brāt -áta*, *gréh -a*, *snég -á*, *kõnj kónja*, *děž -jā*. Te tipe, ki so npr. pri 1. ž. sklanjatvi lahko nevtralizirani, je prepoznava tudi iz besedne družine nekako tako:

1. <i>brāt -áta</i>	<i>brátec</i> ; <i>brátov</i> , <i>brátranec</i> , <i>pobrátit</i>
<i>seljān -ána</i>	<i>seljānski</i>
<i>pótok -óka</i>	<i>potóčnik</i> , <i>potókar</i> , <i>potóčnica</i>
2. <i>kríž -a</i>	<i>krížec</i> , <i>krížnik</i> , <i>kríževnik</i> , <i>kríževniški</i>
3. <i>snég -á</i>	<i>snežēn</i> ; <i>snežnik</i> , <i>snežnica</i>
4. <i>kõnj -ónja</i>	<i>konjč</i> , <i>konjár</i> ; <i>konjiček</i> , <i>konjārna</i> , <i>konjūšnica</i>
5. <i>děž -jā</i>	<i>dežēk/děžek</i> , <i>dežnik</i> , <i>dežnica</i> ; <i>dežēven</i> ; <i>dežnikar</i> , <i>dežēvje</i>

Opozarjal je tudi na premikanje naglasa: »Naglas obdrže v izpeljankah tudi tisti samostalniki, ki so imeli naglas prvotno na končnici, a so ga prenesli na deblo (te vrste naglas se pozna po dolgi potegnjeni intonaciji): *gréh -a* /.../« (357); »Samostalniki, ki v sklanji naglas premikajo (ali ga vsaj morejo premikati), imajo v izpeljankah naglas na istem končaju, na katerega ga premikajo: *góra goré*: *gorica*, od tod dalje *goričica*, *goričnik*, *goričnica* /.../« (358); »Vsi maskulini s širokim e in o so imeli naglas prvotno na končnici, zato ga imajo tudi v izpeljankah: *kõnj kónja*: *konjč* *konjiča*, *konjiček*, *konjár*, *konjārna*, *konjūšnica*«. (358) Seveda so mu taki nazori začeli zoreti ob razpravi Die Betonungstypen des slavischen Verbums (AslPh 32 (1911),

** Simbol C pomeni prazni soglasnik, simbol -ø pa ničti polglasnik, ki pa se lahko osamoglasni (vokalizira).

Izrecno povedano: (1) podstavni zložniki (lahko tudi *r* — dalje imenovani tudi le samoglasniki) so dolgi ali kratki, od kratkih pa je *a* nadkratek; (2) obstajajo naglašene ali nenaglašene besede (in seveda tudi morfemi sploh), zadnje pretežno iz kroga t. i. slovničnih besed (predlogi, vezniki, členki) ali slovničnih oblik (npr. pomožnika: **sem/-bom/-bi* + deležnik *-l*) ali naslonskih oblik osebnih zaimkov za rod. daj. in tož. vseh oseb (**me *mi *me* ali **nas *nam *nas* itd.); (3) mesto naglasa je glede na zloge neomejeno (prim. **debèlò *-*èla, *debel-èjši, *debelinà* . . .), hkrati pa fonološko razločevalno, kakor kaže že navedeni primer **kosiCə — kosiCə* ali npr. še **pàrtija — partíja*; (4) tonemsko nasprotje je neomejeno glede na položaj toniranega zlogovnika, omejeno pa je na dolge samoglasnike, pri nadkratkem pa ga ni v zadnjem ali edinem zlogu; tonemi so akut (**dà, màtiCə*) in prednaglašenost (**sinə*) v domačih besedah ter cirkumfleks v nekaterih prevzetih (**kâjakə*); pri posameznih tvorjenkah je včasih treba izhajati tudi iz umičnega akuta, t. i. mladega (**plétlə*), kar se da tvorbeno prikazati tudi kot **pletlò*; (5) naglasna jakost 2 pomeni, da je beseda avtomatično naglašena na dotičnem morfemu, če je zadnji v besedi (*potep-in₂-ə*), pri tvorjenkah iz take podstave pa ne takrat nujno, če je tak naglas dobljen z umikom (*kovač₂ < kovačə*), tj. če so taki morfemi globinsko ponaglasni, njim dodano obrazilo pa akutirano (**kovačə — *kovač-ica*); (6) večnaglasnost je omejena na tvorjenke tipa sestave in na nekatere tipe zlaganja in sklapljanja (*oficír — nãdoficír; prèdléča; àvtokárta; bélo-zelèn; trí + in + trí + deset*); (7) krepki zlogovniki povzročajo metatonijo neposredno predhodnega akutiranega zlogovnika (or. ed. **lipə → lípo*).

Površinski znaki tonemskosti (tonemniki) so: /' / za cirkumfleks, /' / za akut na dolgem zlogovniku ter /' / za cfl. in /' / za akut na kratkem: *lípa,⁵ mōst —*

399—454, tudi posebni odtis, 56 str.), ali ko je l. 1905 ocenjeval I. Grafenauerja Zum Accente im Gailthalerdialekte (DS 18 (1905), 695—697).

⁴ Ze Brezniku je bila podstava za naglasne parametre verjetno Škrabčeva razprava Nekoliko slovenske slovnice . . . , kjer ima naslednje naglasne tipe: I. »Kratki povdarek na prvotno poslednjem zlogu« (*dnò, batà, oslè, daskà, martvù, tegù, enegà, cvrì, cvəsì, slà, govorivà, časì* (D, M), šè ipd., *sàn, bòb, čèp, cvətèš, žgè, cvrè, bđst, bòl, zabodèn, brát, suknòm O. daskàm, -àh, nít, šaptàt, cedít, koprnèt, goljufàt, ropòlàt, brìl, dàj, jàz, pròč*. — II. »Posebej o nekedar kratkem, zdaj dolgem potegnjenem povdarku« (tj. mladi akut na nekdanji kračini, prim. ustrežno opombo v oblikoslovju, str. 111). — III. »Posebej o dolgem potegnjenem povdarku« (tj. o novem in mladem akutu na dolžini), s kategorijami A: *gospá-é . . . , báci se, kostjó, kostí* R mn., *njé, vodé* (oboje R ed.), *ljudi* R mn., *zelenjé, piše, pisác*, nato razporejeno po vrstah: 1. *králj*; 2. *-ác, -ák* . . . ; 3. *járem*; 4. *násad* (včasih samo v I/T ed.); 5. *bégu, réči* M, 6. *gnézdò, vráta*; 7. *dúša*; 8. *bráda*; 9. *črn*; 10. *bléda-i-i* (sicer si predstavlja sklone *-é* R, *-ò* T, *-ò* O); 11. *blizu*; 12. *dòlbe, dólbla*; 13. *tkó, pròč*; 14. *dréti dfla*; 15. *rdi, jezi*; 16. *vñnit, vñne, vñni*. — Tu v posebnem dodatku sledi tudi novemu akutu na kratkem zlogu (gl. v oblikoslovju pri teh primerih, str. 170). — IV. »Posebej o dolgem potisnjenem povdarku«: 1. *Bóg* itd., vsega 13. kategorij, medtem ko so mu 14. in 15. *igrám < -ajem* oz. metatonični iz akuta, npr. *jelènu -ov* itd.

Valjavca ima v Radu 132 naslednjo tipologijo: I. »Promjene radi porasnoga tona«: A. »Naglas se /' / u nezadnjem slogu mijeña na /' /: *brát -áta, bratàn, bába, pi-jáča* ipd.: B. »Naglas se /' / u nezadnjem slogu mijeña na /' / (novi cirkumfleks); C. »Naglas izvorno u vokalu na nastavku.« — II. »Promjene radi izvorno opadnoga tona staroga naglasa« (t. i. prednaglasnost v naši razpravi, tradicionalno praslovanski cirkumfleks). — III. »Naglas na sažetom vokalu« (t. i. skrčenje).

Zlasti o stvareh v oblikoslovju si je mogoče o mnogem poiskati obvestila v knjigi Haralda Jakscheta Slavische Akzentuation II, Slovenisch, 1965, 131 str., o marsičem pa za starejše obdobje v Linde Sadnik knjigi Slavische Akzentuation I, Vorhistorische Zeit, 1959, 172 str.

dà, tàmà. (Površinske oblike niso zaznamovane z zvezdico.) — Globinsko se akut, stari in kratki novi, zaznamuje z /`/, npr. *màti/*mèra — *žèninø, v bistvu pa pomeni le naglasno mesto nasproti besedam in morfemom, ki so naglasno prazni (*most, *kosil, *dobrota), le nasproti cirkumfleksu (*kâjak) tudi tonemsko nasprotje na katerem koli zlogu besede. Novi akut na dolgem zlogovniku je zaznamovan z /~/ . Naglasno prazne besede (in zveze) se površinsko uresničujejo kot cirkumfektirane (*ta = tât); če so v zložne, potem načeloma na drugem zlogu z leve (*mostu R = mostû); tiste besede, ki tega pomika⁶ ne poznajo, si teoretično zamišljamo, kakor da stojijo ob predslonki (proklitiki), zaznamujemo pa jih z vezajem spredaj, npr. *-brus, take nezačetne morfeme pa z vezajem pred vezajem, npr. *-øk v besedi: *sladøk, kar da površinsko sladâk (polglasnik, ki ga kot neobstojnega pišemo z ø, se pri naglasnem pomiku, kakor tudi pri akutizaciji, uresničuje kot a, za akutizacijo prim. *møša > máša). — Globinski tonemnik /~/ je enak novemu površinskemu cirkumfleksu, ki sam nastaja z metatonijo iz akuta; je torej nepremičen, razen ko gre za naglasno jakost 2: *dek-ân₂ — *dek-ân₂-ât₂ > dekanât. — Omenimo še, da imajo naglasne prazne podstave lahko akutirane desne morfeme, npr. *pečø *-i proti daj./mest. *-î, kar da površinsko péči; prim. še *vod-ø tož. ed. nasproti *vod-â *-ejè *-î *-î *-ojo, kar da površinsko vóda -é vódi vodô vódi vodó.

Naglasna značilnost globinskega morfema (ali morfemske zveze) je lahko »prevojno« različna: npr. *vranø — *vrâna, ali *kosimø *kos(i)enø proti kositi⁷ proti *kosilø/*kositø, ali *beremø/boranø proti *borâti/bericø proti *borâti proti *boralø/*boratø, ali *pis(a)jemø proti *pis(a)jeCi proti *pisâti/*pisâlø/*pisânø, ali *pel(a)jemø proti *pel(a)jeiCi/*peljâti/*âlø *-âtø proti *peljanø.⁸

V razpravo so zajete tudi prozodično zanimive besedne zveze, npr. *na noge, *-dober večer, *na njo kar da površinsko na nôge, dober večêr, nânj (za zadnje prim. še *čez *njo > čêzenj in *vø *njo > vânj).

Pretvorbe⁹

1. Če ima kateri zadnji morfem (morfemska zveza) naglasno jakost 2, je avtomatično naglašen, tonemskost pa prejema po pravilih, npr. *potep-în₂ø > potepîn (površinsko tudi -âč₂, npr. mazâč < *mâz-ač-ò).

⁶ Površinski naglasni tipi v tej razpravi so po SSKJ, kolikor ni izrecno drugače povedano. Določanje tonemskega naglasa v SSKJ je predvsem, skoraj izključno, delo J. Riglerja (pri prevzetem verjetno oprto na spredaj omenjeni slovar Gröbminga).

⁷ Pomik mi je tu prestava naglasnega mesta z leve v desno, umik z desne na levo. ⁸ Nedoločniški osnovnični (tematski) -i-, večinoma ni obravnavan, torej pišem le kositi, vrniti. O cfl. v tem primeru je pisal nazadnje J. Rigler: Akcentske variante III, SR 26 (1978), 365–374.

⁹ Glagolska pripona v oklepaju pri ozvezdičeni besedi ali obliki pomeni njeno glasovno praznivo, npr. pri naglasnih premikih, njeno izginjanje pa povzroča tudi daljšave.

¹⁰ Moj tvorbeni model posnema zgodovinsko dogajanje, ni pa seveda z njim identičen, saj upošteva sploh vse prevzete besede, ki seveda niso mogle iti skozi isti zgodovinski potek, ipd. Za ponazoritev npr. *jelèn-, *grêh-, *gór-, *vesêl-. Zaporedje pretvorb lahko primerjamo z Ramovševim prikazom zgodovinskega razvoja slovenske prozodije: Relativna kronologija slovenskih akcentovskih pojavov (SR 3 (1950), 16–23). S splošnega tvorbenega stališča je za netonemski naglas pomembna Luntova študija Attempt at a Generative Description of the Slovene Verb, v: R. L. Lenček, The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene, Wiesbaden, 1966 (H. G. Lunta razprava na str. 135–187).

2. Če je globinsko naglašeni več morfemov enake naglasne jakosti, se pri jakosti 0 in 1 (zadnje so načeloma vsi akutirani morfemi), brišejo vsi naglasi razen prvega, pri jakosti 0 seveda prednaglašene, pri jakosti 2 pa prevlada zadnja tako naglašena enota: **miz-ic-à*,¹⁰ **leş-en-ø*, **dekân₂-ât₂-ø* → **mizica*, **lesenø*, **dekanâtø*, površinsko *mizica*, *leşen*, *dekanât*.

3. Novi akut se dobi: a) z umikom naglasa s šibkega *-ø na predhodni zlog: **grêhø*, **grôbø* → **grêhø*, **grôbø*; enako še **beremø* → **beremø*; b) z umikom z zaradi odpadlega polglasnika podaljšane naglašene kračine: **hot(ø)jemø* → **hotjemø* → **hôtjem* ali **pis(a)jemø* → *pisjemø* → **pîšem*. Tako npr. še *pêljem*, *krôžim*, *razmîšljam* ipd.

4. Prednaglašene podstave dobijo avtomatično cirkumfleks, ta pa se, če je za to možnost, pomakne na naslednja zloga: **møst *-u R* → *môst -û*, **na noge* → *na nôge*. Kakor se vidi iz primera, sta *o* in *e* pod takim naglasom ozka (za ozki *e* prim. *srçê*); polglasnik se pri tem uresničuje kot *a* (**dan* → *dân*).

5. Krepki ponaglasni zložniki povzročajo metatonije: a) neposredno predhodni akut se cirkumflektira (**řib-ø* → *řib*); nenaglašena podstava se pred krepkim zložnikom akutira: **nosimø* (< **nosimø*) → *nôsim*.

6. Nekatere kategorije podaljšajo kratki samoglasnik pod novim akutom na zadnjem zlogu inherentno kratkega zložnika (t. i. zgodnje podaljšanje): **nòg* → **nóg* → *nóg* (kar se pri *o*-jevskem samoglasniku izenači s tipom **bogø* → *bôg*), **mòj* → **mój* → *mój* (narečno tudi *e*: **veseljè* → **veseljé*), **təl* → **tál* (po naliki *tál*).

7. Uveljavi se prvi umik (retrakcija) naglasa s končne kračine na predhodno dolžino: **zvezdà* → *zvézda*, **dušà* → *dúša*.

8. Podaljšajo se akutirani zložniki (razen v edinem ali zadnjem zlogu): **bràta*, **nòša* → *bráta*, *nôša*. Izjemoma, iz stavčnofonetičnih razlogov, ostane kakšen akut tudi kratek, tj. postane nadkratek (*kăkšen*) in skupaj z onim v zadnjem ali edinem zlogu zaznamuje le naglašenost (zaznamujemo ga površinsko z dvojnim krativcem: *kăkšen -šna -o*, *brăt*); tak naglas večinoma dobiva tudi sestavljenka predpona (*pôdpredsêdnik*).

9. Nastopi drugi umik naglasa s kračine (tj. na kračino pri *o* in *e*): **nogă*, **zemljă* → *nôga*, *zémlja* (za ta mladi akut (novoakut) se misli, da je po naliki z *zvézda*). Kakor prvi umik ima tudi ta neke omejitve: vrši se zlasti z odprtega zloga, navadno pa ne gre preko morfemske meje med korenem in predpono, tako da dobimo poleg rednih primerov kot *jélen* < **jelèn* (včasih variantnih (*pórod/porôd*) še neumične (*odhðd*). (Podrobneje o tem Bulahovskij.)¹¹

10. Sledi tretji umik na nadkračino: **təmă*, **təmən* → *tâma*, *tâmən*, v knjižnem jeziku izpeljan dokaj nedosledno.

11. Deloma svoje zakonitosti uveljavljajo čustveno zaznamovana sredstva, npr. z neumičnostjo oz. sploh naglašenostjo, npr. *fantê* nam. **fânte* ipd., saj sicer od dveh akutov površinsko ostane le prvi.

12. Določene zveze glasov se poenglašajo (monoftongirajo), npr. **pojâs* < **pojas* daje *pâs*, **znâjem* → *znâm*, **kupôvjëm* → *kupûjëm*, **vodejè* → *vodé*.

13. Nastopajo tudi analogije, npr. po *nésem* < **nesèm* < **nesemø* še *nésemo* < **nes(e)mø*.

¹⁰ V nadaljnjem od vseh akutov lahko pišem le tiste, ki so pretvorbeno pomembni, npr. **nesti*, **nositi*, **dêlati*, ne pa npr. **nositi*, **dêlati*.

¹¹ L. Bulahovskij, Die Akzentzurückziehung im Slovenischen, ZslPh, 1926, 400–415.

14. Pri tvorjenkah višje stopnje (ali pri takih oblikah), se vse spet lahko ponovi, npr. *górà *-è *-i *-ò *-ì -ò; *-è *-ò̇ *-àm ...

II PODSTAVNE OBLIKE

V nadaljnjem sledi prikaz besedotvornih oz. oblikoslovnih podstav, iz katerih s pravkar navedenim sklopom pretvorbenih pravil dobivamo površinske oblike. Pri tem se pri besedotvornih vrstah omejujemo skoraj samo na izpeljavo (druge besedotvorne vrste so obdelane le obrisno), to pa tako, da najprej obravnavamo akutirana ponska obrazila, nato prednaglasna oz. nenaglasna, na koncu pa cirkumfektirana. Pri oblikotvorju veljajo prav ta načela, pri besedotvorju v ožjem pomenu pa se ravnamo po štirih naglasnih tipih. Vse je obdelano predvsem v okviru ene besede, na koncu pa tudi ustrezne besedne zveze.

Pred podrobnim pregledom gradiva po besednih vrstah je treba na kratko spredovoriti še o vrstah morfemov (morfemskih zvez).

Glavni morfem je korenski, npr. *mlad-*. Levo od njega so lahko predpone, npr. *pre-*, v t. i. besedni enoti pa še predslonke (proklitike), npr. *na mōst, ne bī*. Na desni od korena je pred pripono (ali pred končnico v ožjem pomenu) lahko osnovnični (tematski) samoglasnik (zlog ali zloga), npr. *-a-* pri glagolih kot *delam* ali pri samostalnkih kot *lipa* (tu osnovnični samoglasnik prihaja na površje npr. v daj. (or.) množine: *lip-a-m(i)*; tisto, kar temu sledi, je končnica v ožjem pomenu, lahko nadalje deljiva na sestavino za needninskost in številskost: *lip-a-m-i* — *lip-a-m-a*). Pri pridevniških besedah se osnovni samoglasnik lahko pokaže v podobi *-o-*, npr. kot pri tvorjenkah tipa *hud-o-ba, lep-o-ta*, ali v zaimku *k-o-ga*, v sklanjatvah pa kot *-e-* ali *-i-*: *lep-e-ga, lep-i-m-ø/-a*.¹² Pred pripono je lahko še spona, tj. morf za ohranjanje večje morfemske razvidnosti (prim. *šah-ov-nica*, da ne bi bilo **šašnica*). Spona se lahko pojavlja tudi za kakšno pripono, kakor npr. pri *listk-ov-en*, da ne bi bilo **listčen* ali celo **liščen*. Pripone so lahko končne, npr. pri deležjih tipa *vede* ali *rekoč*, ali nekončne, npr. *-l* oz. *-t* pri **dela-l-ø, *dela-t-i* (pri nedoločniku je *-i* prebitalo nasproti *-ø* pri namenilniku). Nekončnim priponam sledijo slovnični morfemi, in sicer ali sklonila (*brat-ø -a* . . .), ali osebila (*dela-m -š* . . .), ali določevala (*lep-ø — lep-i*), ali številila (*lep-ø -a -i*), pravzaprav tudi še nedoločila (*delat-i -ø* ipd.). Ločene od glavne glasovne množice besede so popone (*smejati se, misliti na, lomiti ga*); kadar se zlijejo z besedo, na katero se nanašajo, jih imenujemo sklopne popone (*tjale, takšenle, tule*); njim podobne so sklopne predslonke (*nimam, nanj*). Vpone so nam morfi kakor *k* v *tikati* 'govoriti komu ti'. Obstajajo še t. i. raznaglasnice, tj. sicer naglasne besede, ki pa se v določenih stalnih zvezah rabijo brez naglasa, npr. *dobro jútro*. Izraz priponsko obrazilo nam pomeni pripono v besedotvorni vlogi, lahko ima ob sebi še končnico, npr. *-ica*.

Za konec bodi omenjeno, da imajo morfemi globinsko večinoma ene in iste prozodične značilnosti, tj. so načeloma naglašeni ali pa ravno ne, dolgi ali

¹² O morfemizaciji tipa *lep-i-m-ø* za daj. mn., kjer je *-i-* osnovnica, *-m-* sklonski (dajalniški) in *-ø* številski (množinski) morfem (prim. *lepima, lepih*) prim. moje razprave o oblikoglasju (morfonologiji) v zbornikih v čast S. Hafnerja (Pontes Slavici, Graz, 1986, 393—408), H. Schelesnikerja (Dona Slavica Aenipontana, München, 1987, 199—214), T. Logarja (SR 34 (1986), 209—214; v tisku je še ena razprava pri SAZU).

kratki, navadni ali krepki, akutirani ali cirkumflektirani ipd. Kakor neka-
teri korenski morfemi pa poznajo tudi nekorenski izjemoma tudi »prevojne«
prozodične značilnosti: tako npr. *-otà ali *-ìca tudi *-ota in *-ica, kakor nam
kažejo *golóta*, *ženica* na eni in *dobrôta* in *goríca* na drugi strani. Včasih temu
lahko vidimo razlog v izvoru, kakor npr. pri razliki v rod. ed. 1. m. sklanjatev,
kjer ima globinsko *brâtà (to povečini pišemo tudi kar *brâta), kar je enako
*nožâ) proti *boga (površinsko brâta, nôža — bogâ), kar si lahko razlagamo
z asimilativno močjo korena (tj. cfl. koren ima še cfl. končnico, vsaj v neka-
terih sklonih); v drugih primerih pa tudi to odpove (prim. *nít nîti* — *mîš mîši*,
kar je kakor *sír síra*).

PROZODIJA TVORJENJA BESED

Izpeljava

Akutirana priponska obrazila

Samostalniške besede

1. moška sklanjatev

a) pripone z obstojno zložnostjo so:

- *-ič- *gradič*, *fantič*, *deklíč*
- *-ènd- *dividènd* -*énda*
- *-èC- *fantè*, *prismodè* -*éta*
- *-àn- *dolgàn*, *župàn* -*ána*
- *-èn- *sršèn* -*éna* (im. tudi *sřšen*)
- *-ìn- *petélin* -*ina*
- *-èr- *cepèr* -*éra*/*-éra*
- *-èt- *crkèt* -*éta*
- *-ànt *zabušànt* -*ánta*
- *-ènt- *študènt* -*énta*/*-énta*
- *-òt- *sopòt*, *živòt* -*óta*

Primeri s širokim é ali ó so globinsko končniško naglašeni, torej
*ceperò *-à, *študentò *-à, *sopotò *-à.

b) priponska obrazila z neobstojno zložnostjo so:

- *-òkà *óčka*
- *-ocò *kupòc* -*pcà*, *dobrcì* -*èv*, *kósec* -*sca*, *stríc*
- *-ogò *bazòg* -*zgà*
- *-jò *mláj*, *kljúč*
- *-okò *cvatòk* -*tkà*, *bobòk* -*bkà*
- *-òlò *pakòl* -*klà* (po ljudski etimologiji), *kózel* -*zla*
- *-òljò *rkòlj* -*kljà*, *Fràncòlj* -*clja*
- *-òmò *kòsòm* -*sma*
- *-ònò *óvàn* -*vna*, *čésàn* -*sna*
- *-onjò *bədànj* -*dnjà*
- *-orò *stàbər* -*brà* (če *stàb-lò*), *čəbər* -*brà*¹³

¹³ Škrabec (CF 13 (1894), 8, c) za ta tip implicitno potrjuje še pripone -*jc-*,
-*j-* in -*h-*, in sicer s primeri *stríc*; *mláj*, *plášč*, *kljúč*; *sméh* (in še -*ò*, če *dél* izpelju-
jemo iz *deliti*). — M. Pirnat (Tvorbena naglasoslovna tonemska teorija ob samostal-
niških izpeljankah s šibkimi priponskimi obrazki /dalje Pirnat/, SR 32 (1984), 257—275)
je obdelala priponska obrazila z značilnim soglasnikom -*c-*, -*k-*, -*j-*, -*stv-*, -*tv-*, -*b-*, -*lj-*,
-*nj-* ter tvorbe s sklanjatenimi obrazili -*ò_{1m}*, -*ò_{2ž}*, -*a* in -*o/-e*.

c) sklonska obrazila so:

*-ò mèt mèta, hòd hòda, okrèt -éta, odhòd -óda, poráž -áza, počèp -épa

*-ò lòm lóma (v novejšem času tudi odhòd -óda¹⁴)

č) pripone s površinskim akutom na dolgem zlogu, globinsko akutirane na končnici (v im. ed. novi akut, sicer mladi, kolikor se ne metatonira):

*-ačò beráč -a, kljunáč -a

*-ičò hudíč -a

*-andò doktoránd -a (poleg doktoránd)

*-uhò gladúh -a (poleg gladúh)

*-akò čudák -a

*-ljakò belják -a, veselják

*-njakò golobnják -a

*-ikò ceník -a (če ni *cen-nik), zvoník -a

*-ukò hajdúk -a

*-arò gospodár -ja, akcionár -ja

*-irò pastír -ja, brigadír -ja, košír -ja

*-urò mehúr -ja, nemčúr -ja, komtúr -ja (poleg komtúr)

*-ašò bogatáš -a

*-išò belíš -a

*-ušò belúš -a

*-antò diplománt -a (poleg diplománt)

*-ažò kočijáz -a

*-izò debelíž -a¹⁵

d) dvozložne pripone:

*-èničò mladénič -a (poleg mladénič)

*-àni možgáni -ánov

*-àrij¹⁶ herbárij -a

*-èrij baptistérij -a (široki é pred r zaradi prevzetosti iz zahoda)

*-irij martírij -a

*-òrij leprozórij -a

*-imanò hudíman -a

*-imar hudímar -ja

*-àtēljø pisátelj -a

*-itēljø budítelj -a

e) dvozložne pripone z drugim samoglasnikom neobstojnim:

*-àzəm¹⁷ orgázəm -zma

*-izəm realizəm -zma

¹⁴ O tem glej pri meni več razprav (citirane so v opombi 25, 36, 70). — Pri M. Pirnat: »Tisti iz pred/slonskih/ glagolov /.../ so posplošili stari akut (ali novi na kratkem samoglasniku) /.../ (odpád, pobèg); tisti iz nepred/slonskih/ glagolov so posplošili cirkumfleks (brán, bèg) ne glede na prvotni naglas podstave.

¹⁵ Škrabec (CF 13 (1894), 8, c): koláč, novák, rokáv, hudíč, poganjíč, govorník (»danes le govórník«), zvoník, Košír, skopúh, hajdúk, nemčúr. V naslednjem letniku (1, b): »P/red končnicami z dolgimi samoglasniki se namreč nekdanji kratki naglas pri nas navadno spreminja v /'/: ribo, ribar, ribič, ibnik, ribji iz ribó, (in to iz ribojo), ribár, ribíč (prim. hudíč), ribník, ribjí. V ribnica je ta naglas morebiti zavoljo zapertosti zloga, prim. lúknja, súknja, črèšnja, hrúška, púška, líska. Tudi pred ə imamo /è/, morebiti ker po izpadu pušča zaperte zloge: lísec, líska.«

¹⁶ Novejša prevzeta priponska obrazila pišemo glede polglasnika v glasovni površinski, torej brez končnice -ø.

¹⁷ Bolj globinska oblika bi bila seveda *-àzmø, *-àløø.

- *-àl̥ac brá̌l̥ac -lca
- *-ìl̥ac drobìl̥ac -lca
- *-àv̥ac razpravljá̌v̥ac -vca
- *-ìv̥ac volìv̥ac -vca

Priponska obrazila, ki imajo pred seboj polglasnik, povzročajo metatonijo neposredno predhodnih akutiranih podstav: ¹⁸ *brá̌tec, gozdí̌ček, cigáňček, dēdek, fântek, grá̌hek, človē̌ček, cedíľček*. Če je v podstavi pomični cirkumfleks ali kakšen že, se le-ta ohranja: *-dom, *č̌etvero, *balkón = ďōmek, goľōbec, č̌etv̌evec, břěgec, balǩōňček. Pri prednaglašanih in ponaglašanih podstavah prihaja samo do naglasnega umika, prvega ali drugega: *div̌jáček* < *div̌jáč̌ek; *hřib̌ček, crkljā̌ňček, gřbav̌ček; huďób̌ček, gřóbec, bó̌bek*, vendar ljubkovalnost tak umik lahko tudi zadrži (*dom̌ek, bob̌ek* v znani rečenici: *Ďóber je dom̌ek, čeprāv̌ ga je za ē̌n sām bob̌ek*), ali pa se mladi akut tudi sam vede kot stari ali novi na kratkem zlogu (variate *ďōmek, bó̌bek*).

Na podstavne samoglasnike, ki niso neposredno pred temi obrazili, metatonija ne deluje: *cmerikav̌ec, došelǰenec, cá̌gav̌ec, huďí̌čev̌ec, č̌ě̌špljev̌ec, á̌jdov̌ec oz. břizgaňec, ďélaňec, b̌irmaňec, fřeú̌dov̌ec*, pač glede na akutirano ali cirkumfektirano podstavo tvorjenke.

Pred polglasnikom teh pripon se krni slovenska pridevniška pripona -n-: *elementāřan + *-ečo > *elementā̌rec*. (O verjetnosti globinske akutiranosti takih pridevnikov gl. nižje pri pridevniških obrazilih.)

Poseben problem so variante kot *ďélec/ďēlec, apňēnec/apňēnec, hřómeč/ hřómeč, cíncav̌ec/cíncav̌ec, gřóbec/gřóbec*: tu gre za dve podstavi, prv(otn)o ali drug(otn)o: prim. prid. *apňén/apňên* (Škrabec) oz. **gřob-à̌k/*gřób-à̌k*.

2. moška sklanjatev

- *-à slú̌ga -e
- *-òǰà písmoňòš̌a -e
- *-ìha pavlì̌ha -e

O zloženskih in drugačnih tipih (*delov̌òdja, v̌òǰvoda, opřòda*) bo govor na ustreznem mestu.¹⁹

1. ženska sklanjatev

- *-ìca nožì̌ca, bá̌bica
- *-ù̌ha debelù̌ha (poleg *debelù̌ha*)
- *-à̌cija arondá̌cija
- *-ì̌cija pozì̌cija
- *-ìľja dojľja
- *-ù̌ľja brucù̌ľja
- *-à̌nja župáňja

¹⁸ O nekaterih takih obrazilih je, v glavnem na podlagi gradiva iz Valjavca in ob soočenju s svojim gorenjskim govorom, pisala M. Pirnat. V angl. povzetku: »Najbolj sistemski so odrazi pri -ac: *č̌ebřec — brá̌tec, ječ̌m̌ē̌nec — ďū̌šec* (analogno) — *ďélec, kólec — břū̌sec, goľōbec*. Isto velja za -à̌k, le da je tu več primerov za -à̌k, npr. *bob̌à̌k, cv̌eťē̌k (cv̌ēť)*. V nasprotju z izimenskimi tvorjenkami izglagolske tvorbe kažejo manj sistemskosti, ker se je metatonični naglas razširil tudi na nove in mlade akutske podstave (*p̌ī̌sec, izřásťek, zam̌ú̌dek*).«

¹⁹ Škrabec (CF 14 (1895), 10, c): »Besede *staraš̌ina, v̌òǰvoda* (Dalm. rabi navadno obliko staro *viuda* /tj. *v̌ev̌òda* skerčeno iz *v̌ojevoda* / /.../), vendar pozna tudi že obliko *v̌oǰvoda* /.../), *v̌òdja*, tudi *slú̌ga* (/p/ri nas ta beseda ni domača /.../) se sklanjajo /.../.«

*-úhinja	debelúhinja (poleg <i>debelúhinja</i>)
*-inja	bogínja, dēdinja
*-ika	mladíka
*-àlòka	brálka
*-ilòka	čistílka, pletílka
*-èla	babêla
*-úša	debelúša
*-ùta	glážúta
*-úža	mlakúža

Samo globinsko (kakor nekateri primeri že zgoraj, npr. *bábica*) kažejo akutiranost na končnici naslednja priponska obrazila:

*-obà	hudóba
*-ačà	brísáča (če ni iz *-àča)
*-očà	čistóča
*-anà	cvetána (poleg <i>cvetána</i>)
*-inà	novína
*-arinà	cestarína
*-otà	golóta

Iz slovenščine je to skupino težko ločiti od prve pri podstavah z naglašnim inherentno dolgim samoglasnikom. Končniški naglas se pri *-oba*, *-oča*, *-ota* kaže tudi iz naslednje skupine, ki nam *-o-* v teh treh obrazilih kaže kot osnovnični pridevniški samoglasnik. Pri *-oča* gre verjetno za izpeljanko 2. stopnje, kakor nam kažejo tudi dvojnice tipa *bedastóča/bedastóča*. (Za tip **-inà* prim. sh. *dubina* in rus. *glubinà*.)

Tudi površinska končniška naglašenost se še danes (večinoma) vidi pri naslednjih priponskih obrazilih:

*-obà	sódba (Škrabec, CF 14 (1895), 7 c: <i>brambà, družbà, službà</i>) ²⁰
*-ocà	vescà (Škrabec: <i>ovocà</i>)
*-odà	cmérda
*-ogà	cmérga
*-jà	rjà (Škrabec tudi <i>dušà</i>), méja, zémlja, želja
*-okà	pečká, trskà, gojénka, potička, devíčka, prasička, pévka, cvetličárka, grobárka, rešétka
*-oskà	vójska, gospóska
*-olà	métla
*-oljà	pétlja
*-onjà	prósnja, kósnja, páznja
*-otà	présta (prim. <i>svójtá</i>)
*-ovà	báčvã

Vsa ta priponska obrazila,²¹ ki imajo (lahko) polglasnik pred svojim soglasnikom (ali soglasniškim sklopom), vplivajo na neposredno predhodni akutirani zlog metatonično (zaradi vpliva odpadlega polglasnika), ne pa tudi na ponaglašene in cirkumflektirane:

²⁰ Tak naglas potrjuje npr. moščansko *slèžba*, sicer še *mlàčva*. Pri Valjavcu je ta tip bogateje zastopan. M. Pirnat: »Posplošeni metatonični naglas neposredno pred izglagolskimi *-ba*, *-tova*, *-nja*, *-lja* (*slúžba*, *mlátva*, *izkúsnja*, *grèblja*) spet lahko razlagamo z analogijo.«

²¹ Sem menda grede tudi primeri, za katere skoraj nimam potrditve za nemetatoniranje predhodnega neposredno akutiranega zloga: npr. *-na* (*grofična*, *hišna*, *gospodična* — *dédična*); *-tova* (*brítva*, *lèstva/léstva*).

- *-*obà* *rísba, perorísba, hlímba; brâmba, omêmba, glâsba, bôrba*
 *-*ocà* *dílca, klôpca, bŕovca, gôrca, stvârca* (poleg *stvârca*)
 *-*odà* *cmêrda, dônda* (poleg *cmêrda*)
 *-*ogà* *cmêrga* (poleg *cmêrga*)
 *-*oljà* *cmêrglja, mêvlja, grêblja, grôblja*
 *-*onjà* *prêtnja, grâdnja* (poleg *grâdnja, prêtnja*)
 *-*okà* *brúcka, devêtkà, pêčka, prašička, rítka, štêpka, četvêrka, brezvêrka, drobilka, piščálka*
 *-*oskà* *žénska, gospóska*
 *-*otkà* *bítka*
 *-*olà* *krôgla, kúzla, ničla, kôvla, omêla* (poleg *omêla*); *dêkla, dêčla*
 *-*onà* *grofična, sestrična, gospodična, hišna, knêžna*
 *-*otà* *prêsta* (poleg *prêsta*)
 *-*ovà* *kúrova, múrova, bêtova, mlêzva, kôtova*
 *-*otvà* *brítova, bítova, lêstova*

Primeri za nemetatoniranje: *tóžba, sódba* (zaradi *o* po naliki); *stvârca* (varianta); primeri kot *rêja, séja, páša, gônja, vólja, nôša, lêža* so po metatoniji; *štírka, pévka, devička, prasička* so lahko redno razviti (prim. npr. rus. *pevec*), ali pa je prišlo pred *-ka* do upada *i*-ja (torej **devičika*); enako pri *potička*, kakršnega koli že je izvora podstavna *-ica*; tip *omêla* je morda drugačnega izvora; *dédična* je zaradi oddaljenosti naglašena samoglasnika od obrazila; *mlêzva* je morda redni umik, prav tako (po naliki) *lêstova*.²²

2. ženska sklanjatev

Akutiranih obrazil desnih je malo:

- *-*èlø* *zibel -éli*
 *-*nø* *tesèn -snì/-snî*
 *-*âznø* *bojâzen -zni*
 *-*êznø* *ljubêzen -zni*

Za razumevanje *zibéli* prim. *nít níti*. — Za slovenščino ni treba predvidevati tudi variante *-òst*: tip *debelòst* je po avtomatični razvrstitvi dvojic tipa *stárost — mladòst* (ne glede na sh. *obilnòst*). Pri Riglerju iz zgodovinskih razlogov drugače.²³ — Nejasnega izvora je *lèst -î*.

²² Sem bi morda šli primeri kot *hvala, péka*, ki jih Pirnatova omenja kot tvorbe iz nepredslonskih podstav, torej **hvalà*. (Toda *péka* je pač novi akut, zato to ni gotovo; sicer bi morali izhajati iz **pek -à*.)

²³ Rigler o *-ost* v Začetkih slovenskega knjižnega jezika. The Origins of the Slovene Literary Language, 1968 /dalje ZSKJ/, 17–20, konkretno 19–20 ob besedi *modrost*, ki mu najbolj podpira naslednjo teorijo: »Kjer piše redno (z več kot 98% doslednostjo) *o* v nominativu-akuzativu in *u* v drugih sklonih, ne gre za mešanje, ampak predstavljajo te oblike poseben akcentski tip, v katerega spadajo izvedenke iz oksitonov. Prvotno je bil ta tip naglašen na sufiksu z novim akutom, ki je v stranskih sklonih paralelno kot pri takih primerih, ki so imeli prvotni stari akut, npr. *zibèl — zibèli* → *zibéli*, prešel v novi cirkumfleks. Po slovenskih akcentskih in glasoslovnih zakonih smo tako dobili razmerje *módrost : modrúst*, ki nam je še izkazano pri Trubarju. /.../ Nekaj ostankov stare akcentuacije je tudi še pri tipu s cirkumfleksiranim korenem /.../ (drugačna akcentuacija/.../ sprva končna /.../ v lokativu.« — Škrabec (CF 13 (1894), 7, 6) o tipu *enótnost*: »/P/o analogiji /.../ je razlagati *é* in *ó* v predpredzadnjih zlogih nekaterih drugih, zlasti knjižnih besed: *enótnosti, mehkótnosti, dovršénostjo, premeténostjo* itd. Meni se zdi, da bi se imele te in podobne besede povdarjati po zgledu *učenòst, učenòsti*.«

1. srednja sklanjatev

Obrazila z zložno pripono:

- *-è fantè, deklè, žrebè; téle -éta
- *-čè drévče, dévče (poleg děvče)
- *-iče grózdjiče, drévjiče
- *-ščè babščè
- *-išče ognjišče, gledališče, ajdovišče, delovišče (sh. ògnjīšte)
- *-lè bablè
- *-mè séme -éna (poleg -na)

Primere kot *-àlò, *-ivò, *-ivò je morda bolje razlagati kot glagolska osnova *-lò, *-vò, čeprav je res, da je tu tematski samoglasnik zmeraj le tudi površinsko akutiran. Za *-ilò, *-ivò govorijo primeri kot *dolbilo* (*dólbsti*) ali *pletivo* (*plésti*).

Nezložne pripone:

- *-è bóžje, osè (4., pridevniška, srednja sklanjatev)
- *-ocè dencè -à, sencè
- *-ojè barjè -à, snopjè (Rupel, Slovensko pravorečje), snópje, snetjè²⁴
- *-nojè pleténje, češčénje, življénje, hoténje, blesténje
- *-tojè cvrtjè -à, žrtjè (Rupel, SP), cvétje, hribje, grózdje, cvrtje
- *-okò klobkò -à
- *-olò réklo -a, omélo, peklò -à, jélo, kazálo, dolbilo
- *-oslò véslò -a, máslò
- *-onò žeknò (Pleteršnik: žàkno), suknò, ókno
- *-ovonò godovnò -à
- *-ovò betvò -à, strelívo, toda prim. pecívo
- *-ovtvò rójstvo -a, móštvo/moštvo -à, (móštvo -a), Škrabec sàlstvo

Ta obrazila s polglasnikom na začetku metatonirajo neposredno predhodne akutirane zložnike, npr. tisti na -jè: *dláčje*, *grétje*, *bránje*, *cvetličje* (posplošeno še *hribje*, *cvrtje*); *tip grózdje* h *gròzd grózda* je mogoč le novoakutski. Bolj na levo metatonija ne deluje: *grébenje* (poleg rednega *grebénje*), *dirjanje* (poleg *dirjánje*), *dozorévanje*, *dólbjenje*, *glédanje*, *gozdíčovje*, *doživljanje*; *doznávanje*, *absorbíranje*. Nekatero dvojnice, npr. *človéčjenje/človéčenje*, so utemeljene s svojo podstavo (*človéčiti/človéčiti*), *dláčevje* je po *dláčje*, enako *grozdíčovje* po *grozdíčje* (redno je *grozdíčovje*), *bránje* je redni odraz glede na *bérem*. — Primeri kot *glédanje* nasproti *glédan* kažejo, da glagolnik ni iz deleznika na -n.

Potrditve za metatoniranje pri drugih priponskih obrazilih: *bogástvo*, *deklístvo*; *bógstvo*, *barábstvo*, *skřbstvo*. Variantno npr. *otróštvo/otrôštvo* — *črtálce*, *drevéšce*, vendar tudi *črtálce* — *cigánče*, *bêlce*, *gôšče* (prim. *góska*).²⁵

²⁴ Škrabec (CF 13 (1894), 8, b): »V primerih kakor *zelenjé -á -é -ém* si moramo misliti, da se je končni samoglasnik spet raztegnil v nadomeščenje, ker je pred njim izpadel *i*, torej *zelenjé tj. zelenjeè iz zelenijè*.«

²⁵ M. Pirnat: »Te tvorbe /tj. z -je, -stvo (-tvo), -štvo/ imajo veliko bolj nepredvidljiv naglas kakor izimenke, katerih pripona samo modificira podstavo (npr. manjšalnice). Akut se ne glede na svojo naravo metatonira (*bréžje*, *želéžje*, *rúdstvo*, *junáštvo*); večina tvorjenk iz cfl. podstav ima cfl. neposredno pred pripono (*bíčje*, *bógstvo*), toda nekaj izmed njih jih ima akut (*cvétje*, *drévje*), in nekaj z Valjavčeve liste jih ima še naglas na priponi (*klasjè*, *snetjè*).«

Pridevniške besede

Zložne pripone:

*-èč	<i>molčèč -éča -e</i>
*-òč	<i>vròč -óča -e</i>
*-àk-	<i>kákšen -šna -o</i>
*-èk	prim. <i>dáleč</i> , star. <i>dálek</i> (po naliki tudi <i>-a -o</i>)
*-ik	<i>vélik -ika -iko</i>
*-òlik	<i>nekólik</i> (poleg <i>nekòlik</i>)
*-ìn	<i>edîn</i> , ²⁶ <i>edîni</i> (prim. <i>*edînim * -ti</i> ali še <i>hčerînji</i>)
*-èl	<i>débel -éla -o</i>
*-ùl	(<i>-a -o</i>) <i>minúl minúla -o</i> ²⁷
*-ùli	<i>minúli, preminúli, izginúli</i>
*-àt	<i>bradät -áta/-âta -áto</i>
*-àričøn	<i>fragmentáričen</i>
*-òričøn	<i>provizóričen</i>
*-ehøn	<i>boléhen</i> (<i>boléhna/boléhna boléhno</i>)
*-àløn	<i>čakâlen</i>
*-iløn	<i>morilen</i>
*-itøn	<i>imeniten -tna -o</i> (poleg <i>imenîten</i>)
*-ovitøn	<i>stanovîten, rodovîten</i>
*-èpøn	<i>ničéven</i> (poleg <i>-evnø: ničéven</i>)
*-èzøn	<i>mrčèzen</i> (prim. sh. <i>ljùbezan</i>)
*-òpøn	<i>cenópen</i>
*-èžen	<i>hvalèžen -žna -o</i> in <i>hvalèžna</i>
*-àt	<i>bradät -áta/-âta -áto</i>
*-ljät	<i>gostljät -áta/-âta -áto</i>
*-nät	<i>mesnät -áta/-âta -áto</i>
*-it	<i>častit -a -o</i> (nezanesljivo, vendar prih. sh. <i>bregòvit</i>)
*-evit	<i>krčevit -a -o</i>
*-ovit	<i>hribovit</i> (toda prim. <i>stanovîten/stanovîten</i>)
*-àst	<i>gráhast, bébast/bébast, črtast</i> ²⁸
-kàst	<i>bêlkast, sîvkast</i> (pač <i>-økast</i>)
*-ikast	<i>débelikast</i>
*-äv	<i>blebetäv -áva -o</i>
*-ikav	<i>pritlikav -a -o</i>
*-iv	<i>dehtiv/dehtiv -iva -o</i> ²⁹
*-ljiv	<i>zadušljiv/zadušljiv -a -o</i>
*-òv	<i>bezgòv -óva -o</i>

Posebnost je posplošeni cirkumfleks v vseh oblikah zaimkov *käk -a -o*, *nekäk -a -o*, *käkšen -šna -o*: to je posledica stavčnofonetičnega kolikostnega upada poljubnostnih zaimkov (prim. še *käj* in *kär*, v SSKJ (napačno) tudi *kdòr*).

²⁶ Oblika *edîn* pač po naliki z *edîni*, prim. rus. *odîn*, *edînyj*.

²⁷ Tu pač ni verjetno, da bi šlo za tip **minul *-à *-o*, saj tega v tej vrsti ni (prim. *mínem/mínem -ítî*).

²⁸ Akutiranost pač dokazuje tip *lomâstim -ástiti*, *premikâstim -ástiti*.

²⁹ Mostec ima samo *nagajêf -iva -u*; enako *puzablêf -iva -u*. Tako tudi Škerlj v svojem slovarju.

Končniško naglašena desna obrazila, pretežno pripionska:

- *-ečð hrepeněč -a -e
- *-očð delajóč -a -e
- *-ì péti -a -o, šésti -a -o³⁰
- *-jì bóžji; Škrabec CF 13 (1894) divjì (temu ustrezno Mostec dèvjì)
- *-njì prošnji -a -e
- *-skì móški -a -o; Škrabec *svinjskì, ljudskì* (prim. Mostec: lècki)
- *-nì Škrabec *cvetnì, pustnì* (Mostec *cvètnì*)
- *-jò těšč -à -ě, mój mója -e (Mostec *nà těše, mòja < mojà*)
- *-kò sladěk -dkà -ò, ták -a -o (Mostec *slàdki*)
- *-okð globòk -óka -o (Mostec *glàbuk -óka -u*)
- *-lò svetèl -tlà -ò, došèl -šlà -ò (Mostec *svètu -tla -u* proti *dóšu*)
- *-nò skrbèn -bnà -ò, njén -a -o, njún -a -o (poleg *njún*)³¹
- *-enò zelèn -éna -o
- *-enò jeklén -a -o (poleg *jeklèn*)
- *-vò čigáv, onegáv, njegòv, njegóp
- *-ovð boróv -a -o
- *-tvò mrtév -tva -o (pri Prešernu tudi *mrtèv -tvà -ò*)³²

Z neko pravico bi se tudi na pol prevzeta pridevniška obrazila na prevzeto spono + domači *-en -na -o* (npr. **sociàlen*) lahko obravnavala kot akutirana z običajno metatonijo pred *-øn-*. Prim. domače in prevzete obrazilne isto-zvočnice kot *čakàlen = fevdàlen*, *gladìlen = virìlen*. Taka prevzeta pripionska obrazila so še: *uzuàlen, kompatibìlen, bacilàren, briskànten, evidènten, depresìven, edukatìven, avditìven, afektìven*. Iz akutskih prevzetih podstav tipa *aprobácij(a)* bi bili prav možni enaki pridevniki (*aprobácijskì*), če ne bi bilo tako posplošeno *aprobácijski*, ki pa je tudi verjetno **aprobácijskì* (nasproti *koketeríja = koketeríjski*).

Glagol

Iz glagolskih podstav tvorjeni glagoli

Sedanjiške in nedoločniške glagolske pripone so vse lahko akutirane, če so notranje dolge, *e* pa lahko novoakutiran (pogoji tega zadnjega niso zmeraj jasni): **končàjemò, *pel(a)jèmò, *kupùjemò, *okopàvajemò, *prebledèva(je)-mò, *protestìrajemò, *nosimò, *tonèmò — *končàti, *kupovàti, krožìti, *tonìti, *bledèti*.³³

Ker imamo nedovršne glagole za oblikotvorni pojav, o tem tam. Tam bi bilo verjetno dobro obdelovati tudi oblikoslovno utemeljene oblike glagolov

³⁰ Mostec: *péti, šésti*, torej posplošitev v drugi smeri (prim. rus. *pjátyj* proti *šestój*).

³¹ Oblika *njén* se da dobiti že iz rod. ustreznega ženskega osebnega zaimka: *njè- + -n*.

³² Škrabec (CF 13 (1894), 6, č) v obliki za ženski spol itd.: *mertvā -ě -egā -emū; krepkā, temnā /.../*; »nekateri pridevniki povdarjajo tako celo v določni obliki: *cvatnī /.../, divjī, pustnī, svinjskī* itd.«

³³ Tip **prebledè(và)jemò* da najprej **-jèmò*, nato z *a*-jevskim zlitjem **-âmò* in nato novoakutsko *prebledèvam*, k čemur bi se nedoločnik moral glasiti na *-evàti*, kar pa bi te glagole zbližalo z *zaključevàti*. O *-aje-* > *-a-* prim. Škrabec (CF 14 (1895), 1, b): »Sedanji čas na *-â* ima /' / najbrž vsled tega, ker je *a* nastal po skrčenju iz *âje*: *igrâm, igrâš, igrâ* itd., v 3. os. mn.: *igrâjo* pa morebiti, ker je bil nekdanji poslednji zlog dolg, pa je pozneje polovico svoje dolgosti oddal sprednjemu./«

glede na vrsto glagolskega dejanja (Aktionsart), npr. **nesemð* > **nòsimo* < **-nosimð*; morda je ravno v tem prenosu iz ene vrste v drugo razlog za metatonijsko; prim. še **topimø* — **tòpnemø*.

Iz neglagolskih podstav tvorjeni glagoli

1. Staroakutirane podstave ohranjajo prozodijo tudi v glagolu, tvorjenem iz njih: **blàto* = **blàtimø* (kar da preko *blàtim* površinsko *blátim*, v nedoločniku pa seveda ostaja akut nemetatoniran (**blàtiti* = *blátiti*). Za to prim. še *bâbim se*, *bahârim*, *bahâtim se*, *bâjim*, *belêžim* (poleg *belêžim* drugega postanka), *berâčim*, *besedičim*, *besêdim* (poleg *besêdim* drugega postanka), *besêdujem*, *bêpsknem*, *bêpsnem*, *bičam* (poleg *bičam* drugega postanka, prim. *bič/bič*), *blâtim* (poleg *blátim* < **blatimø*), *blazînim*, *blâznim*, *blêknem*, *blînim*, *blisknem*.

Pri podstavah s kratkim samoglasnikom tega tipa seveda ni; posebnost je *berâčim* (prim. *berâc* < **beraçð*); primeri kot *besedičim* potrjujejo pravilo o naglasu na prvotno prvem akutiranem zlogu. Ne neposredno pred končajem: *kmêtujem -ovâti* (nejasno zakaj tudi *pêstujem -ovati*).³⁴

2. Pri globinsko nenaglašenih podstavah (bodisi prednaglasnega bodisi končniškonaglasnega tipa) se naglas površinsko pojavlja na glagolski priponi, najsi bo ta eno- ali večzložna, globinsko pa je naglas pri glagolih na *-im* na koncu: *bakrîm* < **bakrimð*, *barantâm* < **barantâjemø*, *besedûjem* < **besedûjemø*. Prim. še *besním -éti*, *belím -éti*, *blazním -éti*, *bledím -éti*, *blestím -éti*, *bobním -éti*, *bleščím -âti* (vse to globinsko **bësnimð* **bësnimø* ipd. oz. *blešči^amð*); *bistrîm*, *blâžim*; *blagrûjem*, variantno tudi *kmêtujem*. Prim. še glagole s kratkim samoglasnikom v podstavi: *blagoslovím*, *bodríim*, *bogatím*; *beketâm*, *bezâm*, *bezljâm*, *bogatím -éti*, *bolím*, *blebetâm*, *bojljâm*; *bogûjem*, *bojûjem*, *bolûjem*.

Primeri kot *bliskam -ti* (akut v sedanjiku in nedoločniku) so globinsko **blisk(a)jèmø* **bliskâti* z metatoničnim akutom v sedanjiku (**bliskam*) in z nedoločnikom po sedanjiku (oz. po kratkem nedoločniku: *bliskât* > *bliskat*). Pri tej metatonijski gre verjetno za neko razmerje k **blisknemø* *-*iti* (isto pri **blisnemø* *-*iti*). V tipu *bâgram -ti/bâgram -ti*, gre prvič za tip, ki smo ga pravkar obravnavali, sicer pa za **bâgrajemø* in nato za posplošitev sedanjške prozodije še na nedoločnik. Pri metatonijskih (novoakutskih) sedanjikih je naglas na glagolski priponi pri nekaterih tipih še ohranjen tudi površinsko: **blodimø* *-*iti* > *blôdim* *blodíti* (poleg naličnega *blôditi*).

Še nekaj primerov: *bêlim -iti/-iti*, *bívam -ti*, *bliskam -ti* (ostanki tipa *-âti* so v *bliskâla* ž. sp. in vel. *bliskâjte*), *bljûvam -ati/âti*, *blátim -ti* (varianta) — *blagovôlim -iti*, *bohôtim se/bohôtim se*, *bolêham -ti* (poleg *bolêham*).

3. Iz novocirkumflektiranih dolgih podstav dobimo cirkumflektirane glagole na podlagi ohranitve ustreznih prozodičnih lastnosti: *bôljšam -ti* < *bôljši*. Tako še: *bêrsam se/bîrsam se*, *bêpkam*, *bêpčem*, *bêpskam* (na podlagi *bêpsknem?*), *bêzgam*, *bîncam*, *bîrmam*, *blîžam se*, *bôbnam*, kot variante še *belêžim*, *belîkam se*, *besêdim*, *bičam*. Pri podstavah s kratkim samoglasnikom: *bôgam se*, *bôgmam se*, *bêpskam*, *bôkam* (zadnje kot variantno).

Posebno poglavje so glagoli z mehanično predvidljivimi naglašenimi morfemi:

³⁴ Tu kakor da se kaže tip **pêst(u)jèmø*, kar daje novi akut; prim. na Mostecu *pêstvam -t*.

*-ljàjemø	bezljàm -áti
*-ezljàjemø	trobezljàm -áti
*-irajemø	blefiram -ti
*-izìrajemø	bagatelizìram -ti
*-àvajemø	okopàvam -ti
*-èva(je)mø	omedlèvam -ti (s sedanjikom po nedoločniku)
*-otjèmø	ropóčem -otáti
*-etjèmø	trepéčem -etáti
*-ùjemø	kupùjem -ováti

Pri zadnjem je vsekakor še nekaj primerov, ki imajo drugačen naglas: variantno *kmétujem -ovati*, *péstujem -ovati*. (v nasprotju z **vèrùjem* **vèròvati*).

Povedkovniki

Povedkovniki se delajo s sprevrženjem (konverzijo) iz ustreznih samostalnikov in pridevnikov, npr. *mráz* (*mi je*), *sramóta* (*me je*), *srâm* (*me je*), *tího* (*sem*), *mládi/mladí* (*so*), vendar *blázna* (*je*) raje kot *blázna* (*je*), kar je enako pri tipičnih povedkovnikih iz glagola, namreč opisnih deležnikih na *-l* (*končála* /*je*). O izglagolskih povedkovnikih prim. pri oblikotvorju glagola, tu naj opozorimo le še na deležnike stanja tipa *izginúl* proti *preminúli*, kar je pa verjetno napaka v SSK J.

Prislov

-V	<i>gór, dól, nôter</i> (poleg <i>nôter</i> , prim. <i>nôtranji</i>), <i>kónc</i>
*-jà	<i>tjà</i>
*-òdø	<i>kòd, drugòd, tód, pòvsòd</i> (poleg <i>kòd</i> ...)
*-jè	<i>kjé, nekjé, drugjé</i> (poleg <i>kjê, nekjê, drugjê</i>)
*-jè	<i>sedé, vedé</i> < <i>*sedè</i> (poleg <i>sedè</i> pač iz <i>*sedèje</i>)
*-lè	<i>tjàle</i> (prim. <i>tlè</i> , sicer pa še <i>odslèj, odtlèj, odklèj</i> , poleg <i>odslèj</i> ...)
*-ì	<i>góri, dóli, nôtri</i> , verjetno <i>kónči</i> (poleg <i>nôtri</i>)
*-jø	<i>nekòč, drugòč</i> (če iz <i>*nekòk-</i> , <i>*drugòk-</i> ; <i>pétič</i> (če iz <i>*petik-</i>)
*-àj	<i>skrivàj</i>
*-dàj	<i>sedàj/zdàj, tedàj, nekðàj, kdàj</i> (<i>kòli</i>); <i>kdáj</i> vpraš. poleg <i>kdáj</i>
*-òj	<i>takòj, kðj</i> (poleg <i>kòj</i>)
*-àm	<i>tàm, nékam</i> < <i>*nekàm</i> , <i>kàm</i> poljubn., <i>kàmor</i> < <i>*kàmòr</i> < <i>kàmòže</i> ; <i>kám</i> vpraš. poleg <i>kám</i>
*-sø	<i>dànəs, dánəs, lètəs</i> < <i>*lètøs</i>
*-krät	<i>enkrät/énkrat, sédemkrat, nekâjkrat, dvâkrat</i> (pač le sklopna pripona)

Tu so prikazane samo nepredložne podstave akutiranim obrazilom. Tip *kdáj* je po vplivu stavčne fonetike (ponovljeno vprašanje z antikadenco); cirkumflektirane variante so morda iz kadenčnih (dopolnjevalnih) stavčnointonacijskih primerov, če ne gre za umikanje kar akuta z zadnjega (edinega) zloga.

Tvorjenke iz predložnih zvez so tonemsko zelo različne. Akutirane pripone so npr. *doklèj/doklêj*, sem gre tudi *dosorêj*. Morda se kaže še pripona *-ø* v primerih kot *navzòñ, navzgòr, navzdòl*, ter *-ì* v primerih kot *ponóci, poléti*; ob mladem cirkumfleksu še *pomládi, jesèni*.

* Veliki V označuje nemi samoglasnik, npr. *-i* ali *-u*, prim. *góri*, **dólu*.

Spone

- *-è- dolènji, gorènji (poleg gorênji, dolênji)
 *-i- golobînji, materînji (kolikor ne gre za *màter-in-jî, prim. še materînski, kjer je i dobil naglasno jakost 2)
 *-òv- sinòvski, grofòvski, bogòvski (pač iz *sinovskî < sinovskøjə)

Cirkumflektirane oblike kot *dolènji* si razlagamo iz **dolè*+*njî*, akutirane pa iz *dolè*+*njî*.

Nenaglašena priponska obrazila

Z globinskega stališča so nenaglašene npr. pripone površinsko (z novim akutom na zadnjem zlogu, kakor *kovač*, *jeklén*, **odnòs*). Z druge strani so taka tudi obrazila, ki so mladocirkumflektirana ali -akutirana, kakor *lesén*, *mladòst* — *milóba*, *čistóča*, *golóta*. Na tip *milóba* itd. se v nadaljnjem več ne oziramo.

Samostalniške besede

Domača priponska obrazila

Samostalniki 1. moške sklanjatve

- *-ø kolòprat, pregòvor
 *-ø duhòven, Mòder (prim. pridevnika duhòven/duhòven, mòder)
 *-ø cèp, bèg
 *-obø golòb
 *-odø labòd, gospòd
 *-hø smèh
 *-ajø čuváj, držáj, enačáj, doživljáj
 *-ejø dèdej
 *-tèljø učítelj, darovátelj, prijátelj
 *-ikø gréšnik, krájnik, rájnik, trávník, glásbenik, sedánjik/sedánjik
 *-akø/ekø krávjak/krávjek, múšjek
 *-øko sínko, dèčko, lísko, debèlko, črňko
 *-ønjø pedánj
 *-anø srpán
 *-enø korén
 *-rø dár, pír
 *-èzø vídez
 *-atø osát
 *-èžø bábež, dolgosúknjež, hudóbnež, grozovítež, grozovítnež
 *-i drági, mòdri, vèliki, máli (to je seveda 2. moška sklanjatev)

Tip -ko morda ni povsem gotov, če primerjamo *Cvètko* k **cvet* ali *Cvètek* -*tkà*.

Pri sklanjatvenem priponskem obrazilu iz glagolske podstave imajo nepredpanski glagoli cirkumfleks, in sicer nepremični, še zlasti na dolgem zlogu (*bèg*, *kís*, *bêc*), tako tudi na kratkih samoglasnikih (razen v redkih primerih), ko dobimo akutizacijo (kolikor ne naglasa na zadnjem zlogu), npr. *hòd hòda*,³⁵ *mèt mèta*. Pri dovršnikih imamo enako stanje, le da zmeraj prevojno

³⁵ V SSKJ ima sicer ta beseda že naslednje naglasne oblike: *hòd -a* in *hòd hòda*. Zadnje kaže na **hodà*, iz česar razumemo Ramovševo (O slovenském novoakutiranem

akutizacijo: *odhđd -óda* proti *odnđs -ósa*. O tem glej podrobneje pri meni drugje.³⁶ — Primeri, ki nastopajo kot breznaglasnice, so v slovarju posebej naštet: *glás -ù, grád -ù, gnôj -â, gôd -ù, lôj -â/a, plôt -ù, pôt -ù, rôd -ù*. To so morda sploh (vsaj v nekaterih primerih) izhodiščne breznaglasnice). Prim. še dvojnice kot *kđv/kôv, pđk/pôk*.

Tradicionalna razlaga za tip *bêg -a* je, da se tu naglas ni pomaknil pod vplivom predslonke ali predpone (npr. v *bêg (se podáti), pobêg*). Valjavec (Rad 132, str. 189): »Izvorno o p a d n o naglašen vokal u riječima po odpadu poluglasa na kraju od jedinog sloga, ako je bio dug, ostaja dug, ako li je bio kratak, otegne se i dobija u oba slučaja opadni dugi naglas i u slovenštini i u štokavštini i čakavštini.« Nekaj njegovih primerov: *klás, grád, hláp* (ti res pomikajo naglas), pa še npr. *bêg, člên, pír, brús (*izbrus), krôg (*okrog), cólñ, tvôr (stvôr)* (ki ga ne). Škrabec (CF 13 (1894), 11 b): *bêg, cêp, cvêt, gnôj* z opombo: »Nekatere take besede pa hranijo naglas /[^]/ na prvem zlogu tudi v rodilniku in vse dalje: *brús, člên, /.../ glád, gnjús, šúm, víd /.../*« (V resnici je tip *bêg oz. tvôr* nasproti *hđd* verjetno le druga naglasna možnost prvotno nenaglašanih korenov, kakor imamo to tudi pri zloženkah: *klečepláz — kolôvrat* (ta drugi tip je pri nas kaj redek). — Tip *krâvjak/krâvjek* je **krâv-jakø *-ekø* (prim. **krâvjî*). — Priponsko obrazilo *-nik* je nenaglašeno samo površinsko pri pridevniški podstavi, kjer je treba izhajati iz določne oblike podstavnega pridevnika: *rájni, pihální, glásbení, krájni, sedánji/sedánji*. Globinsko je mogoče tu izhajati iz priponskega obrazila **-nikø*,³⁷ ki pa se zlije s podstavnim pridevniškim izglasnim *n* v eno. Pri nenaglašeni podstavi (prednaglašeni, končni, včasih tudi novoakutirani) je to priponsko obrazilo naglašeno (*-ník*): *slaník, osník, gorník, zdravník, odrešeník, lomník, braník*.

K prid. tipu *drági* prim. SSK J I (1970), LV: »Pridevniki v nagovoru (*drági prijátelj /.../* in po izvoru nagovorni (*drági /.../ 'ljubljeni' /.../*) so cirkumfektirani. Cirkumfektirani so tudi, kadar so rabljeni kot samostojna imena /.../« Tu gre v bistvu za določno obliko, tisto o »samostojnih imenih« pa ne velja za tip *Móder*, ampak le za tiste z določno obliko, tj. na *-i* (tu gre za tip **stári*). Škrabec (CF 13 (1894), 12 b): »V določni obliki imajo / pridevniki tipa *blêd blêda -ô, -â -ê, -î -â, -ô -ê -ê/*, in večinoma tudi drugi pridevniki,

/o/, JF 2 (1921), 227—239, konkretno 236—237): »Iz vprašalnega stavka je posplošena oblika gen. *o-debla hod: koliko ur (dni) hodá?*, in potem sploh *hodá*, prim. *hodá* Dalm. Bibl. I. 35 b, 85 a; Schönl. 44 itd.« — Pri M. Pirnat: »Še bolj nalikovne posplošitve se kažejo pri tvorjenkah s sklanjatvenim obrazilom; večina teh samostalnikov je iz glagolov. Tisti, tvorjeni iz predponskih glagolov z *-ø_{l,m}* so posplošili stari akut (ali novi akut na kratkem samoglasniku) v zlogu neposredno pred končnico (*odpâd, pobêg*); oni iz nepredponskih glagolov so posplošili cirkumfleks (*brân, bêg*) ne glede na prvotni naglas podstave.« (Ta rezultat je v tej obliki na podlagi kolikostne razlike naglašene samoglasnika znan že iz moje razprave *Predvidljivost ...* (gl. opombo 36). vendar Pirnatova navaja več primerov s kračino pri nedovršnikih: *bôj, grôb, hôd, lôv, môk, rôj, vôd; tlâk, šêť, špik; hòj, vòj, jôč, plâč*. Mislim, da so to primeri, kjer imamo prevoj korena: prim. *bijem, grebem, *hødlø, vødem, tleči, ječati*.) — K posebnemu razvoju takih tvorjenk prim. Ramovš (JF 2 (1921), 239): »P/rvotno *ogledž (oksitonon) 7 *ogledž /.../ in to slednjîč /.../ *ogledž in to zares imamo: *úgledi* (Dolenjsko). K tej ponovni metatoniji /.../«

³⁶ Predvidljivost razvrstitve glasov ter samoglasniške kolikosti in kakovosti, v: GNPSJ, Maribor, 1978, 88—103; ustna objava l. 1965, prva objava v JiS 1967, 92—96, 229—236.

³⁷ Prim. še pri Brezniku *glavník, gréšnik — blátník, potôčnik* za naglasno različne podstavne besede **glavâ, *grêhð — *blâto, *potòkø*. A: *sedánjik, pretéklik*.

vedno na prvem, tj. korenskem zlogu /ê/: *lêpi -a -o*, *drôbni -a -o*, *zelêni -a -o*, *bôžji* (le v zvezah *bôžji grôb/pôt*) itd.« Pri Riglerju prim. še »*mâli -a -o*« z opombo »sam. iz prislova *â*«, kar je razumeti kot samostalniško srednjega spola, npr. *po mâlem mâlem*. (Prim. Gröbming *ljûb ljûba — ljûba*.)

Prevzeta priponska obrazila

-ø	<i>fízik</i> , <i>gramátik</i>
-ing	<i>fêding</i>
-ij	<i>primárij</i> , <i>spérmij</i> , <i>avditórij</i> , <i>dilúvij</i> , <i>patricíj</i> , <i>prezídij</i>
-ik	<i>elégik</i> , <i>gráfik</i> , <i>botánik</i> , <i>aristotélik/aristotélik</i>
-ul	<i>tubêrkul</i>
-um	<i>cêtrum</i> , <i>referêndum</i>
-ikum	<i>antiséptikum</i> , <i>specífikum</i> , <i>séptikum</i>
-man	<i>rácman</i>
-er	<i>stárter</i> , <i>fínišer</i>
-ôr	<i>agrêsor</i> , <i>ambasâdor</i>
-tor	<i>dirêktor</i> , <i>fáktor</i> , <i>ekscérptor/ekscêrptor</i>
-is	<i>digitális</i>
-ans	<i>dezôdorans</i>
-ens	<i>antecêdens</i>
-os	<i>ôbolos</i>
-us	<i>ôbolus</i>
-ulus	<i>fâmulus</i>
-iš	<i>fiškáliš</i>

Pri -ø gre verjetno vendarle za pripono -ik-. — Zanimiva pa so priponska obrazila z obveznim akutom pred seboj: *fízik*, *gráfik*, *antiséptikum*; *primárij*, *spérmij*, *dirêktorij*, *dirêktor*. Samo -man metatonira predhodno enozložno akutirano podstavo: **rác-mân*. Priponska obrazila -ing, -ul, -um, -er, -or, -is, -ans, -ens, (-iš) so morda dolga, torej metatonirajo pred seboj.

4. moška sklanjatev

*-ø	<i>mój mójega</i>
-i	<i>dežúrni -ega</i> , <i>mládi — mládega</i>

SSK J I (1970), str. LV: »Pridevniki v samostalniški rabi intonacije ne spreminjajo.«

1. ženska sklanjatev

-a ^{k}	<i>Zláta</i> , <i>Drága</i>
*-a ^k	<i>zeléna</i> , <i>mója</i> ; <i>gostílna</i> (morda tudi <i>cinkárna</i>), <i>hišna</i> ; <i>detereminánta</i> , <i>tangênta</i> ; <i>Čřna</i>
*-a	<i>okvára</i> , <i>popráva</i> , <i>nagráda</i> , <i>zlorába</i> , <i>pohvála</i>
*-â	<i>čêňča</i> , <i>čvéka</i>
*-â	<i>hvála</i>

Glede samostalnikov te sklanjatev iz glagolskih podstav velja, da predponске podstave doživijo metatonijo v tem smislu, da postanejo prednaglasne kar dá potem površinsko *pohvála* < **pohvala*, nepredponski pa so globinsko

* k pomeni 'sprevržni (konverzni)'.

končno akutirani, kar da *hvála* iz **hvalà*. (Prim. sh. *pðhvala* — *hvála*.)³⁸ Podstave s kratkimi samoglasniki v korenu doživijo premik v smeri urnega kazalca, tj. se globinsko podaljšajo in so akutirane: *bèra* (morda pa gre tudi tu za novi akut kakor pri *nabíram* (poleg *nabîram*), torej **bèra* → *béra*. (Na splošno imamo prednaglašene tvorjenke te vrste v 2. ženski sklanjatvi, npr. **lov* **-i* → *lòv -i*.) — Iz prav tako naglašene obrazilne **-òjà* → **jà* dobimo tip *nòša*, **stráža* → *stráža*.

Za pojmovanje o prednaglasnosti takih izpeljank prim. Škrabec (CF 13 (1894), 11 č, točka 5): »*izdàja, nadlèga* /.../, *poròka* /.../« s komentarjem: »Vže v ed. imen. in nadalje v vseh padežih imajo naglas /[^]/ na drugem zlogu (pervotno je bil na prvem) /.../ Predlog (proklitika) potegne naglas k sebi in redkih primerih: *h pòroki ití, na pòsodo dàti, na pròdaj* (iz: *na pròdajo*).« V opombi navaja še v *Pòdgoro*. Pri Škrabcu so omenjene kakor variante tega: *prè-graja, pòdlaka* (-*dv*-), *rázstava, sòržica, záreza* »poleg navadnišega: *zarèza*«, kar je npr. na Mostecu vzporedno z metatonijo v deležniku ed. ž. sp. (poknjženo: **nòsila, *kròžila*) in kar bi morda govorilo za razlago **izdàjā*, torej kakor **nosilā*; predložne zveze *k pòroki*, ki se po prvi razlagi lepo ujemajo z *na pòmlad*, pa ostajajo pri tem nerazložene.³⁹

K prevzetemu sklanjatvenemu obrazilu *-a* prim. še *determínanta, tangènta, dekadèncā, konkordāncā, alternatīva* in podobno, katerih pridevniška podstava izgubi slovenizirajoče priponsko obrazilo *-en* (torej bi tu izhajali iz **determinānt-ā*).

Zložne pripone

<i>*-ota</i>	<i>toplòta, siròta</i> ⁴⁰
<i>-ula</i>	<i>fòrmula, kàpsula, klàvzula, minùskula, majùskula</i>
<i>-(c)ija</i>	<i>delegácija, intuícija, ákcija</i>

2. ženska sklanjatev

<i>*-o</i>	<i>gáz -i</i>
<i>*-jo</i>	<i>râšč -i</i>
<i>*-ado</i>	<i>zverjád, služinčád</i>
<i>*-tli</i>	<i>svísli -i</i>
<i>*-alò</i>	<i>živál -i</i> (ob samoglasniškem upadu <i>žvali</i>)
<i>*-njo</i>	<i>povòdenj -dnji</i>
<i>*-no</i>	<i>dán -i, kázen -zni</i>
<i>*-eno</i>	<i>golèn -i</i>

³⁸ M. Pirnat (n. m.) iz Valjavca navaja tudi *béra, péka*, kar pa govori za »posplošen akut, ne glede na to, ali je podstavni morfem prvotno naglašen (*kúha, sípa, tláka, véra*) ali ne, in je akut dobil šele po /u/miku (*hvála, kláda, béra, léga, péka, jéza*).« Na preakutizacijo vsega kažejo primeri kot *péka*, kjer ne more iti za »premik«; v tej luči so razumljive tudi sedaj večinoma opuščene oblike *krája* < **krád-òja* (kakor *nòša* iz **nos-òjà*).

³⁹ M. Pirnat, n. m.: »Izglasolke s sklanjatvenim obrazilom *-a* imajo /.../ razvrstitev po oblikoslovnem merilu: večina izmed njih je izpeljana iz predpinskih glagolov in ima cirkumfleks (*pòhvála, pripèka*); tiste, ki so izpeljane iz nepredpinskih glagolov, imajo akut (*hvála, péka*) neposredno pred končnico.«

⁴⁰ Škrabec (CF 13 (1894), 1, č): »Vže v ed. imen. in nadalje v vseh padežih imajo naglas /[^]/ na drugem (pervotno je bil na prvem): *dobròta, gorkòta, siròta*./ (Ti imenovalniki so sprejeli naglas tožilnika).«

*-sn/mø	<i>pêsem -smi</i> ⁴¹
*-oš	<i>kòkôš -i</i>
*-znø	<i>bolêzen, bojâzen</i>
*-tø	<i>vêst, môč -î, pomôč -î; smât -i</i>
*-stø	<i>bolêst -i</i>
*-atø	<i>svojât -i</i>
*-ostø	<i>stârost, norôst, mladôst; ljubeznívost</i>
*-otø	<i>perôt -i (prim. peroínica)</i>
*-utø	<i>plavût -i, perût -i</i>
*-avø	<i>ljubâv -i</i> ⁴²

Svirêl -i je pač po *kopêl -i*, nastalo iz *kopêl -êli* (prim. *kópel -êli*).

4. ženska sklanjatev

-a ^{0*}	<i>zlâta, drâga</i>
-a	<i>mója, húda, dežúrna; gostílna, prodajâlna, morda še cinkârna</i>

Za ogovorni -a prim. Rigler v SSKJ I (1970, LV): »Pridevniki /.../ po izvoru nagovorni (/.../ *zlâta*) so cirkumflektirani. Cirkumflektirani so tudi, kadar so rabljeni kot samostojna imena (*Črta*).«

1. srednja sklanjatev

Primerov skoraj ni:

-e	<i>imê -na</i> , redko; starejše tudi <i>prasê</i> (Mostec)
-e	<i>ojê -sa</i>
*-evje	<i>bôrovničevje, gričêvje/gričevje</i>
*-ovje	<i>hrástovje, drobôvje, hlodôvje, cvetôvje</i>
-o	<i>zlatô -â</i> (če je podstava pridevnik <i>zlât</i>)
-o	<i>okô očêsa, slovô -êsa</i>
-ko	<i>klopkô -â</i> ⁴³
-ivo	<i>pecívo, predívo</i>

4. srednja sklanjatev

-e	<i>bóžje -ega, móje -ega, ôžje -ega, hújše -ega, lepše -ega</i>
-o	<i>húdo -ega, Slovênsko, Nêmsko, Dolênjsko, dúhovo, júrjevo</i>

Za vse 4. sklanjatve velja Riglerjevo iz SSKJ I (1970, LV): »Pridevniki v samostalniški rabi intonacije ne spremenijo. Samostalniško-prislovne zveze s predlogom, tvorjene iz pridevnikov, ki so v im. ed. določne oblike moškega

⁴¹ Š k r a b e c (CF 9 (1892), 7, b): *pêsem* (>iz: *pêsân*; *m* je prišel v končnico najberž iz instr. plur., kjer je iz *pêsanmi* po asimilaciji nastalo *pêsammi*, kar se je potem skrčilo v *P pêsmi*.«

⁴² Metatonične primere kot *ljubêzen* si razlagamo z izpadom polglasnika (čeprav ta ni prvoten), prim. Š k r a b e c (CF 15 (1896), 1, b): »Po odpadu končnega *i* sta prišla v nekaterih besedah v ed. im. po dva soglasnika na konec. Ako se nista mogla izgovarjati sê sprednjim samoglasnikom v enem zlogu, se je vcepil med nja nedoločni samoglasnik, kar je dalo zlog zase: *bolêzân, ljubêzân, misâl, povôdanj*.« — Drugje (CF 13 (1894), 11, b) za naš tip: *božjâst, čeljûst, četrt, jesên, kokôš, korist, (ljubâv: »Da je pri nas domača, bi se izgovarjala ta beseda, kaker kaže hervâščina in ruščina: ljubâv, ljúbî /iz: ljubôi/«*.

⁴³ Š k r a b e c (CF 13 (1894), 11, c) ima tudi *prasê -ta, svinê -ta, žrebê -ta*, kar je potrjeno na Mostecu s *presê, žrêbe* (kakor *ûku iz ukû*); tu so navedeni še *gradívo, pecívo, predívo, sočívo*.

* o pomeni »ogovorni«.

spola dvozložni in /akutirano/ naglašeni na prvem zlogu (*lépi, láhki, dóbri*), so cirkumflektirane (*na lèpem, od mládega, do živega, na tánko*)«, kar je globinsko na **lèpēm*.

Pridevniške sklanjatve

- *-ø *brezbrád -áda -o, brezsèn -snà -ò, breznòg -òga/òga -ògo, brezùh*
- *-ønøski *strašànski, grozànski, božànski*
- *-evski *bòrčevski, stàrčevski*
- *-økø *težàk težkò, mehàk, sladàk*
- *-inø *gospodínjin, kraljìcin, nevèstin, ženin, snàhin, máterin/mâterin, mámičin/mâmičin, bábičin/bâbičin*
- *-ocano *debêlcan*
- *-en *bronèn, glinèn, brezsønèn, mesèn, bakrèn*
- *-oceno *dròbcen*
- *-ono *drobàn, temàn, hladàn, oblàcen*
- *-očkano *bêlčkan, dròbčkan, bolànčkan*
- *-okano *čêdkan, čisíkan, cãrtkan, flêtkan*
- *-ičonø *fonétičen, fóničen, antipátičen, numéričen, maláričen, cikličèn*
- *-astø *gráhast, gr̄bast, modrikast, črtast, bêbast/bêbast; gûmbast*
- *-avø *krovãv⁴⁴*
- *-evø *hudícev, gospodárjev, hudírjev; kálcijev, alumínijev*
- *-ovø *brátov, králjev, kmétov; bógkov*

Pred sklanjatvenim obrazilom -ø (-a -o) je bilo vse akutizirano, najsi je šlo za notranje dolge ali kratke zloge, torej: **brezbrád* *-a *-o, **breznòg* -a -o; če osnovni samoglasnik ni bil zložen, pa je bilo **brezsøn* -snà -ò, tudi **brezprst* *-a *-o. Kračina je ohranjena samo še na korenskem a (in redko na e), sicer se je namesto kratkega samoglasnika v moški obliki ednine posplošil dolgi, in sicer cirkumflektiran; nekdanja akutiranost se vendarle skoraj pri vseh takih pridevnikih pojavlja kot variantna v ženski obliki, in sicer tudi pri tistih pridevnikih, ki v im. ed. sploh nimajo kračine: *brezlík -íka/-íka, brez-lúsk -úska/-úska, brezòk -òka/-òka, brezrèp -rèpa/-èpa* (tu je vendar tudi *brezrèp*); brez take akutske vzporednice prim. *brezcèn* -a -o, *brezimèn* -a -o. V takih zvezah (tj. s podstavo predlog + samostalnik) je nenaglašen tudi -øn -na -o, o čemer na ustreznem mestu.

Posebnost je še *-inø, ki metatonira vse akute neposredno pred seboj, variantno pa tudi še oddaljeno: *máterin/mâterin* ipd. Morda se svojilna pripona -in loči od vrstne (tako tudi svojilni -ov/-ev od vrstnega), saj tam tonemskost bolj omahuje tudi pri akutirani podstavi neposredno pred pripono: prim. *hòjjin, kãvin, lúnin/lúnin*, in seveda *mûrvìn, limònin, búcikin, lãdjin/lãdjin* k podstavam *hója, káva, lúna, lãdja/lãdja* — *mûrva, limòna, búcika*. Za -ev prim. *hmêljev* k *hmêlj -êlja/hmêlj -a* (takih primerov je pač malo).

Akutiranost pred -ičen je nerazumljiva iz podstave: *fóničen* ob podstavi *føn -a*, pač po analogiji na *fonétik, fonétika* ipd., zlasti pa *simfónik -a*. — Metatonije pred priponami, ki se začenjajo s polglasnikom, imajo svoje izhodišče v akutirani podstavi, npr. **číst-økanø*, kar dá **čístkãn* in končno *čístkan*. — Primeri kot *bêbast* kažejo vendarle na akutiranost pripone -ast- (gl. spredaj).

⁴⁴ Škrabec (CF 13 (1894), 12, b) je sem prišteval še *častít, srdít, siròv, ržèn, drvèn, koščèn*; vse trpne deležnike na -i: *izpít, zašít, napét, odét, razdřt, posút*.

Glagoli

Pri glagolu so nenaglašeni lahko deli večzložnih glagolskih pripon ali pa imenski modifikatorji glagola neposredno pred glagolsko pripono (te bi lahko imenovali vpone). Nikdar ni naglašen prvi del glagolske pripone *-ova/-eva-* in nikdar drugi pri ustrezni sedanjšiki *-uje-*; pri tipu *-ava-* oz. *-eva-* pa ne drugi del, pri *-(iz)ira-* ne prvi in ne zadnji. Končno pri glagolih na **-aje-* ni nikoli naglašen morfem *-ot/-et-* (pač pa njuna sedanjšika varianta *-ôč/-éč-*).

Od glagolskih vpon niso nikoli naglašene, saj tudi ne morejo biti, *-k-*, *-n-* in *-lj-*, za prvima dvema pa tudi ne tematična samoglasnika *-a-* oz. *-e-*, medtem ko je za *-lj-* tematični *-a-* zmeraj le naglašen:

<i>-ov-</i>	<i>kupováti</i>
<i>-ev-</i>	<i>izključeváti</i>
<i>-va-</i>	<i>okopávam, omedlévam</i>
<i>-je-</i>	<i>kupújem</i>
<i>-iz-</i>	<i>kritizíram</i>
<i>-a-</i>	<i>kopíram</i>
<i>-ka-</i>	<i>mijânkam, lěžkam, mólčkam, spânčkam, sêdkam</i>
<i>-ne-</i>	<i>klêcnem, strêsnem, kriknem, píhnem, izbêgnem, mežíknem, klófnem</i>

Do metatonije je pri *-ka-* in *-ne-* prišlo pač zaradi polglasnika pred vpono (**-øk*). Pri *-ne-* gre prej za neko čustvenost oz. za prvotni pomen te vpone, kar zmeraj akutira predhodni zlog. Zanimiva posebnost je globinska oblika korenskega samoglasnika v morfemih z *e* in *o* (*ležkam, mólčkam*), nekako po **leži, *moli*, kakor da se je to razvilo iz velelnika (*léži, móli*).⁴⁵ Podstava: **léž-kām, *mól-čkām*. Podobno pri medmetnih izrazih na *-nem*: **čês-nēm, *klóf-nēm*. Redna tvorba je pri notranje dolgih samoglasnikih: **krik-nēm, se* pa pred *-ne-* izvrši akutizacija (prim. sicer **kričimè*).

Sem bi šle še, spredaj že omenjene, tvorbe oblik za vrste glagolskega dejanja.⁴⁶

Prislovi

<i>*-ā</i>	<i>scîsta, zdâvna, docêla, zlêpa, dodôbra, odmlâda</i>
<i>*-ema</i>	<i>skrižema, zdřzema, rôjema, stópnjema/stôpnjema</i>
<i>*-oma</i>	<i>mêstoma, kúpoma, imênoma, krikoma, skrivoma; játoma/játoma, izmênoma/izmênoma, nâgloma/nâgloma</i>
<i>*-e</i>	<i>gledê, gredê, klečê, ležê, stojê</i>
<i>*-e</i>	<i>hûje, třše, milêje</i>

⁴⁵ K temu in takemu prim. Skrabec (CF 13 (1894), 7, č): »Sem /tj. k nalikovnim tvorbam/ spadajo tudi nekatere nenavadne in novejšje pomanjšavke na *-ica*: *rédkvica, sóbica, šégica* (Ravnika), *pódkvica* (v Ribn. *podkôvca*), v otročjem govorjenju: *rókica, nógica, móšnjica, ókence* ali celo *rókica, nógica, móšnjica, ókenček, lěžkat, skóčkat, mêska* (*cinga mésar!*), *s tétó* (po analogiji besed kakor *lípa, pod lípo*), *vólek* (*bóžji vólek*). Semtertja prehaja taka otročja izreka tudi v navadno govorjenje. Napaka se mi zdi tudi *nekatéri*, kakor se sliši včasih namestu *nekatéri*; ne more pa se zavreči tak *é* v lastnih imenih in tujih besedah kakor *Amérika, kléríka, Cêna* (pa *Cêna Cêneta* Ribn.), *Pêpa, Zêfa* itd.«

⁴⁶ Prim. Skrabec (CF 13 (1894), 1, b): »Samoglasnika *e* in *o* sta vštrična glasova in more stati v istem korenu zdaj ta zdaj oni, kar imenujemo /prevoj/«: *téči — tétel — tóčim* itd.; *stréžem — strážim, vlêčem — vláčim, pléžam — plázim, lžem — lážim, zmédem — zm/ó/tim se, stojím — vstánem, plóvem — plávam, slóvem — slav/ím/, têcem — têkam*.

- *-le *tùle, tjàle*
 *-i *slovénski, hrováški*⁴⁷
 *-di *ôndí/ôndi*
 *-ki *stojéčki*
 *-li *kámoli*
 *-(v)ši *rêkši, stopívoši*
 *-j *prêj, slêj, dàlj, zatégadelj; dáleč, nekôč, drugôč, prôič; sedàj, kdáj, túkaj* (prim. narečno *túka*); *odklêj/odklêj*: za *zdávnaj; káj; vzdôlž, pêš*
 *-aj *zgóraj, spódaj, zádaaj*
 *-kaj *sêmkaj, túkaj, tjàkaj*
 *-em *skrížem/skrížem, podôlgem*
 *-o *čisto, čisto/čistô, lepô, tesnô, temnô, globóko, debélo, pošténo*
 *-r *kâr, kâkor, kôlikor, kâmor*
 *-t *spât, kosít, sejáat, prêst* (gl. še namenilnik); *nósit, péljat*
 *-krat *énkrat, dvákrat, tríkrat, štírikrat*
 *-av *opítav*
 *-iv *opítiv*⁴⁸

Tip na -*â* je delan iz sedanjih pridevniških podstav, zato metatonira tudi mlade akute, ne le stare (*dodôbra, scîsta*); tudi pri *zlêpa* gre morda za akut v podstavi.⁴⁹ — Podobno se delajo prislovi na -*oma* oz. -*ema*: uveljavlja se metatonija akuta v vsakem primeru, le izjemoma (*jâtoma/jâtoma, nâgloma/nâgloma*) je ohranjen še akut; cirkumflektirane oblike so lahko tudi iz ustreznih metatoniranih sklonov ali števil (*kúpoma, mêtoma*).⁵⁰ — Pač iz Pleteršnika prepisana oblika *stojéčki* bi bila knjižno prav *stojéčki* (Mostec). Na Mostecu je znana oblika *rêkši* (knjižno: *rêkši*). — Osrednja praktičnosporazumevalna oblika z upadlim *u* (*tlê* nam. *tule*) pač ni knjižna; narečno se sliši tudi *t(a)galê* (Bohinj). — Pri -*j* je posebej paziti na skritega v jotijski premeni.

⁴⁷ Prim. sh. *jûnâčki, stúdentiskî, pâsjî/pâsji*. Za deležijsko obrazilo -*e* prim. Š k r a b e c (CF 13 (1894), 12, c): »Rabi se ta oblika le pri naštetih intransit. glag., ki imajo v 3. mn. os. sed. časa -*é* ali -*ô*: *gredô, klečé* itd.; *gledê* je od *gledêti* (ne od *glêdati*).« K Obliki na -*je* (r. t.): *plesâje, kupováje, vérovaje*. Več o tem pri oblikotvorju.

⁴⁸ Š k r a b e c (CF 13 (1894), 12, č): »Deležnik preteklega časa na -*v*, -*vši*: *puštiv itî, dobívoši, zgubívoši, prodávši, imenovávši* (?) /.../ Deležnikov na -*vši* jaz nisem slišal od priprostitih ljudi, razen morebiti *skrivši*. Da bi se bili govorili kedaj neketeri z /*ʃ*/ neketeri z /*ʃ*/ na predposlednjem zlogu, kaker jih Valjavec po opisnem deležniku žensk. sp. razločuje, to se meni ne zdi prav verjetno, hervaščina kaže le /*ʃ*/ /.../. Kjer je imel nedoločnik prvotno na predpredzadnjem zlogu naglas, tam bi bil vtegnil tak ostajati tudi v tem primeru: *videti, vídevoši* (Dan. *vidjêvoši*), *poklékniti: pokléknívoši*.«

⁴⁹ Š k r a b e c (CF 13 (1894), 12, b): »Próklitike (tj. brez naglasni predlogi in *pre, ne*) potezajo naglas k sebi v primerih kaker: *premládo, premláda* (dv.), *premládi, iz cêla, iz gřda, iz lêpa* (To so rod. po imenski sklanji; brez predloga so se morali naglašati: *celâ, grdâ, lepâ* (prim. *Bôg, Bogâ*), *neslân, nedôlžen, na drôbno, prekâsno, na lãhko, na tãnko, prešibek, pretêžek* itd.« — R a m o v š (JF 2 (1921), 234): »Prvotno *iznova* (štok.) da v slovensčini praviloma *znôva*, dolensko *znûva* (Blok) /.../ je poleg *iznova* tudi še **iznovô*, ki se je razvijalo kakor **domovô* /.../ Ta tvorba danes, kolikor mi je znano, ne živi več (v dolenjščini bi se glasila **znû*), je pa najbrž skrita v adv. *znôva* = *znuôva* (Ribnica, Cerknica, Borovnica), ki si ga tolmačim kot /*ʃ*/ *znoû* z analogičnim -*a* po *zlãhka, zlêpa, zgřda*, od katerih ima tudi svoj /*ʃ*/). — Ravno takó je prvotno *sz-gola* /.../ prešlo v slov. *szgôlŭ* /.../.«

⁵⁰ R a m o v š (n. m., 239) o tipu *strahôma* (že v Pleteršniku *stráhoma*): »V teh oblikah vidim prvotni instr. sing., v katerem je bila metatonija regularna, torej **strahômb* /.../, in šele po tem prehodu se je pritačnil -*a*, prevzet iz raznih drugih adverbov.«

Primeri na *-aj* so tu pojmovani kot tvorjeni iz ustreznih prislovnih podstav, ne iz globinskih tipa **vøz* **gor-*. — Pri *-em* je problematika ista kot pri *-ema*. — Pri *-o* bi seveda bil naglas *-ð*, če osnova ne bi bila zložna, npr. *zlð glédati* (Pleteršnik ga nima). Oblika *čisto* pomeni 'popolnoma', SSK J jo navaja posebej, v podgeslu pa *čisto/čistô* (seveda ne v tonemski obliki). — Pripona *-r* torej metatonira vse akute. — Pri *-krat* gre za količinskost; prim. *-krät* v časovnem pomenu. — Pri *vníc* gre pač za ničto obrazilo *-V* (prim. *gór, dól*). Prim. še *síla* 'zelo', *síla/síla* 'veliko'; kot povedkovnik prvotni samostalnik *síla* metatonije ne pozna. V SSK J (I (1970), LVIII) je presplošno zapisano, da »/p/rislovi iz pridevnika imajo intonacijo pridevnika«. To velja res za tip na *-ski* (*ritenski*), treba pa bi bilo pravilo natančneje določiti glede na variante tipa *méhek/mehâk/mehèk*, kjer je načeloma posplošena oblika *mehâk*, torej *mehkô*; isto velja za tip *lêp lépa -o/ô*, kjer se prislov rabi le tipa *lepô*. Prim. še *temnô*, morda tudi *têmno*, ne pa **temnð*.

Povedkovnik

Iz samostalniških besed se povedkovniki tvorijo z nespremenjenimi prozodičnimi lastnostmi, npr. *mráz, gróza, temà, síla, srâm, smřt* (*Méni je bilô smřt hodíti tjà*), *käj* (*bô käj?*). Pri izpridevniških se jemljejo oblike kot pri prislovihi, npr. *Lepô* (*nam je*); zanimiv povedkovnik je iz zaimenskega *käk -a -o*: (*bo že*) *kakô* (poljubnostni zaimki sicer nimajo prislova, prav tako ne vrstni, npr. *katéro, něko/něko*). Izključena je tvorba iz določnih oblik in vrst. pridevnikov, zato se te vrste pridevniške besede v povedni vlogi razumejo kot prilastki k izpuščeni odnosnici: *Tâ jézik je slověnski* (*jézik*), *Tâ izdâja je mála* (*izdâja*).

Cirkumflektirana podstavna priponska obrazila

Cirkumflektiranost v podstavi je lastnost, ki ni podedovana iz praslovanščine, ampak je pridobljena s prevzemanjem v slovenščino iz drugih jezikov. Sicer ima načeloma lastnosti novega cirkumfleksa, pridobljenega z metatonijo akuta (tj. se ne premika). Nekaj primerov je, kjer se zdi, da je prišlo do mešanja med domačimi in prevzetimi prozodičnimi lastnostmi, npr. pri priponskih obrazilih m. spola kot *-în, -ôn, -ûn, -jân ipd.*; v drugo smer se mešajo oz. vplivajo slovenska priponska obrazila na prvotno cirkumflektirana, npr. pri *komtúr*, ki je možno poleg *komtúr*, obrazilo *-ír* pa je v celoti spodrinilo prevzeti hipotetični *-ír* (o tem na ustreznem mestu spredaj).

Samostalniške besede

1. moška sklanjatev

<i>-mâ</i>	<i>plasmâ -ja</i>	<i>-êl</i>	<i>modêl -a</i>
<i>-oâ</i>	<i>buržoâ -ja</i>	<i>-îl</i>	<i>acetîl -a</i>
<i>-îd</i>	<i>bromîd -a</i>	<i>-ôl</i>	<i>etanôl -a</i>
<i>-ând</i>	<i>doktorând -a</i> (poleg <i>-ând</i>)	<i>-ûl</i>	<i>kobûl -a</i> (?)
<i>-ûh</i>	<i>debelûh -a</i> (poleg <i>-ûh</i>)	<i>-êm</i>	<i>fonêm -a</i>
<i>-êj</i>	<i>bazilêj -a</i>	<i>-êtum</i>	<i>arborêtum -a</i>
<i>-ûj</i>	<i>buržûj -a</i>	<i>-ân</i>	<i>orgân -a</i>
<i>-âl</i>	<i>festivâl -a</i>	<i>-jân</i>	<i>doorjân</i> (poleg <i>doorjân</i>)
<i>-iâl</i>	<i>mundiâl -a</i>	<i>-ijân</i>	<i>grobijân -a</i>

-ên	etilên -a	-îtor	definîtor -ja
-ûmen	katehûmen -a	-tûr	komtûr (poleg -úr) -ja
-în	dolgîn -a	-âlis	digitâlis -a
-alîn	gizdalîn -a	-îlis	amarîlis -a
-olîn	frkolîn -a	-itis	cistitis -a
-ôn	beraçôn -a	-ât	fosfât, azijât -a
-ûn	govorûn -a	-eât	deskalceât -a
-ô	rolô -ja	-iât	sekretariât -a
-âdo	desperâdo -a	-êt	apologêt -a
-êndo	crescêndo -a	-ît	kolorît -a
-ândo	glisândo -a	-ânt	diplomânt -a (poleg -ânt)
-îno	maraskîno -a	-ôt	galeôt -a
-êro	bandiljêro -a	-îst	formalist -a, statist
-îto	moskîto -a	-onîst	evolucionîst -a
-ânto	esperânto -a	-îv	recidiv -a
-ênto	divertimênto -a	-ôz	francôz -a
-oâr	budoâr -ja	-âž	kolâž -a
-âtor	animâtor -ja		

1. ženska sklanjatev

-âca	bonâca	-îna	carîna (poleg -îna)
-êca	grandêca	-arîna	cestarîna (poleg -îna)
-ânca	arogânca, govorânca	-erîna	balerîna
-ênca	dekadênca	-iêra	bariêra, riviêra
-înce	Marînce	-jêra	garsonjêra
-âda	frçâda, rokâda	-ûra	desûra
-iâda	balkaniâda	-ûra	babûra
-ijâda	olimpijâda, pomomijâda	-êsa	baronêsa
-îda	cikloîda	-ânsa	depandânsa
-ênda	agênda	-âta	aspirâta
-ôda	elektrôda	-êta	cigarêta
-ârda	bombârda	-itêta	afinitêta
-ûha	debelûha (poleg -ûha)	-îta	sufîta, vizîta
-êja	matinêja	-ânta	dominânta
-îja	entropîja, domačîja	-ênta	tangênta
-arija	traparija	-âva	bleščâva
-ilja	flotîlja	-jâva	goščâva
-êska	soldatêska	-njâva	očetnjâva (po držâva)
-âlka	fevdâlka	-îva	defenzîva
-enîljka	košenîljka	-iâza	elefantiâza
-âla	centrâla	-êza	genêza, polonêza
-êla	citadêla	-îza	markîza
-ôla	gladiôla	-ôza	bakteriôza, psihôza
-iêma	tantiêma	-ûza	kambûza
-âna	cvetâna (poleg -âna)	-âža	embalâža
-êna	domêna	-âjža	korâjža
-îna	bankîna, violîna		

Pridevniške besede

-âlen	fevdâlen	-ânten	dominânten
-uâlen	senzuâlen	-ênten	evidênten
-îlen	senîlen	-îven	depresîven
-abîlen	rentabîlen	-atîven	edukativîven
-ibîlen	fleksibîlen	-itîven	avditîven
-âren	bacilâren	-ôzen	famôzen
-ôren	kontradiktôren		

O možnosti izhajanja iz akutskih podstav pri pridevnikih na *-ən* gl. spre-daj.

Glagol

Redek primer za *-je-* je morda *umêj* iz **umêjemø*.

Mladoakutske podstave so bile obdelovane sproti, zaslužile pa bi obširnejši strnjen prikaz.

Besedne zveze

Doslej smo v besedotvorju sproti že obravnavali tudi besedne zveze kot podstave tvorjenk, pa naj na kratko obravnavamo še naglasne razmere v besednih zvezah.

Prvotne prozodične lastnosti besede se v besednih zvezah načeloma ohranjajo nespremenjene: *lêpa híša* 'híša, ki je *lêpa*' = *lêp lêpa* *-o/-ô*, *híša -e*; tako še *mâjhna híša* proti *mâla rokâda*. V nekaterih besednih zvezah pa, kakor znano,⁵¹ vendar prihaja tudi do sprememb, npr. do izgube naglašeniosti katere od sestavin: *lahko nôč* nam. *lâhko nôč*. — Druga taka kategorija so zveze predloga in globinske nenaglašene (samostalniške) oblike ob njem, npr. **na noge*, (= *na nôge*), **iz srca* (= iz *s̄ca*), **na pomlad* (= *na pômład*), **na primer* (= *na prîmer*) (vendar zadnje v sh. *na prîmjer*), **na nj* (= *nânj*, in nato po naliki še *nâme* brez pomika), **vø nj* (= *vânj*).⁵² — Tretji tip je umikanje naglasa na predslonko, kar ima večinoma za posledico zlitje dveh besed, npr. *nêcem* < **ne hêem*, *nê bi* (poleg normalnega *ne bi*), *ne bøm* (narečno, Mostec, *nêbum*, *nêdeš* 'ne grêš!').⁵³ — Skravec je navajal vpliv naslonke pri velelniku, npr. *začnî me* namesto običajnega *začnî me* (globinsko morda **začnîmê*); prim. podobno *túkaj* nasproti *tjâkaj*).⁵⁴ — Nasprotno pa pri velelnicah opazamo neko sklopno dodajanje osebnih končnic, npr. *dêjte* k *děj* nam. *dêjte*; pri *dâj* se poleg oblike *dâjte* navaja tudi *dâjte*.

⁵¹ Prim. Škravec (CF 14 (1895), 3, c—č): »Tudi nekateri vprašalni in kazalni zaimki, adverbiji, števniki, pridevniki in celo samostavniki se rabijo v nekih zvezah proklitično: *ta* (določni člen) /.../, *en* (nedoločni člen), *kako*, *tako*, *že*, *še*, *šant*, *sveti*, *gospod*, *Bog*, npr. *ta lêpi*, *en gospôd*, *kako mlâa*, *tako vélik*, *sveti Jánez*, *še vêč*, *že dán*, *šant Júri*, *sveti Jánez*, *gospod Jôžef*, *Bog ôce*, *Bog né daj!* To se ve, da imajo vse te besede (razen *šant*) v teh in drugih zvezah naglas, ako ga misel zahteva.«

⁵² Škravec (n. m., b) si je primere kot *nâ me* razlagal tako: »Enklitike dobe za /starimi/ predlogi svoj naglas, ki je dolg ali kratek potisnjen; dolgi ostaja na enklitikah v zvezi *v mê* /.../, sicer prestopa po staro na predlog: *nâ me* /.../; iz *v-nj* je nastalo *vânj* (prav za prav menda *v vânj*, prim. goriško *sâ ž njim*).

⁵³ Škravec prav tam: »Kratki naglas /' / ali ostane na enklitiki: *v nĵih* /.../, ali se pa premakne na proklitiko, kjer se raztegne v /' /.../: *nâ nĵih* /.../«

⁵⁴ Ramovš (JF 2 (1921), 236), navaja še, tu poknjženo, zveze tipa *sešlô se je* proti *sešlô*.

Poseben problem so še zveze predloga z v im. ed. akutirano samostalniško besedo. O tem Rigler v SSK J I (1970), LII: »Stalne prislovne zveze iz tož. in mest. mn. s spremenjenim pomenom so cirkumflektirane (*na kmete* na deželo, *na kmetih*).« Ravno tam pri primerih za 1. žen. sklanjatev: »Prislovno rabljen tož. in or. ed. je cirkumflektiran (*za mizo, na zimo, pod vodo*) /prvo T, O, drugo T, tretje T, O/, od tistih primerov, pri katerih je še običajna dvojnica z naglasom na različnih zlogih im. in rod. ed., pa tudi tož. mn. (*na nôge*).« In še (str. LV): »Samostalniško-prislovne stalne zveze s predlogom, tvorjene iz pridevnikov, ki so v im. ed. določne oblike m. sp. dvoizložni in naglašeni na prvem zlogu (*lépi, láhki, dóbri*) so cirkumflektirane (*na lèpem, od mládega, do živéga, na tânko*).« In končno (str. LIV): »Cirkumflektirane ali akutirane so še prislovno rabljene oblike mest. ed. od tistih samostalnikov, ki v istem pomenu nimajo množine, kot so snovna imena in abstraktna (v *lěsu, v stráhu*), ali imajo v mest. mn. lahko naglašeno končnico *-eh* (*bregěh; na brěgu*), vendar to ne velja za tiste samostalnike, ki imajo v mest. ed. lahko dvojnico s širokim *e* ali *o*.«

V prvih treh primerih so prislovne zveze splošno le cirkumflektirane. Tvorbeno jih najenostavneje rešujemo s podstavo **na kmete, *na kmetih; *za mizo, *na zimo, *pod vodo, *na noge; *na lepem, *od mladega, *do živéga, *na tanko*. Tu gre torej za nalike: **na kmete* je kot **na noge; (na kmětih je tudi sicer *na kmětih); tož. za mizo* je kot *pod vodo; pod vodo* (or.) = *za mizo; na lèpem, od mládega* je po *na tânko*. V tipu *v lěsu/lěsu* gre za mešanje med *v času (*v časū)* in rednim *v lěsu (*v lěsū)*.

Pravzaprav neknjižna kategorija so pogovorne oblike pridevnika s *ta* za določnost (SSK J I (1970), LV): »Pridevniške oblike v zvezi s 'ta' so cirkumflektirane, le na širokem *e* in *o* cirkumflektirane ali akutirane ter od pridevnikov *mlad* in *nov* akutirane.« Torej: *ta stári, ta gđi — ta zelěni/zelěni, ta dóbri/ta dóbri* (izjemi *ta mládi, ta nóvi*). Tvorbeno je to **ta stári/dóbri/zelěni; mládi* je iz **mladī* (novi akut), *nóvi* iz **novī preko *nòvi*.⁵⁵

Z naglasnega stališča so nezanimivi primeri s popono, saj je *tépsti se* enako *tépsti < *tepsti*. Prim. še frazeološke zaimke tipa s *kôli*. — Primeri s sklopno pripono, npr. *káj/káj* kot podstava za *kār* (iz **kâ-*), so obdelani spredaj pri izpeljavi.⁵⁶

Zlaganje

Za zlaganje načeloma veljajo pravila kot pri izpeljavi, če se zloženke tvorijo ne le z medpono, ampak hkrati s priponskim obrazilom: *mět = nogomět, umòr = bratomòr, brezglàv/brezglàv = gologlàv/gologláv*,⁵⁷ *razrěden = štírirazrěden*

⁵⁵ Škrabec (CF 14 (1895), 3, c—č): *ta lěpi -a -o -ega -e* itd.; *ta zelěno, ta sivo, ta čfno, ta lěpo, ta prázniško*.

⁵⁶ Škrabec (CF 13 (1894), 10, c): *gdó, kogá, komú, káj, čěsa/čěs, čemú, kadáj, kám, kakó, doklě...* (»Vzrok raztegnjenja in potegnjenega naglasa je tu morebiti v vprašavnem pomenu, prim. s *kadáj, kám, kakó* demonstrative: *tedáj*.« — Ramovš (JF 2 (1921), 256): »Pri obliki *kdó* bi še lahko mislili na neko neobičajno podaljšavo, ki bi imela svoj izvor v ekstremno rastoči intonaciji vprašalnega stavka, gl. Broch, Slav. Phon. /1911/, 255 sl.; to bi podpiralo tudi dejstvo, da so vse vprašalnice rastoče poudarjene: *káj, kogá, kjě, kakó* (na Dolenjskem: *kokú, kám, kdáj, kólíko* (na Dolenjskem: *kútku z ú < ò* celo v odprtem zlogu) itd.«

⁵⁷ Ramovš (JF 2 (1921) 238—239) navaja še primer z novim akutom na medponi: **vinogórdь > *vinògrad > slov. vinògrad, štok. *vinògrad > *vinògrad [...]* in po

(o prvem naglasu gl. spredaj). T. i. na pol priponska obrazila za imena znanstveno-strokovnih vej so cirkumflekturna, npr. *fonologija*, (*na*)*glasoslôvje* (podstava + *-logija*, **-slôvje*). Zloženske, ki se zlagajo iz dveh besed s samo medpono, ohranjajo svoje prozodične značilnosti: *âvto mehânik* = *âvto*, *mehânik*; *âvtocêsta* = *âvto*, *cêsta*. — Enako ohranjajo svoje podstavne značilnosti priredno zložene besede: *âvto-môto*, *črno-bêl*, *âvstroôgrski/ôgrski* (prav pisano bi bilo z vezajem med obema sestavinama). To velja tudi za globinsko priredne podstave tipa *sêverovzhôd*: primere kot *jûgozahôd* razumemo zaradi izgube možne akutske v besedi *jûg/jûg*.

Sestavljanje

Model za sestavljanje je ta, da predpona, ki zamenjuje polnopomensko besedo govorne podstave, dobi naglas: *vîšji učitelj* → *nâdučitelj*. Od sestavne predpone je odvisno, ali je kratka ali dolga: *nasprôtni kandidât* → *prôtikandidât*. Za prevzeto sestavno predpono prim. *nasprôtni ciklôn* → *ânticiklôn*. To velja tudi za pridevnike (*ântitalentíran*) kakor za glagole (*prêdnarôčím se*). — Predponi *ni-* in *ne-* sta predslonskega tipa, prim. *nihčê*, *nekdô/-kdô* (*nêkdo* je po *nêki*, za normalno tvorbo prim. *nêkaj* iz **nekâj*). Drugje⁵⁸ sem opozoril, da so prave sestavljenke povezane s pojmi iz koordinatnega sistema, česar ne vidijo vsi, ki o tem pišejo.⁵⁹

Sklopi

Prozodično se načeloma nič ne spremeni glede na govorno podstavo, prim. *bôgme*, *bôgami* (poleg *bôgami*, kar je prevzeto, prim. kletev *j. bôga*). — Morda gre sem še *bôgpomâgaj* (prim. *pravi bogpomagaj*), dejansko pa so to že frazeološke zveze (tako tudi *bôgvâruj*, *bôgsigavêdi* (zato je tako prav pisati *narazen*)).⁶⁰

špécialno štok. premiku slednjič *vinograd*.« — Seveda je treba tu predvideti podstavo **vinogrâdø* s pričakovano izgubo naglasnosti v prvi sestavini zaradi **vinôd*. Dodati je treba še redkejši tip **kolovratø* → *kolôprat*, čemur med izpeljankami ustreza **spovêdø* → *spôved* (prim. brez predpone *повêd*).

⁵⁸ Teorija besedotvornega algoritma (Nova slovenska skladnja, 1982, 337–338; prvotno izšlo v SR 1980, 141–151): »Pri izbiri levega ali desnega obrazila pa se postavlja vprašanje, kdaj katero. Odgovor: levo pri izrazih razmerja *visok/vîšji* → *nâd-/súper-*, *tak* — *ne tak* → *nê-/â-*, *nasproten* → *prôti-/ânti-*, *nîžji* → *pôd-/súb-/hîpo-*, *prej* → *prêd-*, *pozneje* → *pô-/pòst-*, *istočasno* → *sò-*, (*lepši*) *od vseh* → *nâj-*.« — Še prej (prim. Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave, SR 21 (1973), 105–112, konkretno 105): »Pri glagolih s predpono (npr. *prîstopiti*, *razmetâti*, *obglâviti*) je predpona le izjemoma naglašena, npr. *prêdnâpêti* (seveda ob hkratnem drugem naglasu na podstavi). To ob dejstvu, da imajo prave sestavljenke, če se sestavljenosti zavedamo (kar pri glagolskih večinoma je tako), po pravilu naglas tudi na predponi, daje misliti na to, da so glagoli s predpono izpeljani bodisi iz predložne zveze (*obglâviti* 'spraviti ob glavo') bodisi iz zveze glagola s predložnim predmetom ali prislovnim določilom: *napâsti sovražnika* < 'na sovražnika pasti' [...] Na podlagi povedanega je nekatere sestavljene glagole mogoče razumeti bodisi kot prave sestavljenke (ki bi bile po analogiji z izpeljankami iz predložnih zvez /kdaj/ izgubile naglas, bodisi kot ravno izpeljanke iz proklitičnih, v glavnem predložnih zvez (*obglâviti*)).«

⁵⁹ Tako A. Vidovič-Muha vsem glagolom z morfemom pred korenem pripisuje govorno podstavo, značilno za sestavljenke, tj. npr. tipa *iti ven* namesto *iti iz* nasproti *poprej naročiti* za tvorjenke tipa *iziti* oz. *prêdnarôčiti*. Prim. Primeri tvorbnih vzorcev glagola, SSJLK ZP 21 (1985), 47–61.

⁶⁰ Od *Škrabca* smo že navajali tip, kakor je npr. tudi moščanski *bugnêde* [kn], *bôgde*, *buglûne* [kl] za prvotno *bûg ne dê*, *bûg dê*, *bûg tûne*; v SSKJ [boklônaj, bôgdaj, bôgme] (*bognedaj* v SSKJ ni navedeno).

PROZODIJA TVORJENJA⁶¹ OBLIK

V oblikotvorje gredo: (1) spolske oblike pridevniške besede, (2) določna oblika pridevniške besede, (3) številske oblike pregebnih besed, (4) primernik, (5) povedkovniške oblike pridevniške besede, (6) sedanjik, (8) velednik, (9) deležje na -č, (10) deležje na -e, (11) opisni deležnik na -l, (12) deležnik stanja na -l, (13) nedoločnik dolgi, (14) kratki nedoločnik, (15) namenilnik, (16) deležje na -ši, (17) deležnik na -vši, (18) opisni deležnik na -n/t, (19) deležnik stanja na -n/-t, (20) nedovršnik k dovršniku, (21) dovršnik k nedovršniku.

(1) Spolske oblike pridevniške besede

Pri tem se uporabljajo končnice, kakor jih imajo podobni samostalniki v imenovalniku prvih sklanjatev, v im. ed. -ø -a -o. Te končnice pa so pri pridevniških besedah navadne ali pa krepke (zadnje vrste je le edninska oblika ž. spola, kar se na površini razodeva npr. kot *šit sīta sīto* oz. *prīden prīdna prīdno*). Da je ženska edninska oblika nekaj posebnega, se vidi tudi pri prednaglašeni osnovah, npr. *mlād mlāda mladō* (nalično po *mlāda* tudi *mlādo*): krepka končnica -a⁶² metatonira staroakutske podstave: **sītā*, **bogātā* → *sīta*, *bogāta*. Nimajo pa vsi pridevniki, ki v moški obliki izkazujejo akut, zmeraj te metatonije (SSKJ I (1970), str. LV): *blāzen blāzna/blāzna blāzno*, kar da vsej edninski sklanjatvi ž. spola dvojno tonemskost, medtem ko tip *prīdna* daje to dvojnost le preostalim edninskim oblikam ž. spola.

Pri končno naglašeni podstavah tega ni: **bēlð* *-ā *-ò, **težəkð* *-ā *-ò, *zelèn* *-ā *-ò → *bél* -a -o, *téžek* -žka -o, *zelèn* -éna -o.

Kdaj do metatonije prihaja, pri J. Riglerju ni povedano, pač pa pri Ramovšu (SJ 3 (1940), str. 46): »N/edoločno **sīta* in določno **sīta* se je združilo v današnjo edino obliko *sīta*, enako je *velīka* in *velīka* sovpadlo v *velīka*, a pri oblikah srednjega spola je razlikovanje še ohranjeno: *velīko* proti *velīko*, *sīto* proti *sīto*. — Vse druge oblike so nekdanje določne, v akcentskem pogledu torej metatonirane.« (Zadnje se ne ujema s teorijo tega naglaševanja v SSKJ.) — Nekaj problemov je tudi pri prednaglašeni podstavah, kakor je **veselø*, kjer v ženskem spolu nimamo pričakovane oblike *vesēla* (iz **veselā*), temveč po m. in s. spolu uravnano *vesēla*. Tip *določljiv/določljiv* ima v im.

⁶¹ O tem s širšega stališča glej pri meni: Glagolski naglasni tipi našega knjižnega jezika, JiS 3 (1957/58), 306—312; Naglasni in oblikoslovni tipi v akademijem slovarju slovenskega knjižnega jezika, JiS 11 (1966), 155—160, št. 6, ovitek, str. c); Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika, JiS 10 (1965), 56—79. Druga dva sestavka sta v zvezi z normiranjem v pripravljajočem se tedaj SSKJ, prvi je sploh predhodnica tistega, ki je sedaj v 1. zvezku SSKJ (str. XXV—L), kjer so nekatere spremembe, ki jih je ustrezna komisija, sedaj pod Riglerjevim, ne več pod mojim, vodstvom sprejela po mojem odhodu iz komisije. — Rigler sam je o naglaševanju v knjižnem jeziku pisal pod naslovom K našemu pravorečju (JiS 2 (1956/57), 305—308), kar je objavljeno tudi v njegovih posmrtnih Razpravah o slovenskem jeziku, 1986, 221—225. Obravnava (netonemsko): *zībel -éli*, *mlādo/-ō*, *stāro/-ō*, *vōde/-é na rōke*, *pomōč -ī/-i*, rod. ed. *črvā*, *dōl/dōl*, *kupīti/-ila*, *slūžiti/-iti/-ila*, *lizāti*, *pisati/-āti*, *kūpit*, *lizat*, *brūsiti/-iti*, *kolēsar*. S tonemskega stališča prim. njegovo Problematiko naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku (prvotno v JiS 13 (1968), 192—199, nato v RSJ 1986, 226—234). Tukaj obravnava odpravljanje dolžin v knjižnem jeziku in tonemske dvojnice. V glavnem Riglerjevo delo je (težko berljivo) poglavje Sheme za tonemski naglas v SSKJ I (1970), L—LVIII. (Zlasti je tudi škoda, da tonem v slovarju ni zaznamovan za vse tri osnovne oblike pridevnika, in ne pri podgeslih ter še kje.)

⁶² Razlagamo si jo kot zlita *-aja-7 ā.

ed. m. spola podaljšan globinski *-ivø, ker pa v ženski obliki ni metatonije, si je to obliko mogoče razlagati kot spet fonetično nastalo cirkumflektirano v zadnjem zlogu, medtem ko se -iv -a -o izvaja iz -ivò *-à *-ò. Tip *brezizhòden /brezizhòden -òdna* je v cfl. obliki metatoniran iz besedotvorne podstave *brez izhòda*, v obliki z akutom pa kakor da je iz podstave *brez *izhodà*. (V uvodu SSKJ ta tip ni zabeležen.)

Samostalniška spolskost tipa **lovò *-à* (m) proti **lovø *-i* (ž) je besedotvorne narave.

(2) Določna oblika pridevniške besede

Izhodiščno naj opozorimo, da ločimo določno obliko nedoločnih pridevnikov (tj. pridevnikov z nedoločno in določno obliko) in določne pridevnike (tj. pridevnike z eno samo obliko, bodisi nedoločno /*očétov, pèt/* ali določno /*slovénski, lépši*/).⁶³

Ker je končniško obrazilo določnosti krepko, povzroča metatonijo: *bogàt — bogàti; bél — *béli, zelèn *-éni; mlâd — mlâdi*. Za današnje stanje zadošča za vse tipe razen za prvega že izhajanje iz šibkih končnic, ki jih imamo za *zèl zlà -ò*, namreč v obliki *zli* tudi izkazano, poleg **zèli*, kar je dalo **záli*. Ta zadnji odraz je še danes viden v določnih pridevnikih kot *pásji, danášnji, štíridesetdânski*. Namesto oblik, označenih gori z zvezdico, imamo danes oblike s posplošenim cirkumfleksom, npr. *béli* ipd. Škrabec (CF 13 (1894), 12 b): »V/ določni obliki imajo ti /tj. tipa *bléd -ò, dolžân -žnò, težâk -žkò/* in večinoma tudi drugi pridevniki na prvem tj. koremskem zlogu /[^]/: *lèpi lépa lépo; dròbni dròbna dròbno; svitli svitla svitlo, rdèči, rumèni, zelèni; bòžji* (le v zvezah: *bòžji gròb, bòžji pòt*) itd.⁶⁴ Prav tako v kratkem komparativu: *lèpši, mlâji, mèčji, nížji, óžji, slâji, tânji, težji, víšji, pèči* itd.« Pri Ramovšu (ŠJ 3 (1940), 45—51, konkr. 49): »V nedoločni obliki nom. sing. fem. imamo pogosto novi cirkumfleks; poleg pravilnih *stâra, pólna, znâna* se govori *slâba, zdrâva, práva, mála, čista, síta*. Isto bomo opazili pri sorodnem tipu *bogâta* in enakšno razmerje, že staro, imamo pri deležnikih *znâla, pisâla, hvalîla, kupovâla*. V vseh teh primerih gre za analogijo po sklonih in oblikah z upravičeno metatonijo in z generalizacijo cirkumflektiranega poudarka; v slovenščini je to dokaj pogosto, prim. *besêda, obrâna, zabâva, sosêda* poleg *sosêda*; mlajši istovrstni pojav imamo v *sirôta, dežêla* poleg *dežêla* itd.« — Rigler (SSKJ I (1970)) določne oblike ne obravnava posebej,⁶⁵ le na enem mestu

⁶³ J. Toporišič, Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku, SR 26 (1978), 287—304.

⁶⁴ V Cvetju (10 (1891), 8, c) navaja h *kesân -snâ -ò* določno obliko *kâsni -a -o*, pa *lâhki* (k *lâžji* pa prislovne *lâžje, láglje*), tudi *tâmni*. Drugje (CF 13 (1894), 6, č) opozarja še na dol. obliko tipa *cvatni, divji, pustni, svinjski*, izrecno omenja tudi *lèpi -a -o* k *lèp lépa -ò* (CF 11 (1892), 5, b), medtem ko je na str. c še primer *lèvi -a -o*, na 7. b pa *sprédnji, prèjšnji* (k *prèj*) ter določno zvezo *presnò máslo*.

⁶⁵ V Problematiki naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku (RSJ, 233) pa o tem: »Precejšnje zmešnjavo je v knjižnem naglaševanju povzročila tudi določna oblika pridevnika. Znano je, da je v slovenščini določna oblika doživela metatonijo. Večina teh metatoniranih primerov je dobila še člen. Pozneje je začel k oblikam s členom prodirati cirkumfleks, ki je po narečjih različno daleč prodril — ponekod skoraj k vsem primerom (izjema je zlasti pridevnik *mlad*). Toda ker se v knjižnem jeziku razen v redkih primerih člen ni uveljavil, se je začelo izgubljati tudi naglaševanje, ki je bilo vezano na člen. Breznik v slovnicaš se upošteva metatonijo dotične oblike. Ramovš pa že ne več. Vendar brez sledu ti metatonijski naglasi niso izginili. Zdaj večina upo-

(str. LV) omenja med posebnostmi cirkumflektirane oblike pridevnika *dolg* v slovarju *dôlg dôlga -o/-ô*) ter: »določna oblika od *star*, kadar je rabljena samostalniško (*stâri*) in v stalnih zvezah (*stâra mati*, *stâro leto* ipd.).« Sicer se mu določne oblike pač ravna po nedoločnih, kar se menda skriva v opombah kot »Intonacija se ne spreminja« (npr. pri primeru *vesêl -a*, *lísast -a*) oz. »Vse druge oblike so akutirane« (pri *ljubeznîv -iva -o*) ali »Druge oblike so akutirane« (pri *priden pridna*).

(3) Številске oblike pregibnih besed

Najbolj očitno nasprotje med ednino in množino je pri samostalnikih srednjega spola, kjer imamo prvotno **mèsto* — **mèstâ*, **oknò* — *oknâ*, **rešetò* — **rešetâ*, **črevo* — **črevâ*, kar da površinsko *mèsto* — *mèsta*, *ókno* — *ókna*, *rešetò* — **rešêta*, *črevò* — *čréva* (prim. še **kolo* — **kolâ* → *kolò* — *kóla*). Primer kot *jájce* = *jájca* si razlagamo iz **jajcè* — **jajcâ*, kar je dalo najprej *jajcè* — *jájca*, nato pa se je po naglasnem umiku izenačilo v *jájce* = *jájca*.⁶⁶

Včasih se pojavlja razlika med vsemi tremi števili: *deklè* — *deklèti/deklèti* — *deklèta*.

Razlika med števili je tudi v tipu *gròb gróba* — *grobòvi* (medtem ko je *sîn sinòvi* različno samo oblikoglasno, ne tudi tonemsko). Tonemsko nasprotje je rado tudi pri supletivnih osnovah: **človèkò* — **ljudje*, **jáz* — **menè* — **mi* — **nàsò*, vendar **ti* = **vi*.

(4) Primernik

Primerniški obrazili *-ši* in *-ji* sta krepki in v zlogu neposredno pred seboj povzročata metatonijo, ne glede na to, kako je tonirana podstava (to je tako, kakor je pri naglasni jakosti stopnja 2): **slâb-* + **-šî* oz. **star-èj-šî*, **mlad-* + **-jšî* → *slâbši*, *starêjši*, *mlâjši*; **vis-* + **jî* → *vîšji* proti *ljubeznîvejši*, *dolgočasnejši*, *boléhnejši*, *briljántnejši*, ker naglašeni zlog ni neposredno pred *-ši*. Zanimivo, a ne dovolj raziskano, je pritegovanje naglasa na *-ej-* z akutiranih podstav: *starêjši*, *bogatêjši* proti *ljubeznîvejši*, *zapleténejši*, *prepróstejši* (ali je v globini naglaševanje kot ga imamo v rus. *bogatâ*, torej tudi v **debelâ?*).

Starejše oblike, kakor jih kažejo primerniki prislovov (*lâžje/lâglje*,⁶⁷ *kâšnje*, *stârje* — prve tri tudi cirkumflektirane) odsevajo prvotnejše stanje pri primernikih: *stârje* kaže na **stârej-*, *kâšnje/lâžje* na **kasnjî*, medtem ko so cirkumflektirane napravljene iz generalizacije cirkumfleksa v primerniku.

rabnikov knjižnega jezika intonacijsko več ne razlikuje določne od nedoločne oblike, toda včasih je intonacija določne oblike posplošena v obe obliki.« — Rigler je tu žal brez vsake določnosti. Pri Brezniku (SS 1916, 85—86): a) *mlâd* — *mlâdi*, b) *lahk* — *lâhki*, c) *stâr* — *stâri*, *zelèn* — *zelèni*.

⁶⁶ Škrabec (CF 14 (1895), 1, b): »v mn. padežih srednjega spola: *dêla*, *lêta*, *mêsta*, *sîta*, *žîta*, *kopîta*, *govêda*, *jâgnjeta*, *jâbalka*, *slêmèna*, *telêta*, *žrebêta* itd. (Pa tudi *pîsmo*, *dlêto*, *lice*, kar je imelo prvotno /' / na končnici in v korenu dolg samoglasnik, ima pri nas v množstvu: *pîsma*, *dlêta*, *lica*). Nasproti pa se govori *okna*, *šela* z enakim naglasom kaker *ókno*, *sélo*, ker je razlika v glasu samem.)« — Na drugem mestu (CF 14 (1895), 8, č) protistavlja še *okò očêsa* ed. proti edinemu *nebêsa -ò*. Nasprotje ima tudi med *jajcè* ed. — *jájca* (enako *súkna*, *gúmna*), pa še *ústa -ò* (in *vrâta*, *prsa*). Podobno še *pléce* — *pléča* (*rêbra*, *ókna*, *póljna*): »/K/ jer se ne more spremeniti glas, se pa naglas /' / v /' /: *pîsma*, *vîna* in ako bi se rabilo: *plâtna*, *žrêla*.« Navaja tudi *deklè -êta* ed. proti *-èti* dv. in *-êta* mn., ter *sême -na* ed. in *sêmena* mn., tako še za *jâgnje*, *pîšče*, *družînče*, *svínče*. Na str. b, 9: *srcè* ed. — *srci*, *sřca* dv. in mn., »in po tem zgledu bi se vtegnilo reči *môrji*, *pólji*, v mn. *môrja*, *pólja*, dasi ima *klopkò* v dv. *klòpki*, v mn. *klòpka*.« Pri tipu *vesêlje*, mn. *vesêlja*, *gospòstvo* — *gospòstvo/a*.

⁶⁷ Take oblike je navajal že Škrabec, prim. opom. 43.

(5) Povedkovniška oblika pridevniške besede

Povedkovniška oblika pridevnika je nedoločna oblika pridevnikov z možnostjo razlikovanja kategorije določnosti tudi v površinski strukturi, npr. *mlád mláda mladô/mládo*. Vrstni pridevniki v tej vlogi torej niso mogoči, pač pa svojilni in količinski: *Tâ zvêzek je njeǵôv*, *Tâm nas je bilô pêt*, *nísem bíl sám*. Torej zveze kot *Tâ strđj je šivální*, *Ta jézík je slovénski* pojmujeemo kot 'Ta stroj je šivalni stroj' ipd.; enako *Tâ vôz je máli* 'Tâ vôz je máli vôz'. — Povedkovniška oblika pridevnika se kaže npr. še v relativno večji pogostnosti t. i. mešane naglasne variante, npr. *Deklê je lepô*, *Sosêdovi so še mladí* (nasproti običajnejšemu *mládo deklê*, *mládi sosêdovi*).

Na zvezo nedoločne oblike ž. spola in deležnika na *-l* ž. spola je opozarjal že Ramovš (SJ 3 (1940), 49, gl. zgoraj), še bolj uzaveščno Rigler v SSKJ (I (1970), str. LV) pri tipu *blázen blázna/blázna*: »/V/ povedni rabi /je/ pogostejša cirkumflektirana dvojica, v prilastkovi pa akutirana.« — Na mešanje tonemskosti pri pridevniku je po našem pač bolj vplivalo prav razmerje med prilastkovno in povedkovniško obliko pridevnika (ne toliko določnost — nedoločnost).

(6) Sedanjik

Osnovna glagolska oblika je sedanjik in bi se tudi v slovarjih morala navajati na prvem mestu, kakor je bilo to spočetka res v navadi. Osnovne možnosti so tu tri, npr. pri glagolih z osnovničnim samoglasnikom *-a-* ipd.:

a) * <i>dêl-a-je-mð</i>	a) * <i>mêr-i-mð</i>	a) * <i>vêr-ov-je-mð</i>	a) * <i>lêz-e-mð</i>
c) * <i>konč-â-je-mð</i>	b) * <i>pust-i-mð</i>	b) * <i>kup-ov-je-mð</i>	b) * <i>trêš-e-mð</i>
b) * <i>zid-(â)-je-mð</i>	* <i>kos-i-mð</i> ⁶⁸	c) * <i>pêst-ôv-(ø)-je-mð</i>	* <i>nes-e-mð</i>
	c) * <i>krož-ì-mð</i>		* <i>tør-e-mð</i>
	* <i>nos-ì-mð</i>		c) * <i>kol-(ø)-je-mð</i>
			* <i>tør-(ø)-e-mð</i>

Poleg takih »čistih« oblik glede na osnovnični samoglasnik imamo še mešane, tj. z različnimi tematskimi samoglasniki v sedanjiku in nedoločniku:

a) * <i>rêz-(a)-je-mð</i>	a) * <i>dvig-ne-mð</i>	
b) * <i>maj-e-mð</i>	b) * <i>støk-n-e-mð</i>	b) * <i>s-mð</i>
c) * <i>pis-(â)-je-mð</i>	c) * <i>potêg-øn-e-mð</i>	* <i>vê-mð</i>
* <i>čes-(â)-je-mð</i>	* <i>top-øn-e-mð</i>	
* <i>løg-(â)-je-mð</i>	* <i>støk-øn-e-mð</i>	
* <i>tøk-e-mð</i>		

Najbolj zanimive so podstave, pri katerih pride do nove akutizacije zaradi odprave dvožločnosti v glagolski priponi: **zidám* → **zídám* in končno *zídám*. Pri drugih glagolskih priponah tu ni težav: **pis-â-je-mð* da **pisjêmə*, to **pisjêm* in to *píšem* ter končno *píšem*.⁶⁹

⁶⁸ Pri Škrabcu (CF 13 (1894), 6, č): »*covrî, žǵî, žrî, začnî, odprî* itd.«, in (CF 14 (1895), 1, b): »Tudi v velevniku imamo /ʃ/ v dv. in mn., po staro tudi v ed. pred enklitikami: *nesiba*« itd. V tipu *nesi* je pogovorno pogosto *nesite* nam. *nesite*.

⁶⁹ T. i. novi akut pri Škrabcu (CF 13 (1894), 8, b—c): »Najnavadnije nastaja pa /ʃ/, ako se premakne povdarek s kratkega na pred njim stoječ dolg samoglasnik. To se mora zgoditi, ako ima dotični kratki samoglasnik izpasti ali odpasti: *piše* iz **pisieti* (V takih primerih je morala imeti naglas /ʃ/ že prvotna slavenščina.), *pisáč* iz **pisáčî* (V tem kaker v prejšnjem primeru ima /ʃ/ čakavščina), pa navadno se zgodi pri nas tudi, ako ostane: *pisáčá* iz *pisáčâ*, *govoríte* iz *govoritê* (V tem primeru se vjema naša slo-

(7) Velelnik

Velelnik tvorimo tako, da sedanjiški osnovi dodajamo priponsko obrazilo *-i-; to krni izglasni samoglasnik sedanjiške osnove: *dělaj*e*-i- *mèri-i- *pèstov*e*-i- *lèze-i- itd. *rèz(a)j*e*-i- *dvìgne-i-

Za vse tipe pri glagolski priponi -i-: *mèri-i-, *pusti-i-, *kosi-i-, *kroži-i-, *nosi-i-. Pri glagolih na *-aje- velelniška pripona -i- zgodaj odpade (tj. še pred podaljšanjem akuta v nezadnjem zlogu), tako da je površinska oblika velelnika pri glagolih na -aje- ostala neprizdeta, tj. še danes kratka (*končāj*), pri drugih osnovnicah pa je prišlo do izenačenja z needninskimi oblikami velelnika (*kupūj* kakor *kupūj*te**), ali pa se je akut zgodaj podaljšal in imamo danes akutirane oblike. Danes velja, da imajo globinsko ne na končnici naglašene osnove samo cirkumfleks (*iměj, štěj, pověj, kupūj, sěj*), globinsko na končnici naglašene pa so lahko tudi akutirane (*stōj/stōj, obūj/obūj, pīj/pīj, kūj/kūj, glēj/glēj*). Oblike kot *stōj* so torej *stōjə, *stōj* pa po *stōjə (prim. *glěj*). Če se koren pred -je- končuje na soglasnik, pretvorbe potekajo čisto normalno: *pisjē-i- → *piš*i* in nato *piši* preko *piš*i*, kar se ohranja npr. pri *cveti, zatri*.

(8) Deležje na -č

To deležje ima avtomatiziran naglas: površinsko jakostne stopnje 2, globinsko na ničtem samoglasniku za -č- pri glagolih z obliko na -oč, pri onih na -eč pa je pogostnejša varianta z akutom na tem *e*, torej *merèč -a -e poleg *merečə. Površinski obliki na -oč, -eč si razlagamo z nadomestitvijo akuta s cirkumfleksom.⁷⁰

(9) Deležje na -e

Deležje na -je ima globinsko obliko *iskàje-ē, kar da preko *iskàjē končno *iskàje*.⁷¹ Oblike na -e gredo preko *sedēje v *sedē*, medtem ko si variantne oblike tipa *sedē* razlagamo s *sedē-jē.⁷²

venščina se štokavščino.)« — Z navedenimi besedami sta torej pri Škrabcu odkrita novi in mladi akut. In med primeri za to (10, b, v točki 16): »Mnogi glagoli 2., 4. in 5. vrste imajo /' / na korenu v krajšem in navadno tudi daljšem nedoločniku, v sedanjiku, ed. velelniku in edinstveni moški obliki opisnega participija: *óvnit, óvne, óvni* (pa *óvni*va** itd.), *óvnil*; »dalje so te vrste tu navedeni le v nedoločniški obliki: *potégnit — bélit — (pó)bijat, dèpat, pisat, skákat, zidat, vživat*. Z opombo: »V participiju ostaja naglas razen moške ed. oblike na prirastku in sicer v ed. ženski obliki ko /' /, drugod ko /' /: *óvnil -ila -ilo, -a -e, -i -e -á /... /* V tem primeru predlog ne poteza k sebi naglasa /' /: *povrnila, pokosila*.« Metatonični naglas na kračini ima Škrabec mimogrede omenjen (CF 13 (1894), 1, c): *ozámem ob ož(ə)mēm*. Omeniti bi ga bil moral (CF 12, 1893), 11, b—c): »Prvotno-slovenski *e /... /* v podaljšanih z /' / ali /' / (prvotno tudi z /' / na neposlednjem zlogu) naglašeni se spreminja v *e, léd, mēd, večēr, vesēl, žén* (g. pl.), *žénska, kméta, jeléna* (gen. sg. in nom. d.) /... / Prim. še (CF 13, (1894), 1, č): *posáh-nem -niti*.

⁷⁰ O tej razliki v kolikosti prim. J. Toporišič, Še o naglasu nedoločnih oblik, JiS 4 (1958/59, 48—50 (ponatis v GNPSJ, 1978, 183, iz kritike v zagrebški Filologiji, 1962, 278—289); prim. istega avtorja Ankete za določitev kolikosti in kakovosti naglašene samoglasnika, GNPSJ, 74—76, prvotno v članku v JiS 1969, 249—260. Kratko -èč že pri Škrabcu (CF 13 (1894), 9, c): »ó se ohrani tudi v participiju sed. časa v vseh spolih in padežih: *vróč, vmrjóč* (-é se pa v deležju v moškem im. krajša v -ē: *rděč, rděča*.« O naglasih *plěšoč, kupūjoč, věrujoč, prědoč, klíčoč* prim. CF 13 (1894), 12, c.

⁷¹ Škrabec (CF 13 (1894), 10, č): »Adverbijalni participiji sed. časa (gerundiji) na -aje se ravna po srednjem spolu opisnih participijev: *igráj*e*, petljáj*e*, trepetáj*e*, zdihováj*e*, poskakováj*e*, vmikaj*e*, opotekáj*e* se, pridigovaj*e**.« Torej se je to odtlej naglasno poenotilo in še pretoniralo.

(10) Deležnik na -č

Oblika na -oč je globinsko ponaglašena: *nes-oč-ò-à-è*; enako je lahko tudi pri obliki na -eč, vendar je priponski e lahko tudi akutiran: **nosèč *-a *-e*. (Literaturo o tem gl. pri deležju te oblike.) Take vrste kot deležnik na -eč so izdeležniški pridevniki: **rděčø *-a *-e*, **vròčø *-a *-e*.

(11) Opisni deležnik na -l

Deležnik na -l akutiranih korenov, npr. **děl-*, je akutiran tudi sam, torej **dělalø*, **mìslilø*, **vèdèlø*, **bìlø*, **mlèlø*. Pri akutirani sedanjiški glagolski priponi je spet akutiran tudi ta deležnik: **končàlø*, **sedèlø*. Sem gredo tudi v sedanjiku metatonirano akutirani: **nosìlø*, **iskàlø*, **zìdàlø*, **peljàlø*, **krøžìlø*, **stòknìlø*. Od globinsko končniško naglašeniš glagolov so tako naglašeni deležniki tudi **klečàlø*, **sedèlø*, **norèlø* in **tkàlø*. (Tu imata glagola **stojàlø* in **bojàlø* potem pretvorbo *stál*, *bál*.) — Glagoli z naglasom na končnici z -i-jevskim osnovničnim samoglasnikom (**pustimè*, **kosimè*) doživijo tu prevojno metatonijsko, tj. so prednaglašeni: **kosìlø*, **zapustìlø* (po predponskih primerih **-pustìlø*). Tako je tudi pri glagolih končniško naglašeniš tipa **beremø* (**bralø*), tj. če imajo v sedanjiku nadkratki samoglasnik (sicer **tkàlø*); prim. še **sejalø*, pri glagolih na **-iam* ter **pilø* pa **spalø*.⁷² — Pri glagolih, katerih koren se končuje na soglasnik, brez osnovnice pa so tudi v deležniku na -l, se ohranja končniški naglas, npr. **trèslø*, **neslø*, *šølø*. Pri teh glagolih s korenskim izglasjem na *d/t* je še podstava tipa **pletølø* poleg redne (vsaj nekoč) **pletlø*. (Pri praslovanskem umiku z naglašena polglasnika tu prihaja do delne anomalije, tko da namesto **trèslø* po primerih **lèzlø*, kar da *lèzel*, dobimo še *trèsel*, iz **pletølø* pa *plétel*. (Zadnjega ni na Mostecu, kjer imamo redne metatonične oblike *trèsel*, *nèsel*, namesto **plétel* pa tudi redno *plël*, vendar tudi le *lèzel*, seveda v ustreznikih, npr. *trèsu*, *plèu* ipd.)⁷⁴

⁷² Škrabec (CF 13 (1894), 12, c): »Prislovni deležnik sedanjega časa na -e: *gledè*, *gredè*, *klečè*, *ležè*, *mižè*, *sedè*, *stojè*.

⁷³ Prim. Škrabec (CF 13 (1894), 12, c): »Opisni deležnik v moškem in srednjem spolu v edinstvu in vseh treh spolih v dvojstvu in množtvu: *bìl* (Z/enska oblika/ *bìlà*, kratki naglas je ostal na poslednjem zlogu, dasiravno je predposlednji bil nekdaj dolg, prim. hrv. *bìla*, in *stablø*, *suknø*, *jajcè*, *četrťak*, *kupčø*, *trpèt* (.../), *bìlø*; *bìlà*, *bìlè* (To /z jatom/ bi bila v dvojni/ prava ženska oblika, ki je pa nisem slišal; v mojem kraju se govori namesto nje mn. *bìlè* (.../); tudi namestu *bìlø*, *bìlà*); *bìli*, *bìlè*, *bìlà*. Predlog poteza naglas h sebi: *dobìl*, *dobìlø* (.../), *prìdòbìl*, *prìdòbìlø* itd. V vseh ostalih dva- in trizložnih primerih je v srednjem spolu edinstva in v vseh spolih dvojstva in množstva naglas na predposlednjem zlogu: *brál*, *bràlø*; *bràla*, *bràlè*; *bràli*, *bràlè*, *bràla*. V sestavi s predlogi ostaja naglas nespremenjen: *obrál* *obràlø* itd.« Ta tip je potrejeval še s *cvrl* (.../), *dál*, *plál*, *scál*, *spál*, *zval*, *žgál*, (na)čèl, (.../), *zasúl*. Tako, ako nimajo predloga pred sebo, tudi: *rvál*, *dajál*, *jemál*, *kljувál*, *kovál*, *pljuvál*, *sejal*, *smejál*, *snoval*, *suval*, *ščuval* in blizu vsi glagoli na -iti, ki imajo v sedanjem času -i: *budìl* (.../). — Opozoril je tudi na vpliv predslonk, npr. *izdájal*, *nasmèjal*, *zbùdìl*; *pùstìl* mu je bilo morda zaradi dovršnosti, *govòril* »ker za zlog več«, *odgovòril* nam. *odgòvorìl*. »Pričakovati bi bilo tudi *vesèlìl* (.../ [tako res govorimo na Mostecu], ali govori se menda le *vesèlìl* (.../), pa: *razvesèlìl*.

⁷⁴ Ta tip je pri Škrabcu težko najti, prim. vendar *bòl*, *brìl*, *cvàl*, *gnjèl*, *mèl*, *šàl* (CF 13 (1894), 7, b). O metatoničnem cirkumfleksu pri deležniku na -l piše (CF 14 (1895), 1, b) pod splošno ugotovitvijo »sploh imamo /~/ za herv. /~/ v vseh primerih v / 20 /prav: 16/ pod c) in d) izuzetih razen imenovalnika v primerih kaker *jèčmen* (.../), torej (.../ v moškem spolu nekkih opisnih deležnikov: *kràdel*, *pàdel*, *pàsel*, *ràstel*, *naprègel*, *dosègel*, *ozèbel*, *strègel*, *skùbel*, *tòikel*, *vègel* itd. (kjer se moški ed. deležnik od ostalih že po glasu razlikuje, tam je naglas /~/: *nèsel*, *nèsla*; *pèkel*, *pèkla*; *rèkel* *rèkla*; *tèkel* *tèkla*).« O zadnjih je govor (CF 13 (1894), 10, c) ob novem

(12) Deležnik stanja na -l

Ta deležnik ima načeloma iste značilnosti kakor opisni na -l: Akut na korenu oz. na glagolski priponi: *otrpnilo — *pognàlo, *ozelenèlo, *ponorèlo, *minùli; končniški naglas: *steklò, *izšlò; s prevojnimi cirkumfleksom: *gnil, *proslul. Tip na *-èlo in *-ùlo pozna tudi varianto z izgubljeno kračino. Nalikovni tip je *došòlò. (S pretvorbami dobimo iz tega otrpnil, pognàl, ozelenèl, ponorèl, minùli — stékel, izšèl — gnil in še dóšel.

Oblika za ženski spol navadno ni krepka (prim. otrppla, pobégla, ozelenèla, minùla, gnila, stékla, došlà), redkeje pa tudi je (ozelenèla, pognàla). Za srednji spol se oblika ravna po moški, redko po ženski (ozelenèlo: pač po ozelenilo). Drugi slovenski umik je pri oblikah glagolov na -im izveden redkeje (ponórel — ozelenèl). Oblika -èl namesto -èl je verjetno tudi pod vplivom glagolov na -im, ne samo preostalih spolskih in številskih oblik te vrste.⁷⁵

(13) Dolgi nedoločnik

Nedoločnikova pripona je akutirana: *-tì (*dèlà-tì, *trèš-tì, *nes-tì, *kupòvà-tì itd.). S tvorbenega stališča je tudi *dà-tì. Namesto *nosi-tì, *kosi-tì je posplošeno *nosi-tì, *kosi-tì; enako *peljà-tì, *potegni-tì. Tematski -i- pred -tì je lahko tudi cirkumfektiran (nosìti, kosìti, sahnìti), verjetno pod vplivom namenilnika glagolov te vrste (kosit < *kositò).⁷⁶

Glagoli, ki imajo v sedanjiku in nedoločniku akut na istem zlogu, npr. tiskam tiskati, imajo v nedoločniku tak naglas po analogiji moške oblike deležnika na -l, sedanjika (ali tudi kratkega nedoločnika, kjer ga pač imajo), prvotna oblika je bila tiskàti tiskam (iz tiskam). To, predhodno, nedoločnikovo obliko imajo nekateri glagoli še sedaj, prim. pišem pisàti/pisati, króžim króžiti/króžiti.

(14) Kratki nedoločnik

Prozodijo kratkega nedoločnika (pogovorna varianta knjižnega jezika) dobimo iz dolgega, in sicer po zgodnjem odpadu končnega -i v obrazilu -ti (Škrabec) oz. iz izhodiščnega obrazila -tò. Površinsko dobimo tako délat, písat, tískat, bràt, končàt (nam. pričakovanega kónčat); nèst, cvàst, nòsit, króžit; kupovàt; kosit; bìt, pít (anal.), strèst, klèt, žèt, drèt — gòst. (Prim. Škrabec, CF 9 (1890), 12 b—c.) Riglerjeve dvojnične oblike v SSKJ (I (1970), XLI—XLIX) si razlagamo tako: zadušít/-ít, zapít/-ít, ogríst/-íst po dušít/dušít; oblike s samo dolžino (na notranje dolgem e), npr. zavrtèt, strèt, odrèt, zlèt, pa najprej s posplošitvijo namenilnika ali pa s posplošitvijo tipa gòst, nato

akutu: tu za primeri dóber, móker sledijo »néšel, pékel, rékel, tékel, tétel (Napaka je torej, kaker se pogosto bere védel).« — S pripombo v oklepaju je prvič prišla v evidenco širina pri moški obliki del. na -l glagolov na -d/-tem -sti, kar je pozneje (morda prav na pobudo tega mesta pri Škrabcu) obravnaval F. Tomšič (Navidezna napaka, JiŠ 1961/62, 191—192) in je bilo takoj sprejeto tudi v normo knjižnega jezika.

⁷⁵ Rigler (SSKJ I (1970), LVII): »Pridevniško rabljeni primeri deležnika na -l tipa dorasel so v ed. m. sp. cirkumfektirani ali akutirani.« [Tip dorásel je na Mostecu ohranjen, posplošen pa je tudi na grizel.] Nasprotje je v op. deležniku z le cirkumfektirano obliko m. sp. ed. »(grizel grizla -o)«. Prim. še pri staroakutiranih korenih (LVI): »Pridevniške izpeljanke iz glagolov tipa otrpel < otrpniti so samo akutirane.« Proti siceršnjemu tipu otrpnil otrpnila otrpnilo. Tipa ogorel-a, zaspal-a itd. SSKJ tu ne omenja.

⁷⁶ O tipu nositi prim. J. Rigler, Akcentske variante III (SR 26 (1978), 36, 365—374): prvi ga je, po Riglerju, omenjal Valjavec.

pa s cirkumflektizacijo v zadnjem zlogu, kar najdemo tako pogosto v njegovem sistemu. Globinsko: *zapit/*zapìt (drugo po *bit), *strēt ali pa *strēst < < strēstò.⁷⁷

(15) Namenilnik

Škrabec (CF 9 (1890), 12 b—c) navaja za namenilnik same cirkumflektirane oblike: za v nedoločniku brezpriponske npr. *pěč, lěč, tōlč, vlěč, strēč, strīč; klět, žět, drět; krāst, plěst, sět, gōst, jět* in druge na *-st; plět, pīt, krīt, klāt; štět, scāt, spāt; učīt; orāt; brāt; dajāt, kovāt*. Drugje so mu, tudi samo nedovršni, namenilniki enaki kratkemu nedoločniku, npr. *dělat, potěgnit, kupovāt, nōsit* ipd. V sedanjiku globinsko končniško naglašeni glagoli imajo namenilnik prednaglašen (izvzeti so tisti glagoli v nedoločniku na *-iti* ali *-ati*, ki so v sedanjiku doživeli akutsko metatonijo), torej *kositō, *spatō, *bratō, *trēstō, *nestō, *pitō. Analogno po tem še akutirane enake oblike, torej *lěč, kakršnega koli izvora: *strēčō, *klětō. Pri drugih se naglas ravna kot pri deležniku na *-l*: *oratō, *dajatō, *kovatō, *krožitō, *nositō, *peljatō, *tonitō, *klečatō, *norětō, *hrepenětō, *kupovātō. Enako je s primeri z akutom v korenenu: *dēlatō itd.

Dovršni glagoli imajo namenilnik enak kratkemu nedoločniku oz. dolgemu nedoločniku, le da je brez končnega *-i*, npr. *prinēst/prinēst, ponōsit/ponōsit*, in seveda *zadušīt/zadušīt*.⁷⁸

(16) Deležje na *-ši*

Globinsko je posplošen akutiran samoglasnik neposredno pred **-vōši*, kar v končni fazi povzroči metatonijo: *stopìvōši → *stopìvōši → stopìvōši. Prim. še *pozabìvōši, začēnši, vidēvōši, prestopìvōši, pogledāvši, končāvši, ožr(v)ši, pričēnši, rēkši*.⁷⁹

(17) Deležnik na *-vši*

Ima v vseh oblikah za spole, števila in sklone iste lastnosti kakor deležje, torej **vstopìvši* → *vstopìvši -a -e; -a -i; -ega ..., -e ..., -ega ...* Prim. še *bìvši -a -e*.

(18) Opisni deležnik na *-n/-t*

1. Vsi deležniki na *-t* so površinsko cirkumflektirani neposredno pred tem obrazilom: *popīt, ubīt, stīt, zapēt, prečūt, prijēt, doživēt*. To se najbolj razlaga z globinsko obliko **popitō *-a *-o* itd., posplošeno tudi na akutirane podstave.⁸⁰

⁷⁷ Po Škrabcu je kratki nedoločnik nastal zaradi zgodnjega odpada končnega *-i* v nedoločniku, po Ramovšu pa naj bi bili imeli že v praslovanščini nedoločniško varianto *-tō*. V obeh primerih je treba računati z nekimi posplošitvami, npr. pri glagolih tipa *trēst-*, kjer je do *trēst* mogoče priti le preko zgodnje zamenjave *ç* z *e*. Prim. (CF 13 (1894), 7, b): *īt, bōst, brēst, cvōst, grēbst, gnjēst, lěč, mēst, mōč, nēst, pěč, plěst, rāst, rēč, tēč, tēpst, trēst, vlěč*, z opombo: »Po ruščini bi spadalo sem tudi *pāst (pāsem), dlbst, mlst, tlč* se govori, ako se ne motim, *dōlbt, mōlst, tōlč*.«

⁷⁸ O naglasu namenilnika prim. J. Toporišič, Naglas namenilnika v GNPSJ, 1978, 198—200; prvotna objava v JiS 1958/59, 81—83 (Naglas v namenilniku). Nastavek tega je v moji kritiki Slovenske slovnice 1956 s konca 50. let, objavljeni šele v moji knjigi Portreti, razgledi, presoje, 1987, 371—419, Naglas 404—415.

⁷⁹ Komentar gl. spredaj pri prislovu (str. 156).

⁸⁰ O tem je pisal že Škrabec (CF 13 (1894), 12, b): »/T<ako tudi vsi trpni deležniki na *-t*, npr. *izpīt, zašīt* itd.

2. Deležnik s pripono *-n-* (oz. *-en-*) zelo sledi naglasu sedanjika, torej: **děl-à-n-ò*, **zid-à-n-ò* in po naliki tudi **konč-a-nò* (na Mostecu **konč-à-nò*), površinsko *dělan*, *zidan* (iz **zidânø*), *končán*; *slišan*, *poležán*.

3. Glagoli s pripono *-en*: *mějjen*, *króžen*, *nóšen*, *košèn* (*-éna -o*); *víden*, *zaželèn* (*-éna -o*); *dvígnjen*, *potégnjen*, *potónjen*, *usáhnjen*; *polézen*, po naliki *stréšen*, *prenesèn* (*-éna -o*).⁸¹

Primeri kot *nájden* proti *nájden* se razlagajo po *stréšen* oz. **najdenò* in z naliko po umični obliki *nájden* (prim. sicer redko *rójen -éna*). Tip *poseján/posejân* je morda *(*po*)*sejan* proti splošnemu **posejânò*. Kot že nakazano, tu do umika novega akuta s kratkega zloga v im. ed. moškega spola navadno ni prišlo (*tepèn -éna -o*), pač pod vplivom ženske in srednje oblike.⁸²

(19) Deležnik stanja na *-n/-t*

V prozodiji se ne loči od opisnega trpnega deležnika na *-n*, imajo pa ga neprehodni glagoli, večinoma le dovršni, npr. *posěden*, *poléžen*, *ověnen*, *odráščen*; *postán*; *potajěn* (*-éna -o*). Radi prehajajo v pridevnike, npr. *kúhan*, *pečěn* ali kaj (*kúhan* je 'tak, ki se je skuhal'). — Opisni trpni deležnik prehaja v stanjskega s sprevrženjem (konverzijo): *Sósed je bil ubít v zádjni vójni* proti *v zádjni vójni ubít sósed*. Ob deležniku stanja se v povedku nekako lahko rabijo fazni glagoli: *postál je poráščen* (ne pa *postál je tepèn*). Primeri iz nedovršnikov so kot deležniki stanja ali opisni, razumljeni glede na sobesedilo: *postáti kúhan* — *Bo kúhan*, (*kot bi mígnil*) 'ga bomo skuhal' ali 'ne bo več surov'.⁸³

(20) Nedovršnik k dovršniku

Tipični nedovrševalec (imperpektivizator) je glagolska pripona *-a(je)-* (z varianto *-va(je)-* za samoglasnikom), oz. **ov(je)*, le redko sam *-je-* (tj. *-(a)je-*). Pred nedovrševalskim *-aje-* se kratki korenski samoglasniki dovršniške podstave daljšajo, kar daje premene tipa *e — ě, o — a, ə — i*: **plet-* — **plět-*, **rod-* — **rād-*, **skoč-* — **skāk-*, **cvət-* — **cvīt-*.⁸⁴ Pred *-aje-* se glagolska pripona *-i-* (tudi v zvezi *-ni-*) podstavnega dovršnika zamenjuje z *j*: *pomírím*

⁸¹ Prenos glagolov na *-im -ěti* v to skupino dokazuje naglašeni široki *e* namesto ozkega.

⁸² Te deležnike Škrabec (CF 13 (1894), 7, b) obravnava najprej pod ugotovitvijo »Kratki poudarek na nepervotno poslednjem zlogu, ki je najberž sprejel ta povdarek s prvotno poslednjega, ko je imel odpasti«; navedeni so primeri *razcvětěn*, *pomlajěn*, *nápojěn*, *zğubljěn*, *pometěn*, *prenesěn*, *opletěn*, (*zğubljěn* je takoj za prvim pač zaradi delne upadlosti u-ja). Tipa *žgán -a -o* itd. menda ne obravnava, le implicitno tudi tip *dělan*.

⁸³ O deležnikih stanja posebej razpravlja že R. Lenček v spredaj navedeni knjigi; pri meni gl. že kritiko o trpniku v SS 1956 (Probleme der slowenischen Schriftsprache. Scando-Slavica 4 (1960), 53—75, oz. Slovenska slovnica..., Filologija (Zagreb) 3 (1962), 278—289; prim. še moje knjigo Portreti, razgledi, presoje (PRP): Naša slovnica — seveda vse na ustreznih mestih.

⁸⁴ O tem prim. Škrabec (CF 13 (1894), 1, b—c) v zvezi z prevojem: *nastláti* — *nastíliti* »zdej navadno *nastíljati*«, *kólnem* — *preklínati* »zdej navadno *preklínjati*«, *posahníti* — *posíhati*, *zváti* — *pozívati* [nedovršnik *preklínati* seveda par dovršniku *prekléti*]. In nato izrecno: »Tako so raztegnjeni zlasti korenski samoglasniki ponavljajlnih glagolov. Kjer je koren prvotnega glagola zdaj s polnim, zdaj z oslabelim samoglasnikom, se raztegne v ponavljajlnem poslednji: *bérem b/ə/ráti* — *pobírati*, *zónem z/ə/váti* — *pozívati* (ne *pozávati*). Le pred *m* stoji navadno *ě* nam. i: *záj(ə)mem* — *zajěmati*, *vnámem* — *vněmati*, *záč(ə)nem* — *záčěnjati*, *nap(ə)nēm* — *napěnjati*. (Rusko *zanimát* nam. *zaimát* je to, kar naše *zajěmati* /.../ prvotni *i* se vendar semtertja še sliši, npr. *obimati*, v otroškem govorjenju *obimčkati*.)

— *pomirjam*. Tako dobimo oblike kot **okopà-va jemø* → **okopàvām* → *okopāvam* (nedoločnik je analogen sedanjiku); **omedlê-va jemø* bi po isti logiki dalo **omedlêvam*, a je po nedoločniku izenačeno, torej *omedlêvam*;⁸⁵ **porâdj-ajemø* → **porâjām* → *porâjam*; **skâk-(a)jemø* → **skâcēm* → *skâčem*.⁸⁶ Za soglasnikom nastopa le *-aje-*: **preplêt-ajemø* → **preplêtām* → *preplêtam*; **kupi-ovjemø*, v eni fazi → **kupûjēm* → *kupûjem*; **premislj-òvjemø* → *premišljûjēm* → *premišljûjem*; **dvig-òvjemø* → *dvigûjēm* → *dvigûjem*, **dvig-ajemø* → *dvigām* → *dvigam*, medtem ko *dvigam* razumemo iz **dvigàjemø* preko **dvigâm*, ki se nasproti *blebetâm*, kar je ostalo, razlikuje iz ne prav znanega vzroka.⁸⁷

Povzeto: Glagoli s površinskim nedovrševalcem *-a-* (v sedanjiku **-aje-*) imajo naslednjo tipologijo: (1) Če je podstavni glagol korensko akutiran (npr. **misl-*), je tak tudi v nedovršniku: *premišlim* — *premišljam* (po naliki tudi *premišljati* nam. *premišljáti*). Globinsko **premišljām* nam kažejo sh. vzporednice tipa *razmišljati*, *prestópati*, *zalívati*. (2) Podstavna *e* ali *o* se v korenu podaljšata in sta cirkumflektirana: *preplêtam*, *narêkam*, *porâjam*, *prenášam*, *nabâdam*; prim. sh. *prêpletati*, *pôstavljati*, *râdati*, *popúštati*; (3) če se podstavni polglasnik daljša v *i*, dobivamo ali tip *nadíram* (z naličnim *nadíratí*), sicer pa *nadíratí*. (4) Tip z dovršnim končajem na *-ím* ima nedovršnik tipa *púščam -ati* (namesto *púščam -áti*).

Še primeri z dvojnicami: *preplêtam -ti* poleg *preplêtati* kakor *razmišljati*; *nadíram -ti* poleg *nadíratí* po enakem vzorcu kot zgoraj; *prelívam -ti*, toda z ostanki naglasa na glagolski priponi (*prelívájte*, *prelívála*).

O tvorbi nedovršnikov iz dovršnikov je obširneje spregovoril Jaksche v svoji knjigi, zlasti v poglavju o imperfektivizaciji (111—112), posebej o tipu *umíram* (109—110).⁸⁸

(21) Dovršnik k nedovršniku

To je malo v zavesti (prim. pri meni spredaj pri tvorbi glagolov). Da gre za v naslovu nakazano smer izpeljave, beremo izrecno pri Jakschetu (SA, S, 111): »Glagoli 14. tipa, npr. *bácām* (: *bácnem*), *zìjām* (: *zínem*) niso nedovršni ustrezniki, temveč izvorno nedovršniki, h katerim so bili napravljeni novi dovršniki s sedanjikom na *-ne-*.«

⁸⁵ O drugačni interpretaciji gl. spredaj pri sedanjiku (str. 165).

⁸⁶ Mostec: *skâčem skâkat*, v SSKJ *skákati/skakáti skâčem*, stil. *skákati -am*.

⁸⁷ H. Jaksche (Slavische Akzentuation II, Slovenisch, 1965) omenja le: »Pri kračini korena je ostal naglas na priponi *-a-*«; to pa je le deloma res.

⁸⁸ Omenja (n. d., 109) glagole s podaljšano korenško stopnjo *i* in *a*: »Ta naglas doslej še ni bil pojasnjen (Breznik, Betonung, str. 447, pravi samo: 'V slov. so nedovršniki izgubili svoj prvotni naglas in večinoma prevzeli naglas na osnovi, ki je, ker je mlajšega datuma, pogosto postal cirkumflektiran in je z nedoločniške prešel na sedanjiško osnovo.« Za slovenščino ugotavlja »večinoma cfl. (*umíram*)«. Prvotno vidi dva tipa: A *délajēši* — B *stōpájēši*, temu se pridruži tip na podaljšanem korensem samoglasniku, »ki pa kot rezultat daljšanja gotovo ni imel akuta«, ampak se je prilagajal ali tipu A ali B, torej **umíraješi* ali **umírájēši*. Eno oz. drugo potrjuje z *zbitíratí -íram*: *odpíram*, *razdíram*, *prostíram*, *nasípam*, *počénjam*, *odrêkam* oz. *raztrêsam*, *izpíjam*, *pokrívam*, *priznávam* (zadnje je gotovo napačno, obstaja pa pri *omedlêvam*). Za *-a-*jevsko stopnjo: *ponávljam* (*ponávljala/-ála -álo*), akutirane oblike po sedanjiku »kakor pri mnogih primerih tipa *ískati*«. Pri tipu *klánjaj -al -a*: »Mogoče je tu ostal stari cirkumfleks podaljšanega samoglasnika, medtem ko se je le sedanjik pridružil akutiranemu tipu A.« Prim. še *pásti* — *pádam pádati*, in pogosteje *sêdem sêsti* — *sédati*, *raztrêsem* — *raztrêsam*, *pústim* /prav: *puslím*/ *púščam*, *udárim* /prav: *udárim*/ — *udárjam*, *ubíjem* — *ubíjam* (pri *savíjam* /prav: *zavíjam*/ bi bilo treba poudariti nalikovnost).

OBLIKOSPREMINJANJE

Pri tem sta osnovna pojma osnova in končnica (sklonilo oz. osebito), oba s svojimi prozodičnimi obvestili.

Akutirane osnove (nepremični⁸⁹ naglasni tip)

Sklanjanje

Globinske akutirane osnove pri sklanjanju akut ohranjajo, le pred krepkimi končnicami se v pretvorbi metatonirajo: (npr. **rīb-a*, v or. ed. **rīb-ō*, kar da površinsko *riβα* — *riβo*. To načeloma velja le za krepkim končnicam neposredno predhodne zloge, pač po naliki pa deluje tudi preko vmesnega zloga, npr. **māti-ō* **mātere* — **māter-jō*. Pregled krepkih (lahko tudi le variantnih)⁹⁰ končnic:⁹¹

*brāt-	*-u/*ū Dp*, -u/-ū M; -ov/-ōv R, *-ih/*-ih M, *-ī O
*pīsmōnōš-	*-o/*-ō O; *-ō R
*līp-	*-ō O; *-ō R
*nītō	-ī, -ī... ⁹²
*mēst-	*-ā, *-ō -ōm...
*črēv-	*-ō/*-ō R, *-ih/*-ih *-i/*-ī
*pljūč-	*-ō R, *-ih M, *-ī O
*prīdnā ⁹³	*-e/*-ē R, *-i/-ī D...
*bogāt-a/-ā	*-e/*-ē R, *-i/-ī D itd.

⁸⁹ O naglasnih tipih v oblikoslovlju pri meni gl. predvsem Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika (JiS 10 (1965), 56—79); za oblikotvorje gl. na ustreznem mestu (tako tudi glede Riglerja).

⁹⁰ O variantah — uvedel jih je v normo Rigler — beremo le naslednjo njegovo utemeljitev (Problem naglaševanja... 232): *brātu* → *brātu* (zaradi poknjizenja *brat* → *bratu*); 235: *brátov* → *brátov* (»Rodilnik množine moških samostalnikov pri akutiranem tipu ima v dolenjščini metatonijo (*brátov*), v gorenjščini večinoma ne.« To je vse. (Kako pa je npr. v Ljubljani?) Njegove Akcentske variante (SR 18 (1970), 5—15) obravnavajo metatonijo deležnika na -ī, Akcentske variante II (SR 19 (1971), 1—12) pa metatonije v 1. moški sklanjanju.

⁹¹ Pri Škrabecu (CF 14 (1895), 12, b) lepo: *pri brātu*, *h brātu*, *brátov*, *brátih*, *bráti* (isto *pri jelēnu*..., *pri očētu*...; 10, č: *grēhov -ih -i* nasproti večložnim *o kováču -ov -ih -i*. — Za 1. žensko sklanjanje (7, č): *riβo*, *riβ*. O razliki pri samostalnikih srednjega spola med ed. in množino gl. oblikotvorje, tu samo primeri: *sīto -a*... — *sīta -ō*... (tudi *deklē -ēta* — *deklēta -ō*). Za akutske metatonirane primere (8, č): *jájca -ō*, *ústa -ō*, proti *jētra*, *pljūča* z rod. *jēter*, *pljūč*, sicer kakor v imenovalniku.

Škrabec na splošno o razlikah v tonemskosti pri njem in Valjavcu (CF 14 (1895), 12, c—č): »Poglavitni razloček med mojim in Valjavčevim naglaševanjem, katerega se je deržal tudi Suman v 'Slov. slovnici za srednje šole', je v množtv. roditelju, ki ima po mojem posluhu v primerih kaker: *hrástov*, *brátov*, *jelēnov*, *očētov* itd. potisnjeni povdarek, /', ne kakor piše Valjavec potegnjenega /'. Poslednji se sliši v dotičnih posesivnih adjektivih: *brátov*, *očētov* itd. Vzrok potisnjenega naglasa v rod. je prvotno dolgi poslednji zlog kaker v mestniku in orodniku.«

⁹² Končnice so vse (razen ničte) dolge, kakor je učil že Škrabec (CF 15 (1896), 1, b): »Besede /kot *nīt*/ spreminjajo v vseh drugih padežih /' / v /'. Tip kot *dēlaβnost* ohranja akut razen v or. ed., vendar: »V novejših tvorbah pa ostane /' / tudi v orodniku, zlasti na širokem e ali o: *pohótnostjo*, *pošténostjo*, *nasládnostjo* itd.«

⁹³ Tip **prīdnā* oz. **bogātā* je seveda iz 4. ženske sklanjanje.

* Dp — beri 'dajalnik ob predlogu'.

Akutirane končnice

Sklanjatve

Samostalniki moškega spola

Sem poleg samostalnikov kot **stobrò*, **nozò*, **kraljè* spada tudi os. zaimек **onò*, ter povratnik **sebè*. Posebnosti:

- *stobrò*⁹⁴ *-ù/*-ù̄ Dp, *-ù/*-ù̄ M
-òv/-òv R, *-ih/*-ih M, *-i/*-ī
**nozò*⁹⁵ *-ù/*-ù̄ Dp, *-ù/*-ù̄ M; *-èv/*-èv R, *-ih/*-ih M, *-i/*-ī O
**grèhò*⁹⁵ *-òv/*-òv R, *-ih/*-ih M, *-i/*-ī O
**slugà*⁹⁶ *-ò/*-ò̄ O; *-ò̄ R

Po analogiji na **bràt-* se v nekaterih sklonih tipa **nozò* pri samostalniku **konjè* razvije tip **kònj-*, iz česar dobimo *kònju* Dp. M in *kònjih* M, v rod., mest. in or. mn. tudi *kònj*, *kònjih*, *kònji*.⁹⁷ — Za 2. moško sklanjatev prim. še or. ed. *menój* ipd. iz **menòjò* + *j*, z *màno* ipd. pa si razlagamo iz **sò mènò* s cirkumfleksom po naliki.

Samostalniki ženskega spola

V 1. ž. sklanjatvi (*temà*); v 2. ženski:

- *lučò* *-jè̄ O; *-ì R; *-ih M; *-mì⁹⁸

Naglas zmeraj na enozložni končnici,⁹⁹ če pa je dvozložna, potem na osnovnem samoglasniku **-àmì* O; **-àmā* D/O. Rodilnik množine *-á* je po naliki *i*-jevske sklanjatve, *-á* pa je zaradi opuščanja akuta v zadnjem zlogu. Poseben primer je **gospjà*, ki po zlitjih daje končnice *-á -é -é -ó -é -ó* itd.¹⁰⁰ — V 2. ž. sklanjatvi glede tega ni posebnosti: **debrò* **-ì* itd.¹⁰¹ Umikanja naglasa ni.

Samostalniki srednjega spola

Osnovni tip 1. sklanjatve je **dònò* itd.; z **-omà* nastopa umik, kar da *dnóma*. Če je v osnovi kratki samoglasnik (**selò*, **oknò*), v množini redko nastopajo dolge končnice (**sel-ā* itd., kar da *séla* itd., pojavlja pa se tudi podstava *sélo* in na to množina **sél-ā* itd.).¹⁰² Pri zaimenskem **onò* je (kakor pri m. **onò*) v mest. izhajati iz daj. (**njemù*), končnica pa po umiku upade do ničle (torej: *o njem* < **njemV*).¹⁰³

⁹⁴ Ta tip pri Škrabcu ne pozna umika, v sodobnem knjižnem jeziku pa ni obvezen.

⁹⁵ Za tip *nòž* so pri Riglerju variante kot v tipu *bràt*, pač na podlagi mladoakutirane csnove *nòž-*, česar Škrabec (CF 14 (1895), 12, b) nima: *gròb -óba -u*; za množinske metatonične sklonе navaja *-òv*, *-éh*, *-i*; za ed. mest. in predložni dajalnik pa predvideva redno metatonično, tj. ozki *o* + *ī*: *na gròbu*. Pri novoakutiranih (v im. ed.) na dolgem zlogu loči enozložne in večzložne osnove (gl. zgoraj opomba 91, *gréh* — *kováč*). Tip *nòžev* nam. *nóžev* je po *nóza* itd.

⁹⁶ Tip *slúga* (sploh samostalniki 2. moške sklanjatve) Škrabec (CF 14 (1895), 10, c) sklanja le po 1. moški sklanjatvi; za *sluga*: »Pri nas ta beseda ni domača.« (Vendar imamo na Mostecu priimek *Slúga*, in podobno še kje.)

⁹⁷ Pri Škrabcu (n. m., b): pri *gròbu/kònju/otròku/lòncu*, *h gròbu/otròku*; *kònjih*, *kònji*.

⁹⁸ Tako tudi *dúri*, *gòsli* (po Škrabcu).

⁹⁹ Izjeme so seveda oblike po mešanem naglasnem tipu: *-o* T; *-e* I/T dv. in mn.: rod. *-é*, or. *-ó* je razložil že Škrabec (CF 13 (1894), 8, b): *té/njé/vsév/vodé* iz **tojè/*jejè/*vsejè*, *vodojè*. **vòdó* < **vodojò*.

¹⁰⁰ Prim. *gospá* (CF 13 (1894), 7, č) < *gospà* < *gospojà*, *gospé* < *gospè* < *gospojè* (prim. še n. m. v 14 (1895), 8, b).

¹⁰¹ Škrabec (CF 15 (1896), 1, č) dvomi o Valjavčevem *stebèl*.

¹⁰² O tem gl. več v oblikoslovju neednine.

Pridevniška sklanjatev

V pridevniški sklanjatvi je naglas vseskozi na zadnjem zlogu, npr. *złò — *ęgà itd., *golò *(e)gà, *belò *(e)gà (samoglasnik osnovni v oklepaju se pri umiku ne upošteva). — Tako tudi v srednjem spolu: *złò *ęgà... (vendar pri nezložnih osnovah tudi z umikom na osnovni samoglasnik: złęga — po tęgą). Pri vsà prim. *vsěj-/ejè (in po odpravi akuta vsěj kot variantno).

Spregatve

Naglas je zmeraj na koncu, v neednini se osnovni samoglasnik ne upošteva pri umiku: *cvotemò *-šò *-Cò; v neednini *cvet(e)mò itd. Prim. še *nesemò, *tręsemò, *toremò, *pijemò, *beremò, *majemò, *tkemò *kujemò. ki vsi poznajo umik, če nimajo ničtega korenskega samoglasnika, npr. nésem, tręsem, trēm itd.; *kujemò je potrjen z vzporednostjo z *beremò: *bralò = *koyalò. Vse to potrjeno že pri Škrabcu.¹⁰⁴

Prednaglašene osnove (mešani naglasni tip)¹⁰⁵

Naglas je pred osnovo razen pri akutiranih končnicah, npr. *dono *done... proti *donehò, ali *mostò *-u, toda v daj./mest. *-ù (vsaj neobvezno). Pri samostalnikih 1. ženske sklanjatve so akutirane vse končnice razen tožilniške vseh števil in imenovalniške neednine.

Moške sklanjatve

*možò | *-a k *-u | *-a o *-u z *-em; *-je -ò *-em *-e *-ehò *-omì; *-a, *-ema. Po *k *možu je tudi *-možu, proti redkemu *bogu (površ. bogù). Pri neštevnih samostalnikih v mest. tudi končnica *-ù (v lésu, v stráhu). Pri dvozložnih osnovah ni premen, torej *gospodò *-a *-u...¹⁰⁶ Tožilniki os. zaimka za 1. in 2. os. ed. ter za vse osebe neednine kažejo nekdanjo pripadnost supletivnih oblik za 1. in 2. os. k temu naglasnemu tipu: poleg rednih, a danes zastarelih oblik *na me (površinsko na mē) imamo po zgledu na 3. os. ed. m. spola posplošene oblike *vanjo (površinsko vânj), torej dalje še vâme, vâte, vâjno, vânj; vânje; vânju; enako še *na njò itd. ter *za se. — Oblike nàs itd. vključno z zgornjimi potrjujejo 2. moško sklanjatev.

¹⁰³ O posebnosti v množini gl. v oblikotvorju, tu le o posameznostih (Škrabec, CF 14 (1895), 8, č): tlà tál tlâm -à -ih/éh -i (zadnje z vprašajem).

¹⁰⁴ CF 13 (1894), 7, č: »V predpredzadnjem zlogu imamo é in ó le vsled spremembe po analogiji: réčeva nam. rečeva; CF 13 (1894), 6, č: »V sedanjiku naglašá gorenjščina v mnogih primerih po staro končnice -va, -ta, -mo, -te: govorivá... živimò.«

¹⁰⁵ Vrste podstave obravnava Škrabec (CF 13 (1894), 10, č) ob naslednji predstavitvi: »Ko je bil prvotno povdarjen prvi zlog in to tako, da je ta povdarek celo na predlog prestopil, ako ga je beseda pred se dobila, v takem primeru imamo v naši slovenščini naglas /'. Pa ta naglas ostane pri nas le v enozložnih besedah na svojem mestu. (Prvotno kratek samoglasnik se pri tem raztegne.) Ako imajo enozložnice pred sebo, stopi s predloga na nje: na mēh (iz prvotnega nâ mēhъ)/'. Ako ima beseda več zlogov, stopi s perva na drugi: nogò /'.../, pokôpa /'.../, oblák, /'.../ na pòsodo /'.../«

¹⁰⁶ Vse to, vključno s primeri z nepomaknjemim naglasom (po naše -drug) ima že Škrabec (CF 13 (1894), 11, b—c), vključno z razgledi v preteklost, in z neednino tipa *bogova, *bogovi in tipom *gospodò-a, *oblakò, *razumò itd. — Glede mest. končnice -ù pri Škrabcu (CF 13 (1894), 9, b): »Samo v ed. mestniku imajo /' na predposlednjem zlogu: bęgu, bręgu /'.../« [torej ne samo neštevnih, kakor pri Riglerju] »Pri nas ravno tako v dajavniku: h bręgu, h zídu, ó se spreminja v ó: bródu /'.../«

Ženske sklanjatve

Primeri 1. ženske sklanjatve (listirani, npr. *nogà, *glavà) imajo v rod. ed. končnico *-eje (po njeje), v or. ed. pa *-ojò; needninski orodniški končnici sta *-mī in *-mā tudi v daj. dv.); naglas pa je na osnovnem samoglasniku, kar daje *-àmī oz. *-àmā. — Ta tip ima prosto naglasno varianto na podlagi mladega akuta, torej *nóga *-e itd. z metatonijami kot *līpa, izjemoma pa z rod. iz končniškega tipa, torej *nogè z zgodnjo podaljšavo novega akuta (tj. s podaljšavo v zadnjem zlogu).¹⁰⁷

V 2. ženski sklanjatvi je prednaglašenost takih osnov odpravljena le s končnicami za daj./mest. ed. (*-ī), or. ed. (*-øjò), v množini pa za rod. (*-øjì), daj. (*-emò) mest. (*-ehò) in or. (*-ømi), kar daje površinske oblike (za *nočø npr.) nóči, noč-jó, -i, -ém -éh, -mí; namesto akutov v zadnjem zlogu mn. se zaradi odpravljanja akutiranosti javljajo tudi cirkumfleksi (kar podstavno lahko razlagamo tudi kot *stvar-ēmò *-ehø/*ømi). Dvozložne osnove tega tipa prvi zlog razen pred ničto končnico -ø obravnavajo kot ničti, torej *pomočø *(po)moč- + *-i itd. (površinsko pomôč -i).

Srednje sklanjatve

Samostalniki so v vsej ednini prednaglašeni, npr. *srce *-a *k -u *-e *o srcu *s-em; v neednini se pred dolgo končnico sploh pojavlja metatonija, torej *srčā, kar pa se je posplošilo po množini akutiranih osnov kot *srčā. Že Škrabec navaja vso problematiko.¹⁰⁸

Sem spada tudi *ono in *ti, v mn. pa *me, *ve, v dv. *mēdve, *vēdve, *ona, kjer pa je ta naglasni tip (ker gre za 2. s. sklanjatev) seveda omejen na im. (in enaki mu tožilnik), sicer pa se pojavljajo akutirane končnice, npr. *njegā ipd. kot pri m. spolu, *nās, *vās, *njih itd., z metatonijami osnovnih samoglasnikov v končnici (npr. *nāmī, *nāmā, *njīmī, *njīmā).

Pridevniška sklanjatev

Osnovna prozodija je ohranjena v ednini samo v im. in enakem mu tožilniku moškega spola, v tož. ž. spola in im./tožilniku srednjega, sicer pa v im./tož. neednine. Ločijo se enozložne osnove z obstojnim samoglasnikom (*mladø -o), z neobstojnim (*težøkø *-o) ter dvozložne osnove (*veselø *-o). Pri drugem primeru ob pomiku dobimo za moški spol površinsko obliko težāk. Pri prvem tipu je im. za s. spol lahko analogen naglasno obliki za ženski spol. V drugih sklonih pri enozložnih osnovah nastopajo akutirane končnice, za ženski spol že v im. ed. (*mladā, *težøkā) in te so tudi v vseh preostalih odvisnih sklonih, kolikor niso izvzeti s pravilom o ohranitvi izhodiščne prozodije, npr. *mlad(ē)-gā *- (ē)mū itd. za m. in s. spol, ter *mladejè¹⁰⁹ *-ī itd. za ženskega. Dvozložne osnove so posplošile naglas imenovalnika v vseh številih in sklonih.

Globinsko nezložna osnova (*ta) nastopa s to prozodično lastnostjo v vseh sklonih (torej *-tega *-tēmu itd.), površinsko tēga... Tako se sklanjajo tudi števnik *dva *-e *-e, podobno še *oba *-e in *trije *tri. Ker je -e- kot tematski samoglasnik upadal do stopnje polglasnika (ali celo do ničte v nareč-

¹⁰⁷ O končnicah -é, -ò, -ø je bil že govor.

¹⁰⁸ CF 13 (1894), 11, c: mesò -ā itd., tudi dvozložne osnove (okò, imè, prasè), vključno s posebnostjo rod. ušèsa nam. tipičnega, kakor imamo pri očèsa. Opomba: »Dvozložnice /.../ imajo v daj., mest. in orodniku ed. /˘/ na prvem zlogu: blāgu.«

¹⁰⁹ Tudi Škrabec je za ž. ed. navajal rod. -é in or. na -ò (kar se najde npr. še v Murnovih pesmih).

jih), nastopajo razen v osnovnih oblikah z izvorno prozodijo tudi variante tipa **tegà* *-emù (kar je nalika po **vsegà* *-emù). Pri umiku dobimo *tèga*, kot *vsèga* ipd. Po tem tipu se ravna povodkovniki deležniki na -l, npr. **bilò* *-o, kjer se pa v večji meri pojavljajo tudi variante končniškega naglasnega tipa, in to celo brez umika: **bilà* *-è *-ì za ženski spol in celo **bilò*.¹¹⁰

Novoakutirane osnove

Novoakutirane prvine¹¹¹ doživljajo načeloma isto usodo kakor staroakutirane. Pri sicer redkih enozložnicah m. spola se novoakutirane osnove večinoma spodrivajo s končniško naglašeni, npr. **gròf* -a → **grofà*, kar površinsko namesto *grófa* daje *grófa*. Vendar to velja v glavnem le za novi akut na o, ne pa tudi na e. Širi se to tudi pri izpeljankah iz predslonske podstave, npr. **odhòd* *-a → **odhodà* (kar površinsko daje namesto *odhóda* *odhóda*); prvotni končnonaglasni tip to podpira: **sokòl* *-à oz. **živòt* *-à se novi akut sicer vede kot stari (prim. **nòša*, **stráža* rod. mn. **-ò*, npr. *stráža* *stráž*).

O tem bo še govora pri premečnem naglasnem tipu.

Mladoakutirane osnove¹¹²

Načeloma jih prizadevajo iste metatonije kot staro- ali na kračini novoakutirane osnove, večinoma pa niso tako obvezne.¹¹³ Za primer **vóda* *-e itd.,

¹¹⁰ O tem gl. spredaj, str. 167, saj gre pri pregibanju deležnika na -l za oblikotvorni pojav.

¹¹¹ O pojavljanju novoakutiranega v slovenščini prim. F. Ramovš, O slovenskem novoakutiranem /o/ (JF 2 (1921), 227—239) in K poznavanju praslovske metatonije /ob prvotnih polglasnikih/ (Slavia II (1923—1924), 205—231). — Pri Škrabcu se metatoničnost pojavlja v poglavju Posebej o dolgem potegnjenem povdaru (CF 13 (1894), 7, č), in sicer v nekakem dodatku k novemu akutu na dolžini (n. m., 10, b—c), to pa v točkah a) do c). Navaja naslednje kategorije: a) rod. mn. *kónj*, *otròk*, *pás*, *vòz*, *kòl*, *òken*, *sél*, *tál*; *nòg*, *sèster*, *gòr* (poleg »sproti delane *gor*, *vod*, tj. *gòr*, *vòd*, zdaj v branju navadna napaka«), *tét*; *mostòp*, *grobòv*, *stolòv*, *vrhòv* (»v prvih primerih je misliti, da je samoglasnik raztegnjen po zgladu kaker *lás*, *mòž*, *zòb*, *gláv*, *ròk*, *stén*; v primerih na -òv je najberž vzrok raztezanje -i v *kostí* itd. /.../; /.../ *domòv* (prisl.); b) *gdò* in drugi vprašalni zaimki; c) *bòter*, *zelènc* (v R, M, O mn. /' /), *jelèna* (M; R, M, O /' /); *zfklo*, *òlje*; *òkna*, *plèča* »v vseh množ. padežih«; *kòža*, *máša*, *nòša*, *òtka*, *škòda*, *vòlna* (O ed., R mn. /' /); *pobòžen* »v vseh padežih in spolih«; *dòber*, *nèsel* (samo m. ed.); *debèla*, *jelòva*, *njegòva* (in »v ostalih padežih«); *sèdem*, *òsem*; *nòsim*, *kòpljem*, *trepèčem* itd. Deležnika na -en (*nòšen*) tu ne omenja. (Ramovšve kategorije v njegovih razpravah o metatoniji na kračini imajo precej iste kategorije, vendar pri tem Škrabec ni omenjen: prim. v 2. Ramovševi razpravi opombo na str. 206.)

¹¹² K obsegu tega tipa prim. Škrabec (CF 13 (1894), 7, c—č): 1. *čélo*, *òkno* (*pléme*, *téle*, *vréme*); *bóba*, *méča*; *òca*, *métla*, *nóga*; *gnjusóba*; (*kostí*, *péci*); *dóbra* -o; *téžka*, *zelèna*; *bódba* -o; *nèsla* -o; *njéga*; *nési*, *bódi*, *prósi*; *bóde/m/*, *nése/m/*; *bósti*, *nésti*; 2. *kózel*, *kórec*, *òsel*, *ropótec*, *klepétec*; 3. (*člòvek*; *vèlik*); *kópat*, *kósit*, *lómít*, *vèlet*; *enót-nost* (»Meni se zdi, da bi se imele te in podobne besede povdarjati po zgladu *učenòst* -i); *rédkvica*, *sóbica*, *šégica* ...«).

¹¹³ Glede obveznosti metatonij po SSKJ. Metatoničnost akutirane osnove večinoma ni obvezna; obvezna je samo v or. ed in rod. mn. a-jevske sklanjatve (**lipò*, **lipò*, **cèrkvijo/cèrkvò*), zatem v množini samostalnikov srednjega spola (**kopità*, **dekletà*, **vimenà*) in sploh v sklonih 2. ž. sklanjatve (**niti*, **kopèli*). Metatonija je nadalje obvezna v rod., mest. in or. tistih osnov, ki so samo v množini akutirane (**pljučò* *-ih *-i, analogno *rebrà*). Pri sklanjativah moškega spola je metatoničnost sploh neobvezna.

Končniško naglašene osnove: *kovačò*, *stàbrò*, *konjò*, *stolò*, *slugà*; *košnjà*, *lučò*; *oknò*/*rešetò*/*jajcè*/*rebrò*. Pri m. in ž. a-osnovah je metatonija obvezna le v rod. mn. a-jevske

v or. ed. **-ō*, v rod. mn. **-ō̄*. Glede **grób-* itd. prim. metatonije pri akutiranih osnovah (**brāt-*). Za ž. spol 1. sklanjatve prim. posebnost or. ed. **-o/*-ō̄*, rod. mn. **-ō̄*. Pri sam. s. spola je vsa množina z dolgimi ali kratkimi končnicami, torej **ókñ-* ali **rešét-* + *-a/*-ā* itd. (gl. Oblikotvorje števil). Akutirane oblike v množini se seveda metatonirajo kakor samostalniki moškega spola: **rešét-* **-ih*, **-ī*. O mladoakutiranih osnovah od rod. dalje (*grēha < grēhà*) gl. pri akutiranih osnovah.

Premični naglasni tip

Tu je osnova načeloma akutirana na svojem drugem (zadnjem) zlogu, pred ničto imenovalniško končnico pa prihaja do umika, npr. **jelēnø *-a* itd.¹¹⁴ Prvotno navadno končniško naglašeni podtip je **sokolð -à*,¹¹⁵ kar da površinsko *sókol -óla*, s samo mladim akutom.¹¹⁶ Tudi metatonije so enake kot v akutiranem tipu na osnovi.

Pri samostalnikih 2. ž. sklanjatve se od rod. ed. dalje pred neničto končnico, v neednini pa sploh, pojavljajo le dolge končnice tudi tu, torej **senožētø *-ī*, kar da površinsko *senóžet -ēti* itd.¹¹⁷

Za sam. s. spola prim. **vremēCø *-na* (površinsko *vréme -éna*) itd. v vsej ednini, v množini pa seveda **vremēnā*, kar da *vremēna*.

Pri dovolj redkih pridevnikih tega tipa prim. *débel -élega* (**debēl-*), z možnostjo, prav tako redko, prvotno končniško naglašene podstave *rójen rojēnega* (po **rojenð *-ā *-ò*). Primeri so še pri deležniku stanja na *-l*, npr. *ponórel -élega* (**ponorēl-*).

V okviru pregibanja po spolu in številu prim. za ta tip še velelnik in deležnik na *-l*: **nesiCø *-tē*, **nosilø *-ā* (drugo za ženski spol).

Prvotno nastali premični naglasni tip tipa **nésem *-émo* je danes odpravljen v knjižnem jeziku (je pa še ohranjen v gorenjščini); ohranjen je le glede na t. i. kratko obliko 3. os. množine: *nése — nesó* (**-nesóCð*)¹¹⁸.

sklanjatve (**slügō, kōšnjō *ovocō* (tudi *ovocð* z zgodnjim podaljšanjem). V 2. ž. sklanjatvi je obvezna le metatonija v or. ed. v zlogu neposredno pred končnico (**lučjō*), sicer se tu metatonira kakor v 1. moški sklanjatvi.

Končniško naglašeni samostalniki srednjega spola z *e* in *o* v osnovi se v množini ne metatonirajo obvezno (**geslā, *oknā*), se pa lahko po naliki s tipom **mēstā*, kar da dvojnično *gēsla < gēsllā* (**kōlā, *nebesā*). Primeri z dolgim samoglasnikom v osnovi doživijo le umik: **črēpcā, *jajcā, *vratā, *ustā* (vendar metatonični, prim. rod. *vratā*). Večina teh samostalnikov, površinsko akutirana, se nato v odvisnih sklonih množine metatonira kot sam. 1. moške sklanjatve, le da v različnem obsegu: sploh ne tip **kolā, *vratā*, samo v rod. **ustā* in **nebesā* v rod. mest. in or. pa neobvezno, če imajo *e* in *o* v osnovi (*gēsēl -ih -i/ōken óknih -i*) in vsi umični.

Metatonirane končnice so obvezne; izjeme so rod. ed. in need. (**vodojē/*-ēje, *vodaā/*vodāa, kostoi/kostiø*), vendar le **ljudoī*, pa daj./mest. ed., daj. need., or. dv.: **tēj *tēm(a)*. (Glede *tēj = *tejō, tēj < tējō*, prim. **gospoī < gospē*. Podobno *tēmō /tēmō* k *tēmā/tēmā*.)

¹¹⁴ Prvotno pač iz **jelenð *-ā*.

¹¹⁵ Tako še prvotno, nasproti drugačnemu iz opombe 114.

¹¹⁶ Pri notranje dolgem samoglasniku v osnovi bi temu ustrezal **jezikð *-ā* (prim. rus. *jazyk -à*), vendar v slovenščini z nadomestitvijo notranje dolžine s kračino (*jézik -ika*).

¹¹⁷ Ta tip ima seveda že Škrabec, npr. za 2. ž. sklanjatev (CF 15 (1895), 1, b): *kōpel — kopēli* itd. Za 1. žensko sklanjatev prim. (CF 14 (1895), 12, b): *jélen — jelēna*, v D_p in M. ed. ter R, M in O množine pa / $\acute{}$ /; za 1. srednjo (CF 14 (1895), 8, c): *téle -éta*.

¹¹⁸ Tako razlagal že Škrabec.

Cirkumflektirane osnove

Cirkumflektirane osnove ne poznajo premen, zato jih je na prvo mesto glede naglasne preprostosti postavljaj že Škrabec.¹¹⁹ Prim. **kâjak* *-a itd., **torcîda* *-e itd., **liberâlen* *-lnega itd., **korigîram* itd. (kolikor tega ne izvajam iz **korigîrajem*). Tako se pri sklanjanju in pregibanju vedejo tudi površinsko cirkumflektirane dvozdložne osnove, npr. **golôbø* *-a, **vesêlø* *-ega; izjema je seveda že omenjeni tip *(*po*)*močø* pri sam. 2. ž. sklanjatve. Pri glagolu je to tip *rîsati rîšem* ipd.

¹¹⁹ Seveda le domače primere, prim. Valjavčev 'Prinos /.../' in prihodnja slovenska slovnica (CF 14 (1895), 7, c): *dobrâva, jêzero, korâk, êeljûst, molitev*.

KAZALO

I

Prozodične lastnosti	133
Pretvorbe	136

II

Podstavne oblike	138
Prozodija tvorjenja besed	139
Izpeljava	139
Akutirana priponska obrazila za	139
1. moško sklanjatev	139
3. moško sklanjatev	141
1. žensko sklanjatev	143
1. srednjo sklanjatev	144
pridevniške besede	145
glagol	146
povedkovnik	148
prislov	148
Nenaglašena priponska obrazila za	149
1. moško sklanjatev	149
4. moško sklanjatev	151
1. žensko sklanjatev	151
2. žensko sklanjatev	152
4. žensko sklanjatev	153
1. srednjo sklanjatev	153
4. srednjo sklanjatev	153
pridevniške besede	154
glagol	155
prislov	155
povedkovnik	157
Cirkumflektirana podstavna priponska obrazila za	157
1. moško sklanjatev	157
1. žensko sklanjatev	158
pridevniške besede	159
glagol	159
Besedne zveze	159
Zlaganje	160
Sestavljanje	161
Sklapljanje	161

Prozodija tvorjenja oblik za	162
spolskost pridevniških besed	162
določnost pridevniških besed	165
številskost pregibnih besed	164
primernik	164
povedkovnik iz pridevniških besed	165
sedanjik	165
velelnik	166
deležje na <i>-č</i>	166
deležje na <i>-e</i>	166
deležnik <i>na -č</i>	167
opisni deležnik na <i>-l</i>	167
deležnik stanja na <i>-l</i>	167
dolgi nedoločnik	168
kratki (pogovorni) nedoločnik	168
namenilnik	169
deležje na <i>-ši</i>	169
deležnik na <i>-vši</i>	169
opisni deležnik na <i>-n/-t</i>	169
deležnik stanja na <i>-n/-t</i>	170
nedovršnik k dovršniku	170
dovršnik k nedovršniku	171
Prozodija pri spreminjanju oblik	172
Akutirane osnove (nepremični naglasni tip)	172
Sklanjatve	172
Akutirane končnice (končniški naglasni tip)	175
Sklanjatve	175
Spregatve	174
Prednaglašene osnove (mešani naglasni tip)	174
Novoakutirane osnove	176
Mladoakutirane osnove	176
Premični naglasni tip (na zadnjem zlogu akutirane večzložne osnove)	177
Cirkumflektirane osnove	178
Kazalo	178
Summary	180

SUMMARY

A generative approach to standard Slovene accentuation postulates 7 prosodic parameters as relevant for the generation of accent: (1) the quantity of the syllabeme: *i e a o u* are long, *e o ə* are short; (2) accentedness: accentedness (**si*), preaccentedness (**na*) and nonaccentedness (**-na*); (3) the place of the prosodeme, e. g. with regard to the accent (**kosiCØ* present tense vs. **kosiCØ* imperative) or with regard to the length (**bràtìhø* vs. **lipamā*); (4) tonemicity: acute (**lipa*) vs. circumflex (**kâjak*/**dønø*); (5) intensity of accent: **sin₀-ø₀* **-a₀* vs. **nož₀-ø₁* **-â₁* vs. **stâr₁-è₂-ti₁*, **dêk₁-ân₂*; (6) strength: **mes₀-âr-ð*, **rib₁-âr-ø*; (7) polyaccentedness: **neùmøn* vs. **nèùmøn*.

Every morpheme has its characteristic prosody; however, it is represented in writing only when it is distinctive. The surface-structure forms, e. g. **brât*, **riba*, **môst*, **mesø*, **mesâr*, **ribar*, **nésem*, **nésemo*, **začnëm*, **dekanât*, are derived by transformations from the accentual bases of words, e. g. **brâtrø*, **riba*, **mostø*, **meso*, **mesarð*, **ribârø*, **nesemø*, **nes(e)mò*, **začønemø*, **dekân₂ât₂*.

The transformation rules are as follows (and applied in the following order):

(1) intensity of accent: **potep₀-in₂-ø₀* > *potepin*; **miz₁-ic₁-a₁* > *mizica*; **bog₀-a₀* > *bogâ*; **dekân₂-ât₂* > *dekanât*;

(2) deletion of the accent on the word-final -ø. thus producing: (a) a neo-acute on the penultimate syllable: **grêhð*, **odhodð*, **pis(a)jemð*, **hot(ø)jemð* > **grêhø*, **odhødø*, **pis(a)jemø*, **hot(ø)jemø*; (b) strong accented vowels (**pisjëm*, **hotjëm*) generated by the drop of the thematic vowel (here in parentheses) and yielding a neo-acute on the preceding syllable: **pišëm*, **høčëm*;

(3) circumflexization of preaccented words (**mastø*, **mostø*, **gorø*) and word phrases (**na mostø*, **na gorø*) with the subsequent progression of the circumflex onto the following syllable whenever possible: **mâst*, **môst*, **na môst*, **gorô*, **na gôro*;

(4) substitution of an acute syllable by a circumflex when it is followed by a strong syllable or by a nonfinal ø (**ribâr*, **ribø* > **ribar*, **ribo*; **stârøca* > **stârca*); a strong syllable with an acute accent gives rise to the acute metatony of the preceding syllable: **nosîm*, **krožîm* > **nôsîm*, **krôžîm*;

(5) early lengthening of neo-acute word-final syllables in certain categories: **nòg* gen. pl., **mòj*, **veseljè* > **nóg*, **mój*, **veseljé*;

(6) retraction of the acute from the word-final syllable to the preceding long syllable: **zvezdâ*, **glavâ* > **zvézda*, **gláva*;

(7) lengthening of the acute in nonfinal syllables; in word-final syllables, the acute is preserved, becoming phonetically a circumflex: **brâtra*, **nôša*, **nôsîm*, **odhòda* > **brát(r)a*, **nôša*, **nôsîm*, **odhóda* vs. **nogâ*, **lomâ*, **tâmâ* > **nogà*, **lomà*, **tâmà*;

(8) retraction of the accent from the short final syllable to the preceding short *e* or *o* (**zemljâ*, **nogâ*, **potòk* > **zémlja*, **nóga*, **pótok*); no such retraction occurs if the final short syllable is preceded by a schwa, or by a pre-root morphemic boundary, or in the case of emotional coloration: **tâmâ*; **začnëm*, **odhðd*; **fantè*;

(9) retraction of the accent from the short word-final syllable to the preceding schwa: **tâmâ*, **tâmøn* > **tâma*, **tâmæn*;

(10) fusion of certain vowel + *j* combinations: **pojâs*, **stojâti*, **vodejè* > **pâs*, **stâti*, **vodé*;

(11) certain analogies take place, e. g. **nésemo* (instead of **nesémo*) by analogy with **nésem*, **pasû* by analogy with **možâ*, **gôro* by analogy with instr. **lipo*, and the like.